

SOKRATA PRĀVA

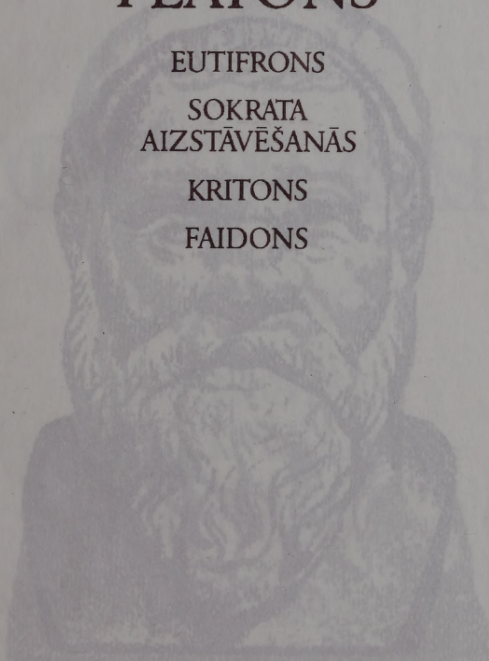
PLATONS

EUTIFRONS

SOKRATA
AIZSTĀVĒŠANĀS

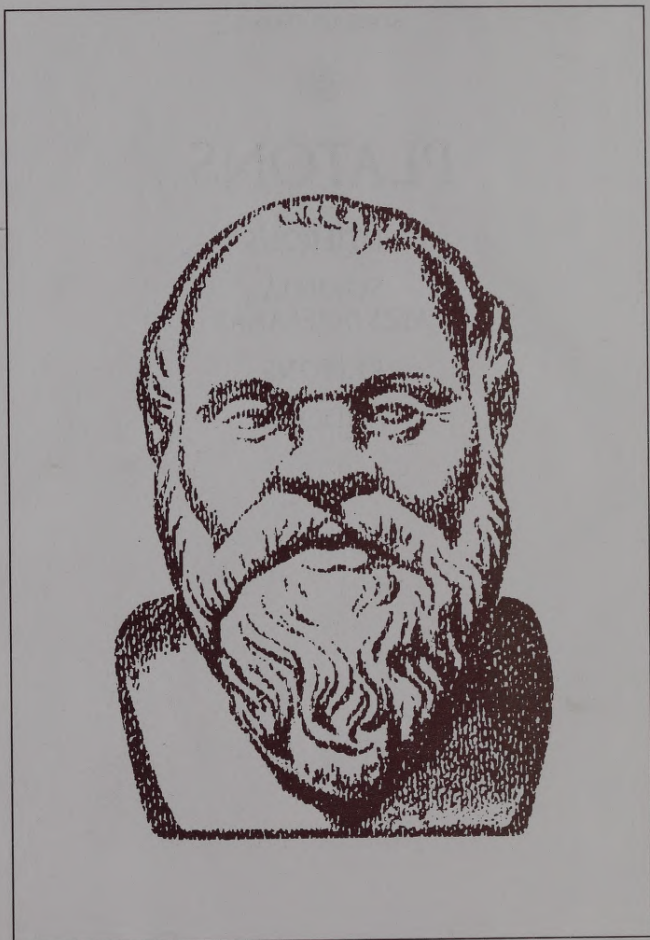
KRITONS

FAIDONS

SOKRATA
150-382

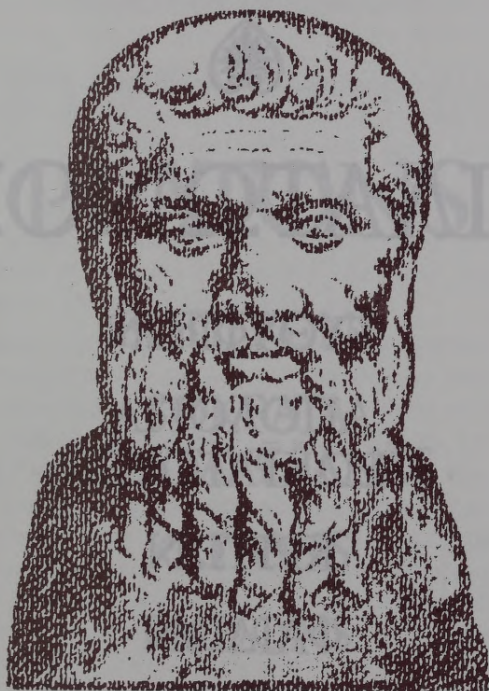

SOKRATS

470—399

SOKRATA PRAVA

PLATONS

427—347

ΠΛΑΤΩΝΟΣ

ΕΥΘΥΦΡΩΝ

ΑΠΟΛΟΓΙΑ
ΣΩΚΡΑΤΟΥΣ

ΚΡΙΤΩΝ

ΦΑΙΔΩΝ

RĪGA «ZINĀTNE»

97-3
L 344

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA
1008-88

L
1

0500032182

UDK p.1 (001) 85.88
H 308

SOKRATA PRĀVA

TULKOTĀJA GRIEKŠVĀRDS

PLATONS

EUTIFRONS

SOKRATA
AIZSTĀVĒŠANĀS

KRITONS

FAIDONS

No sengrieķu valodas tulkojis
ĀBRAMS FELDHŪNS

RĪGA «ZINĀTNE»

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

~~99-8.064~~

UDK-p 1(091) 82/88
Pl 305

0300032185

Māksliniece INĀRA JĒGERE

© Ā. Feldhūns, tulkojums latviešu
valodā, komentāri, pēcvārds, 1997

ISBN 5-7966-1166-6

© I. Jēgere, mākslinieciskais
noformējums, 1997

TULKOTĀJA PRIEKŠVĀRDS

Šajā izdevumā iekļautie četri Platona darbi gan tieši, gan netieši ataino Sokrata prāvu un ar to saistītās norises. Tie grāmatā sakārtoti «sīžētiskā», nevis sarakstīšanas secībā. Sacerēšanas secībā dialogs «Eutifrons» ierindojams starp «Kritonu» un «Faidonu». Kaut cik precīzi noteikt šo darbu rašanās laiku nav iespējams. Katrā ziņā tie radušies plašā laika diapazonā, «Faidons», iespējams, tikai gadus divdesmit pēc Sokrata nāves.

Dialogā «Eutifrons» sastopam jau apsūdzēto Sokratu gaidām pieņemšanu pie arhonta basileja — amatpersonas, kuras kompetencē ir priekšdarbi prāvai, un risinām sarunu par dievbijību ar priesteri Eutifronu, kas tāpat, tikai citā sakarā, gaida pieņemšanu pie arhonta.

Nākamais, Platona vienīgais nedialogiskā formā sarakstītais darbs ir «Sokrata aizstāvēšanās (apoloģija)», kurā dzirdam Sokratu Atēnu zvērināto tiesā — Hēlijā formāli aizstāvamies pret izvirzītajām apsūdzībām, bet pēc būtības atskaitāmies par mūža veikumu. Viņa a priori neveiksmei lemtā izaicinoši pašapzinīgā, varētu teikt — pašnāvnieciskā aizstāvēšanās runa, kas īstenībā ir drīzāk apsūdzība — apsūdzība visam, kas Sokratam ētiski nav pieņemams ne atsevišķā cilvēkā, ne valstī, mums ir īpaši dārga ar to, ka tajā, visai ticami, saglabājies daudz kas no paša Sokrata sacītā.

Šī liecība mums ir jo vērtīgāka tāpēc, ka Sokrats nav atstājis nevienu pašu rakstītu rindiņu, jo saskarē ar saņemtiem sekotājiem deva priekšroku dzīvajam vārdam. Tēlainis pamatojums tam ir dots Platona dialogā «Faidrs», 275—276. Tajā Sokrats savam sarunbiedram vispirms izstāsta teiksmu par to, kā Ēģiptes valdnieks Tamuss iebilst dievam Teutam (Totam), kas cildina paša izgud-

rotās rakstu zīmes: «Šī māksla to apguvušo dvēselēs radīs aizmāršību aiz nevērības pret atmiņu, jo cilvēki, uzticēdamies rakstītajam, ļausies atgādinājumam no ārpusēs — svešajām zīmēm, nevis iekšējam — no sevis paša..» Tālāk Sokrats šo domu izvērš: «Te jau arī ir tas nejaukais, kas piemīt rakstītajam vārdam un kas patiešām atgādina glezniecību: arī šīs mākslas darinājumi taču stāv kā dzīvi, bet, kad tiem ko vaicā, tie gaužām cienīgi klusē. Tāpat tas ir ar sacerējuma vārdiem: tev šķiet, ka tie runā kā saprātīgas būtnes, bet, kad tu tiem uzdođ kādu jautājumu par to, ko tie saka, jo gribi to saprast, tie atkārto vienmēr vienu un to pašu. Un ikviens vārds, reiz uzrakstīts, klimst visur apkārt — gan pie tiem, kas to saprot, gan tāpat pie tiem, kam nav nekādas daļas gar to, un nezina, ar kuru lai runā un ar kuru ne. Un, ja ar to nelāgi apietas un to netaisni pulgo, tam allaž vajag sava tēva palīdzības, jo pats nespēj ne aizstāvēties, ne sev palīdzēt.. Taču paskatīsimies uz citu vārdu, iepriekšējā īsto brāli, — kā tas rodas un cik daudz labāks un iedarbīgāks tas pēc savas dabas ir par otru.

FAIDRS. Kas tas ir par vārdu, un kā tas, tavuprāt, rodas?

SOKRATS. Tas ir vārds, ko lietpratīgi raksta skolnieka dvēselē un kas spēj pats aizstāvēties un pēc vajadzības prot gan runāt, gan klusēt.

FAIDRS. Tu runā par zinīga cilvēka dzīvo un apgaroto vārdu, par kura atveidu varētu pamatoti uzskatīt rakstīto vārdu?

SOKRATS. Jā, protams.»

Pēdējie divi dialogi — «Kritons» un «Faidons» — noris cietumā — viens dažas dienas pirms nāves sprieduma izpildes, otrs Sokrata pēdējā dienā, kurā viņš, jau atradams uz mūžības sliekšņa, tuvāko draugu pulkā diskusijā ar tēbiešiem Simmiju un Kebētu — īstā filozofēšanas paraugstundā — kā līdzīgs ar līdzīgiem iztirzā problē-

mu, kura no laika gala nodarbinājusi cilvēces prātus, — problēmu par to, kas notiek ar cilvēka dvēseli pēc viņa nāves, un cauri veselam argumentu un pretargumentu labirintam gūst pārlicību, kas viņam ļauj droši raudzīties nāvei acīs.

Antīkajā literatūrā ir liecības, ka «Faidons» ne vienam vien cilvēkam izšķirējos brīžos kalpojis par atspaidu. Lai atceramies Katonu Jaunāko, kas, zaudējis cīņu pret Jūliju Cēzaru un, negribēdams dzīvot nebrīvē, nolēmis aiziet no dzīves, «pēdējā naktī lasīja Platona grāmatu [«Faidonu»], zobenu nolīcis galgalī. Par šiem diviem līdzekļiem viņš bija parūpējies savos grūtākajos mirkļos — par vienu, lai gribētu, par otru — lai varētu mirt» (Seneka. Vēstules Lucīlijam par ētiku, 24, 6). Citi turpreti no «Faidona» smēlušies spēku, lai dzīvotu:

Ja vien Platona darbs manām alkām nestātos ceļā,
Drīz vien es raisītos vaļā no dzīves mokpīlnām

važām —

atzīstas filozofs Olimpiodors (5. gs. pēc Kr.).

Platons ir ne tikai viens no visu laiku dižākajiem filozofiem, bet arī lielisks rakstnieks, kas savas domas ietērpis neatkārtojami individuālā formā. Viņa darbu valodu raksturo spilgta emocionāla un stilistiska dažādība. Maksimāli īsu jautājumu un atbilžu kaskādes (tās atgādina grieķu drāmas stihomitiju — lugas varoņu centrālo disputu ar zobencirtieniem līdzīgām vienrindas vai pat pusrindas replikām) mījas ar gariem monoloģiskiem periodiem, kuros Platons domai ne reizi vien liek novirzīties no galvenā ceļa un izstaigāt ličloču takas, iekam tai ļauts atgriezties uz lielā ceļa un pa to beidzot nokļūt pie lasītāja. Atveidot Platona stilu, kura būtiska iezīme ir šādi periodi, ir ne visai viegls, bet tieši tāpēc jo pievilcīgāks tulkotāja uzdevums.

Šai sakarā noteikti iebilstams pret tulkojumos reizēm sastopamo tendenci vienkāršot Platona darbu valodisko ietērpju, īpaši — saskaldot viņam tik raksturīgos peri-

odus īsos teikumos. Piemēram, vācu filologs O. Apelts, priekšvārdā jaunam Platona darbu tulkojumam (Platon. Sämtliche Dialoge, Band I, Leipzig, 1919) polemizēdams ar F. Šleiermāheru (1768—1834), kas savos Platona darbu tulkojumos pūlējies maksimāli ievērot oriģināla literāro formu, skaidro savu jaunajā tulkojumā īstenoto pieeju: «Iespējami vieglākā saprotamība, obligāta pretimnākšana lasītāja uztveres vajadzībām un spējām, ievērojot labas gaumes prasības, — tādai jābūt tulkojuma noteicējai līnijai.. Esmu gājis citu ceļu nekā Šleiermāhers: es centos lielos periodus sadalīt un sasmalcināt atbilstoši jēgai un tikai nožēloju, ka neesmu to darījis vēl radikālāk.»

Iespējams, ka tāda pieeja atviegļina Platona filozofiskās domas uztveri, taču Platons kopumā, viņa brīnišķīgā, vienreizīgā domas un formas harmonija ar šādu stilistiski vienkāršotu tulkojumu lasītājam lielā mērā iet zudumā.

Neredzu iemeslu neuzticēties lasītājam, kas, ja jau ir ķēries pie Platona, neapšaubāmi vēlas saņemt ne vien saturā iespējami precīzu, bet arī literārās formas ziņā adekvātu tulkojumu. Šāds kritērijs arī bijis pamatā manam tulkojumam.

Tulkojot «Faidonā» sastopamos ideju apzīmējumus, esmu centies atveidot Platona formulējumu modifikācijas. Piemēram: autó to kalón (78 D) — pats Skaistais; kalón autó kath' hautó (100 B) — Skaistais pats par sevi; tō kaló pánta ta kalá gígnetai kalá (100 D) — viss skaistais kļūst skaists caur Skaisto (= caur pašu Skaisto jeb caur pašu Skaistumu). Rakstot ideju apzīmējumus ar lielajiem burtiem, gribēts uzsvērt idejas visaptverošo raksturu un mūžīgumu.

Tulkojuma pamatā ir vairāki Platona darbu izdevumi. Esmu principā turējies pie rokrakstu lasījumiem, izmantodams izdevēju konjektūras vienīgi gadījumos, kad rokrakstu teksts tik ļoti bojāts, ka nav vairs saprotams.

«Faidona» tulkojumā esmu sekojis izdevumam: Plato. *Phaedo*. Edited by C. J. Rowe. Cambridge, 1993, — daudzkārt arī razdams palīgu šā izdevuma bagātīgajā un kompetentajā komentārā.

Cipari un burti teksta malās atspoguļo franču izdevēja Anrī E[s]tiena (Henri Étienne jeb Estienne, latinizēti — Stephanus) 1578. gadā veiktā Platona darbu izdevuma pagināciju, ko vēl mūsdienās izmanto norādēs un citējumos.

Pateicos docentei Tatjanai Semanei, no kuras rosinošās pārrunās esmu saņēmis vērtīgus padomus «Faidona» filozofiskās terminoloģijas jautājumos, tāpat profesoram Indulim Strazdiņam par precizējumiem «Faidona» matemātikas terminu tulkojumā.

Sirsnīgs paldies Dr. Guntim Belēvičam, firmas Pharma-Service-Rīga prezidentam, kura finansiālais atbalsts gan tulkošanas, gan ražošanas procesā padarījis iespējamu šā izdevuma tapšanu.

Ā. FELDHŪNS

EUTIFRONS

Dialoga personas: EUTIFRONS un SOKRATS

Vieta: pie arhonta basileja¹ portika

EUTIFRONS. Kas noticis, Sokrat, ka, pamez- 2
dams savas sarunas Likejā², nu pavadi laiku šeit, pie
arhonta basileja portika? Tak nevar būt, ka tev ir
kāda sūdzība basilejam, tāpat kā man.

SOKRATS. Atēnieši to gan nesauc par sūdzību,
Eutifron, bet par apsūdzību.³

EUTIFRONS. Ko tu saki? Tad, rādās, kāds apsū- B
dzējis tevi? Es taču nevaru pieļaut domu, ka tu apsū-
dzi kādu citu.

SOKRATS. Protams, ne.

EUTIFRONS. Tad kāds cits apsūdzējis tevi?

SOKRATS. Taisni tā.

EUTIFRONS. Kas viņš tāds ir?

SOKRATS. Es pats, Eutifron, šo vīru lāgā nepa-
zīstu. Viņš, šķiet, ir jauns cilvēks, un par viņu maz kas
zināms. Viņa vārds, man liekas, ir Melēts⁴, un viņš ir
no Pitas dēma⁵. Varbūt atceries tādu pitieti Melē-
tu — garmatainu, ar pašķidru bārdu un liku degu-
nu?

EUTIFRONS. Nē, tādu neatceros, Sokrat. Bet C
par ko tad viņš tevi apsūdz?

SOKRATS. Par ko? Ne jau par kādu nieku, ma-
nuprāt. Un, ka viņš, tik jauns būdams, ķēries pie
tādas lietas, tas jau kaut ko nozīmē! Viņš zinot, tā
viņš apgalvo, kādā veidā jaunieši tiek samaitāti un
kas viņus samaitā. Tam gan jābūt gudram cilvēkam:
redzēdams, ka es savā aprobežotībā samaitāju viņa
vienaudzus, viņš atnāk pie valsts kā zēns pie mātes,
lai mani nosūdzētu. Un man liekas, ka viņš ir vienī-

- D gais valstsvīrs, kas ķeras pie darba, kā nākas. Vispirms taču jāparūpējas par jaunajiem cilvēkiem, lai viņi būtu cik vien iespējams labāki, tāpat kā krietns zemkopis vispirms, saprotams, aprūpēs jaunos stādus un tikai tad pārējos. Un tā varbūt arī Melēts
- 3 vispirms grib izravēt mūs, kas sabojājam jaunatnes asnus, kā viņš apgalvo. Pēc tam — tas nu ir skaidrs — viņš, gādādams arī par vecākiem cilvēkiem, dos valstij daudz milzīgu labumu; tā tam dabiski jānotiek, ja kāds šādā veidā ir sācis.

EUTIFRONS. Kaut tā nu būtu, Sokrat! Taču baidos, ka notiks otrādi: mēģinādams darīt pāri tev, viņš sāk kaitēt valstij pašos pamatos. Taču pasaki — kādā veidā tu, viņaprāt, samaitā jaunus cilvēkus?

- B SOKRATS. Nodarbodamies ar dīvainām lietām, ja dzird viņu runājam, mans draugs: viņš apgalvo, ka esmu jaunu dievu izgudrotājs. Un, tā kā es izgudrojot jaunus dievus, bet vecos neatzīstot, viņš cēlis apsūdzību pret mani šo veco dievu vārdā, kā viņš saka.

- EUTIFRONS. Saprotu, Sokrat: tas ir tāpēc, ka pie tevis, kā stāsti, pastāvīgi ierodoties tavs daimonij⁶. Un tā nu viņš tevi apsūdz par jauninājumu ieviešanu reliģijā un dodas uz tiesu, lai tevi apmelo tu, zinādams, ka pūlis viegli notic šādiem apmelojumiem. Viņi izsmej arī mani kā jukušu, kad Tautas sapulcē runāju par dievišķām lietām un pareģoju viņiem nākotni. Bet nekas no tā, ko viņiem tiku pareģojis, nav bijis nepatiess. Viņi vienkārši skauž visus, kas ir tādi kā mēs. Taču neraizēsimies par to un tik dosimies viņiem droši pretī!

SOKRATS. Tas, ka viņi mūs izsmej, varbūt arī nemaz nav ņemams tik nopietni, mīļo Eutifron. Atēniešus, kā man liekas, ne pārāk uztrauc cilvēks, kuru uzskata par gudru, ja vien viņš nemēģina savu gudrību mācīt citiem. Bet, kad viņiem šķiet, ka viņš

padara arī citus sev līdzīgus, viņi sadusmojas — vai nu aiz skaudības, kā saki, vai kāda cita iemesla dēļ. D

EUTIFRONS. Šai ziņā man gan maza bēda par to, ko viņi par mani domā.

SOKRATS. Viņi, iespējams, uzskata, ka tu reti rādies cilvēkos un nemaz nevēlies viņiem mācīt savu gudrību. Bet par mani, baidos, viņi manas cilvēkmīlestības dēļ domā, ka es ne vien kuram katram bez maksas bārstu visu, kas man ir, bet labu prātu arī vēl piemaksātu, ja kāds būtu ar mieru manī klausīties. Un, ja viņi, kā tikko sacīju, gribētu par mani pasmieties tāpat, kā stāsti par sevi, tad jau nemaz nebūtu tik nepatīkami laiku tiesā vadīt vienos jokos un smieklos. Bet, ja viņi ķersies man klāt pa īstam, tad vienīgi jums, pareģiem, ir skaidrs, ar ko tas beigsies. E

EUTIFRONS. Varbūt nemaz tik ļauni nebūs, Sokrat, un prāvas iznākums tev būs labvēlīgs — tāpat kā, domāju, arī man.

SOKRATS. Bet kāda tev ir prāva, Eutifron? Vai tevi kāds apsūdz vai tu apsūdzi kādu?

EUTIFRONS. Apsūdzu.

SOKRATS. Ko tad?

EUTIFRONS. Cilvēku, kuru vajādams⁷ atkal šķietu citiem jucis prātā. 4

SOKRATS. Kā tā? Vai tu vajā kādu, kas māk laisties spārnos?

EUTIFRONS. Kur nu šim laisties spārnos — tik vecam!

SOKRATS. Kas viņš tāds ir?

EUTIFRONS. Mans tēvs.

SOKRATS. Tavs tēvs, labo cilvēk?

EUTIFRONS. Jā gan.

SOKRATS. Un par ko viņš tiek apsūdzēts, par ko ir tiesājams?

EUTIFRONS. Par slepkavību, Sokrat.

SOKRATS. Ai, Hērakl! Jā, Eutifron, cilvēki gan lielākoties nezina, kur šādā reizē ir taisnība. Es nedomāju, ka jebkurš spētu tādu jautājumu pareizi izšķirt, bet gan tikai tāds cilvēks, kas savā gudrībā jau tālu ticis.

EUTIFRONS. Tālu gan, Sokrat, Zevs liecinieks!

SOKRATS. Vai cilvēks, ko nogalinājis tavs tēvs, ir kāds tuvinieks? Bet tas taču ir skaidrs: svešinieka dēļ tu vis nesauktu tēvu pie atbildības par slepkavību.

EUTIFRONS. Tas nu gan ir smieklīgi, Sokrat, ja tu domā, ka ir kāda atšķirība, vai nogalinātais ir kāds svešinieks vai mājas cilvēks, nevis uzskati, ka vienīgais, kas ņemams vērā, ir tas, vai nogalinātājs ir nogalinājis taisnīgi vai ne: ja taisnīgi, viņš liekams mierā, ja netaisnīgi — saucams pie atbildības, lai arī tas būtu mājinieks un galdabiedrs. Tevi taču skars tāds pats apraiņījums, ja tu, zinādams par noziegumu, saejijs ar tādu cilvēku un nešķīsti sevi un viņu, saukdams viņu pie atbildības.⁸

Nogalinātais šajā gadījumā bija mans algādzis; kad Naksas salā nodarbojāmies ar zemkopību,⁹ viņš tur strādāja pie mums. Dzērumā sadusmojies uz kādu no mūsu mājas vergiem, viņš to nodūra. Mans tēvs, viņam sasējis kājas un rokas, viņu iemeta kādā bedrē un atsūtīja šurp cilvēku, lai pavaicātu eksegētam¹⁰, kas darāms, bet tikmēr par sasaistīto nelikās ne zinis, nekādi negādāja par viņu: šis taču ir slepkava, un nebūs nekāda liela nelaime, ja viņš arī nomirs. Un tā tas arī notika — viņš nomira no bada un aukstuma, un no tā, ka bija sasaistīts, vēl pirms pārradās pie eksegēta aizsūtītais cilvēks. Un nu mans tēvs un pārējie radi ir sašutuši, ka slepkavas dēļ saucu tēvu pie atbildības par slepkavību. Viņš, saka šie, nemaz neesot to nogalinājis un, kaut arī būtu, par tādu neesot ko uztraukties, jo mirušais taču bijis slepkava. Tas neesot dievbijīgi, ka dēls sauc tēvu pie

atbildības par slepkavību. Cik slikti, Sokrat, viņi zina dievišķo likumu par to, kas ir dievbijīgi un kas nav!

SOKRATS. Bet — Zeva vārdā! — vai tu pats, Eutifron, uzskati, ka tavas zināšanas par dievišķajiem likumiem un par to, kas ir dievbijīgi un kas bezdievīgi, ir tik drošas, ka nebaidies, kaut arī viss būtu tā, kā saki, savukārt rīkoties bezdievīgi, saukdams tēvu pie tiesas?

EUTIFRONS. No manis gan nebūtu ne mazākā labuma un Eutifrons ne ar ko neatšķirtos no pūļa cilvēkiem, ja es šos jautājumus nepārzinātu pavisam droši. 5

SOKRATS. Tad jau, mans mīlais Eutifron, būtu vislabāk, ja es kļūtu par tavu mācekli un pirms prāvas ar Melētu vērstos pie viņa izlīguma pēc un viņam pateiktu, ka es jau iepriekš vienmēr esmu augstu vērtējis zināšanas reliģijas jomā, bet tagad, kad viņš apgalvo, ka es rīkojoties nepareizi, vieglprātīgi ieviesdams jauninājumus reliģijā, esmu kļuvis tavs māceklis. Un es sacītu: «Ja tu atzīsti Eutifronu šajos B jautājumos par gudru, tad pieņem, ka arī mani uzskati ir pareizi, un nesauc mani pie atbildības; bet, ja neatzīsti, tad cel apsūdzību drīzāk pret manu skolotāju, nevis mani par to, ka viņš grūž postā vecākus vīrus — mani un savu tēvu, mani — mācīdams, tēvu — pārmācīdams un sodīdams.» Un, ja viņš nepaklausīs un neatsauks savu apsūdzību vai manā vietā neapsūdzēs tevi, tad es varētu tiesā pateikt to pašu, ko sacīju, vērsdamies pie viņa.

EUTIFRONS. Lai Zevs man liecinieks, Sokrat: ja viņš tik mēģinās celt apsūdzību pret mani, es gan, domājams, atrastu viņa vārīgo vietu un tiesā mums tad drīzāk būs runa par viņu nekā par mani. C

SOKRATS. Tāpēc jau, dārgais draugs, gribu, to saprazdams, kļūt par tavu mācekli, jo zinu, ka, tāpat kā citi cilvēki, arī šis Melēts tevi acīmredzot nemaz

neievēro, bet man redz cauri tik skaidri un tik viegli, ka apsūdzējis mani bezdievībā. Bet nu — Zeva vārdā — pasaki man to, par ko nupat tik pārliecināti apgalvoji, ka to labi zinot: kas, tavuprāt, ir dievbijība un bezdievība gan attiecībā uz slepkavību, gan visu pārējo? Vai dievbijīgums nav visos gadījumos idents pats ar sevi un, no otras puses, bezdievīgums — pretstats jebkuram dievbijīgumam, bet vienāds pats ar sevi, un vai visam, kas būtu uzskatāms par bezdievīgu, attiecībā uz bezdievīgu nepiemīt viena un tā pati ideja¹¹?

EUTIFRONS. Katrā ziņā, Sokrat.

SOKRATS. Tad pasaki — kas, tavuprāt, ir dievbijīgi un kas — bezdievīgi?

EUTIFRONS. Es teikšu tā: dievbijīgi ir tas, ko tagad daru, — saucu pie tiesas noziedznieku, kas izdara slepkavību vai aplaupa tempļus, vai pāstrādā ko tamlīdzīgu, lai tas būtu tēvs vai māte, vai jebkurš cits, bet nesaukt viņu pie tiesas ir bezdievīgi. Un raugi, Sokrat, cik spēcīgu pierādījumu tev sniegšu — esmu to jau minējis citiem —, ka tāda ir pareizā kārtība — neatstāt bez ievēribas nevienu, kas rīkojas bezdievīgi, lai viņš būtu kas būdams. Cilvēki taču uzskata Zevu par labāko un taisnīgāko no dieviem, bet atzīst par pareizu, ka viņš ir saistījis važās savu tēvu par to, ka tas netaisni aprijis paša bērnus, bet tas savukārt izrūnījis savu tēvu par līdzīgiem nodarījumiem.¹² Taču uz mani viņi tur ļaunu prātu, ka saucu pie atbildības tēvu, kad tas pāstrādā noziegumu, un tā viņi runā paši sev pretī attiecībā uz dieviem un mani.

SOKRATS. Vai tā tad iemesls, kāpēc tieku apsūdzēts, Eutifron, nav tas, ka dzirdēt ko tamlīdzīgu stāstām par dieviem man rada nepatiku? Un tāpēc, šķiet, atradīsies cilvēki, kas apgalvos, ka rīkojos nepareizi. Bet tagad, kad pat tev, kas šos jautājumus tik

labi pārzini, tas viss liekas ticams, arī man, domājams, jāpiekāpjas. Un ko es arī varētu teikt — es, kas atklāti atzīstos, ka neko par tiem nezinu? Bet — Draudzības sargātāja¹³ vārdā! — pasaki man: vai tu patiešām tici, ka tas viss tā arī ir noticis? B

EUTIFRONS. Jā, un vēl brīnumainākas lietas, Sokrat, ko cilvēku lielākā daļa vispār nezina!

SOKRATS. Tātad tu tici, ka dievi patiešām karo cits ar citu, ka viņi sīvi naido un viņu starpā notiek kaujas un vēl daudz kas tamlīdzīgs, par ko stāsta dzejnieki un ko teicami gleznotāji daždažādi attēlo mūsu svētviētās? Piemēram, daudz dievu attēlu redzams arī uz tērpa, ko Lielajos Panatēnajos uznes Akropolē.¹⁴ Vai atzīsim to visu par patiesu, Eutifron? C

EUTIFRONS. Ne tikai to vien, Sokrat. Bet, kā nupat sacīju, pastāstīšu tev, ja gribēsi, vēl daudz kā cita par dievišķām lietām. Esmu pārliecināts, ka tu, to dzirdēdams, būsi vai mēms no brīnumiem.

SOKRATS. Tas tā varētu būt. Bet to tu man pastāstīsi citreiz, kad mums būs laiks. Taču tagad pamēģini man pateikt skaidrāk, ko tikko kā vaicāju, jo tu, mans draugs, pirmīt sniedzi man nepietiekamu atbildi uz jautājumu, kas ir dievbijība. Tu sacīji, ka dievbijīgi esot tas, ko tu pašlaik dari, saukdams pie atbildības savu tēvu par slepkavību. D

EUTIFRONS. Un tā bija taisnība, Sokrat.

SOKRATS. Varbūt. Bet tu taču atzīsti arī daudz ko citu par dievbijīgu, Eutifron?

EUTIFRONS. Jā, tā tas ir.

SOKRATS. Tad vai atceries, ka palūdzu tev nosaukt nevis vienu vai divus no daudzajiem dievbijīgas rīcības gadījumiem, bet pašu ideju,¹⁵ caur kuru ikviena dievbijīga rīcība ir dievbijīga. Tu taču atzini, ka jebkura bezdievīga rīcība ir bezdievīga un jebkura dievbijīga rīcība — dievbijīga caur vienu un to pašu ideju. Bet varbūt neatceries? E

EUTIFRONS. Nē, atceros.

SOKRATS. Tad izskaidro man šo ideju — kas tā tāda ir, lai es, to vērodams un izmantodams par paraugu, varētu tavu vai kāda cita cilvēka rīcību, ja tā atbilst šim paraugam, dēvēt par dievbijīgu, ja neatbilst — par bezdievīgu.

EUTIFRONS. Ja tā vēlies, to arī izskaidrošu tādā veidā, Sokrat.

SOKRATS. Jā, vēlos.

EUTIFRONS. Tad nu tas, kas dieviem mīļš, ir dievbijīgi, kas nav mīļš — bezdievīgi.

SOKRATS. Lieliski, Eutifron! Nu tu esi man atbildējis tā, kā vēlējos.¹⁶ Taču, vai tā patiešām ir, vēl nezinu. Bet tu, saprotams, man pierādīsi, ka ir tā, kā saki.

EUTIFRONS. Katrā ziņā.

SOKRATS. Tad pārbaudīsim to, ko sakām. Dieviem mīlais un dieviem mīļš cilvēks ir kas dievbijīgs, bet dieviem nīstamais un dieviem nīstams cilvēks — kas bezdievīgs. Un dievbijīgais un bezdievīgais nav tas pats, bet tie ir pretstati. Vai tā nav?

EUTIFRONS. Tā ir.

SOKRATS. Un vai, tavuprāt, šis formulējums pareizs?

B EUTIFRONS. Manuprāt, jā, Sokrat.

SOKRATS. Un vai neesam arī teikuši, Eutifron, ka dieviem ir domstarpības un ka viņi ķildojas un naidojas savā starpā?

EUTIFRONS. Jā, esam to teikuši.

SOKRATS. Bet kas tās ir par domstarpībām, kuras rada naidu un dusmas? Aplūkosim to šādi. Ja mums, man un tev, būtu domstarpības par skaitļiem, piemēram, par to, kurš no diviem skaitļiem ir lielāks, — vai tādas domstarpības padarītu mūs par ienaidniekiem un liktu mums dusmoties vienam uz

otru vai arī mēs, ķerdamies pie rēķināšanas, šajā jautājumā visai ātri vienotos?

EUTIFRONS. Protams, vienotos.

SOKRATS. Un, ja mums būtu domstarpības par to, kurš no diviem priekšmetiem ir lielāks, — vai mēs tad neķertoties pie mērīšanas un ātri vien neizbeigtu šīs domstarpības? C

EUTIFRONS. Jā, tā tas būtu.

SOKRATS. Un ar svēršanu mēs vienotos, man šķiet, arī par to, kurš priekšmets ir smagāks un kurš — vieglāks?

EUTIFRONS. Kā gan citādi?

SOKRATS. Tad par ko mums būtu tādas domstarpības, ko mēs nevarētu novērst un kas mūs padarītu par ienaidniekiem un liktu dusmoties vienam uz otru? Tu varbūt nevari man tā uzreiz atbildēt. Bet seko uzmanīgi tam, ko teikšu: vai tas nebūtu par taisnīgu un netaisnīgu, par skaisto un neglīto,¹⁷ par labo un ļauno? Vai ne šo jautājumu dēļ, būdami tajos atšķirīgos uzskatos un nespēdami panākt apmierinošu vienošanos, mēs — tu un es, un visi pārējie cilvēki — kļūstam par ienaidniekiem, ja kļūstam par tiem? D

EUTIFRONS. Jā, Sokrat, arī par šiem jautājumiem mēdz būt domstarpības.

SOKRATS. Bet kā tas ir ar dieviem, Eutifron? Vai tad, kad viņiem vispār ir domstarpības, tās nav šajos jautājumos?

EUTIFRONS. Katrā ziņā.

SOKRATS. Tātad, mans cienījamais Eutifron, daži dievi, kā izriet no taviem vārdiem, uzskata par taisnīgu vai netaisnīgu, par skaistu un neglītu, par labu un ļaunu ko vienu, citi — ko citu. Viņi taču neķildotos, ja viņiem nebūtu domstarpību šajos jautājumos. Vai tā nav? E

EUTIFRONS. Tev taisnība.

SOKRATS. Tātad katrs no viņiem mīl to, ko uzskata par labu un taisnīgu, bet pretējo ienīst?

EUTIFRONS. Katrā ziņā.

SOKRATS. Bet, kā saki, vienu un to pašu citi uzskata par taisnīgu, citi — par netaisnīgu. Šo domstarpību dēļ viņi ķildojas un ceļ karus savā starpā.
8 Vai tā nav?

EUTIFRONS. Jā, tā ir.

SOKRATS. Tādā gadījumā dievi vienu un to pašu gan neieredz, gan mīl un viens un tas pats ir dieviem gan nīstams, gan mīļš.

EUTIFRONS. Tā šķiet.

SOKRATS. Tātad, pēc šāda secinājuma, dievbijīgais un bezdievīgais būtu viens un tas pats?

EUTIFRONS. Tā varētu būt.

SOKRATS. Tādā gadījumā tu neesi atbildējis uz manu jautājumu, mans dārgais! Es taču nevaicāju, kas reizē ir gan dievbijīgi, gan bezdievīgi, bet tagad, kā šķiet, tas, kas dieviem mīļš, viņiem ir arī nīstams.
B Līdz ar to, Eutifron, nebūtu nekāds brīnums, ja tas, ko tagad dari, sodīdams savu tēvu, ir rīcība, kas ir mīļa Zevam, bet nīstama Kronam un Urānam un ir pa prātam Hēfaistam, bet nīstama Hērai,¹⁸ un tā tas arī ir ar pārējiem dieviem, ja viņiem šai ziņā ir domstarpības.

EUTIFRONS. Bet es domāju, Sokrat, ka nevienam dievam nav domstarpību ar citiem par to, ka ikviens, kas netaisni nogalina citu, saucams pie atbildības.

SOKRATS. Un kas par to, Eutifron? Vai esi jel kad dzirdējis arī kādu cilvēku apstrīdam, ka tas, kas netaisni nogalina vai izdara jebkuru citu pārkāpumu, saucams pie atbildības?
C

EUTIFRONS. Viņi to apstrīd vienā laidā gan tiesā, gan citur. Pastrādādami bezgala daudz noziegu-

mu, viņi dara un saka visu iespējamo, lai izvairītos no soda.

SOKRATS. Bet vai viņi arī atzīst, Eutifron, ka ir pastrādājuši noziegumus, un, to atzīdami, tomēr apgalvo, ka nav pelnījuši sodu?

EUTIFRONS. Nē, to viņi nekādā gadījumā nedara.

SOKRATS. Tad viņi gan nedara un nesaka visu iespējamo, jo, manuprāt, neuzdrošinās apstrīdēt, ka pelnījuši sodu par pastrādātajiem noziegumiem. Bet viņi, domāju, vispār noliedz, ka ir noziegušies. D

EUTIFRONS. Tev taisnība.

SOKRATS. Tātad viņi neapstrīd, ka noziedzniekam jāsaņem sods, bet, iespējams, strīdas par to, kurš ir noziedznieks un ko viņš ir izdarījis un kad.

EUTIFRONS. Tev taisnība.

SOKRATS. Vai tādā gadījumā tas pats neattiecas arī uz dieviem, ja jau viņi, kā saki, strīdas par taisnīgu un netaisnīgu un vieni saka, ka citi tiem darījuši pāri, bet šie to noliedz? Neviens taču, draugs, — ne kāds dievs, ne cilvēks neuzdrīkstētos apgalvot, ka tam, kas pastrādājis noziegumu, nebūtu jāsaņem sods. E

EUTIFRONS. Jā, Sokrat, tev ir taisnība, vismaz pamatā.

SOKRATS. Bet strīdnieki, manuprāt, — gan cilvēki, gan dievi, ja dievi vispār strīdas, — strīdas par katru atsevišķu gadījumu, Eutifron. Kad viņiem ir domstarpības par kādu rīcību, vieni uzskata to par taisnīgu, citi — par netaisnīgu. Vai tā nav?

EUTIFRONS. Jā, protams.

SOKRATS. Tad nu paskaidro man, mīļo Eutifron, lai es kļūtu gudrāks: kāds tev ir pierādījums tam, ka, pēc visu dievu domām, savu dzīvību ir netaisni zaudējis cilvēks, kas, strādādams par algādzi, izdarīja slepkavību un, noslepkavotā vīra saimnieka sasaistīts, nomira tāpēc, ka bija sasiets, vēl pirms 9

saimnieks, kas viņu bija sasējis, uzzināja no eksegētiem, ko ar viņu iesākt, un ka dēlam klājas tāda cilvēka dēļ saukt pie atbildības savu tēvu, apsūdzot viņu slepkavībā? Pacenties, lūdzams, man skaidri pierādīt, ka *visi* dievi uzskata tavu rīcību par pareizu, un, ja man to pārliecinoši pierādīsi, es nekad nemitēšos cildināt tavu gudrību.

B

EUTIFRONS. Tas varbūt nemaz nav tik viegli, Sokrat. Tomēr es tev varētu to pierādīt itin skaidri.

SOKRATS. Saprotu: tev liekas, ka man ir grūtāka galva nekā tiesnešiem. Bet viņiem tu, bez šaubām, pierādīsi, ka šī rīcība ir netaisnīga un ka visi dievi tādu neieredz.

EUTIFRONS. Jā, Sokrat, to pierādīšu pavisam skaidri, ja vien viņi mani uzklausa.

C

SOKRATS. Viņi uzklausa tevi, ja uzskatīs par labu runātāju. Bet, lūk, kas man ienāca prātā, kamēr runāji, un ko sacīju pats sev: «Pat ja Eutifrons man cik vien iespējams skaidri pierādīs, ka visi dievi kā viens uzskata tādu nāvi par noziedzīgu, ko jaunu tad būšu uzzinājis no viņa par to, kas ir dievbijīgi, kas — bezdievīgi? Šis gadījums, domājams, dieviem ir nīstams. Bet mēs tikko kā redzējām, ka dievbijīgums un tā pretstats tādā veidā nav definējams, jo noskaidrojām, ka tas, kas dieviem nīstams, viņiem arī ir mīļš.»

D

Tāpēc atbrīvoju tevi no šā uzdevuma, Eutifron: ja vēlies, pieņemsim, ka visi dievi tādu rīcību uzskata par netaisnīgu un ka viņi visi to neieredz. Taču varbūt tagad palabosim savu formulējumu un teiksim, ka tas, ko visi dievi ienīst, ir bezdievīgs, ko viņi mīl — dievbijīgs, bet tas, ko vieni mīl un citi ienīst, nav ne viens, ne otrs vai reizē kā viens, tā otrs? Vai vēlies, lai mums tagad būtu šāds dievbijīguma un bezdievīguma definējums?

EUTIFRONS. Kas gan tam stāv ceļā, Sokrat?

SOKRATS. Manis pēc nekas. Bet tu gan uzmanies, vai, likdams pamatā šo definīciju, varēsi man tik viegli izskaidrot, ko solīji.

EUTIFRONS. Tad nu es sauktu par dievbijīgu to, ko visi dievi mīl, un otrādi — par bezdievīgu, ko visi dievi neieredz. E

SOKRATS. Vai pārbaudīsim, Eutifron, — vai tas ir pareizi formulēts, vai arī noliksim to pie malas un pieņemsim tā vienkārši par patiesību savu un citu cilvēku formulējumu, kad tiek vienīgi apgalvots, ka tas tā ir? Jeb vai tomēr vajadzētu pārbaudīt, vai šis apgalvojums ir pareizs?

EUTIFRONS. Vajadzētu gan. Taču domāju, ka formulējums tagad ir pareizs.

SOKRATS. Drīz, mans labais, mēs par to jau zināsim vairāk. Proti, padomā par šādu jautājumu: vai dievi dievbijīgo mīl tāpēc, ka tas ir kas dievbijīgs, vai tas ir kas dievbijīgs tāpēc, ka dievi to mīl? 10

EUTIFRONS. Es nesaprotu, ko tu domā, Sokrat.

SOKRATS. Tad pacentīšos izteikties skaidrāk. Mēs runājam par to, kas tiek nests, un to, kas nes; par to, kas tiek vests, un to, kas ved; par to, kas tiek redzēts, un to, kas redz. Vai tu saproti, ka šajos gadījumos abas daļas savā starpā ir atšķirīgas un kāda ir šī atšķirība?

EUTIFRONS. Domāju, ka saprotu.

SOKRATS. Tātad ir arī tas, kas tiek mīlēts, un atšķirīgi tas, kas mīl?

EUTIFRONS. Kā gan citādi?

SOKRATS. Tad pasaki man: vai nestais ir kas nests tāpēc, ka to kāds nes, vai cita iemesla dēļ? B

EUTIFRONS. Nē, šā iemesla dēļ.

SOKRATS. Un vestais ir kas vests tāpēc, ka to kāds ved, un redzētais ir tāds tāpēc, ka to kāds redz?

EUTIFRONS. Protams.

- SOKRATS. Tātad kaut ko redz nevis tāpēc, ka tas tiek redzēts, bet, otrādi, tas tiek redzēts tāpēc, ka to redz; un kaut ko ved nevis tāpēc, ka tas tiek vests, bet tas tiek vests tāpēc, ka to ved; tāpat kaut ko nes nevis tāpēc, ka tas tiek nests, bet tas tiek nests tāpēc, ka to nes. Vai tev ir skaidrs, Eutifron, ko gribu teikt?
- C Es gribu teikt, ka, ja kas tiek radīts vai tiek pieredzēts, tad to rada nevis tāpēc, ka tas tiek radīts, bet tas tiek radīts tāpēc, ka to rada, un kaut ko pieredz nevis tāpēc, ka tas tiek pieredzēts, bet tas tiek pieredzēts tāpēc, ka to pieredz. Bet varbūt tu tam nepiekrīti?

EUTIFRONS. Nē, piekrītu.

SOKRATS. Un vai arī tas, kas tiek mīlēts, nav kas tāds, kas vai nu tiek cita radīts,¹⁹ vai ko pieredz no cita?

EUTIFRONS. Protams.

SOKRATS. Tātad šis ir tāds pats gadījums kā iepriekšējie: tie, kas ko mīl, to mīl nevis tāpēc, ka tas tiek mīlēts, bet tas tiek mīlēts tāpēc, ka to mīl.

EUTIFRONS. Katrā ziņā.

- D SOKRATS. Un ko tagad sacīsim par dievbijīgo, Eutifron? To taču mīl visi dievi, kā apgalvoji?

EUTIFRONS. Jā.

SOKRATS. Vai tāpēc, ka tas ir kas dievbijīgs, vai kāda cita iemesla dēļ?

EUTIFRONS. Nē, tāpēc.

SOKRATS. Un tas tiek mīlēts tāpēc, ka ir kas dievbijīgs, nevis ir kas dievbijīgs tāpēc, ka tiek mīlēts?

EUTIFRONS. Tā rādās.

SOKRATS. Bet dieviem mīlais viņiem ir mīļš tāpēc, ka viņi to mīl?

EUTIFRONS. Kā gan citādi?

SOKRATS. Tātad dieviem mīlais nav tas pats, kas dievbijīgais, Eutifron, un dievbijīgais nav tas pats, kas dieviem mīlais, kā tu apgalvo, bet tās ir dažādas lietas.

EUTIFRONS. Kā tā, Sokrat?

E

SOKRATS. Mēs taču esam vienisprātis par to, ka dievbijīgo mīl tāpēc, ka tas ir kas dievbijīgs, nevis tas ir kas dievbijīgs tāpēc, ka to mīl, vai ne?

EUTIFRONS. Jā.

SOKRATS. Un arī par to, ka tas, kas dieviem mīļš, viņiem ir mīļš tāpēc, ka viņi to mīl, t. i., šis mīlestības dēļ, un viņi to mīl ne tāpēc, ka tas viņiem ir mīļš.

EUTIFRONS. Tev taisnība.

SOKRATS. Bet, ja dieviem mīlais un dievbijīgais būtu viens un tas pats, dārgo Eutifron, tad, tāpat kā dievbijīgais tiktu mīlēts tāpēc, ka tas ir kas dievbijīgs, arī dieviem mīlais tiktu mīlēts tāpēc, ka ir dieviem mīļš; un, ja dieviem mīlais viņiem ir mīļš tāpēc, ka viņi to mīl, tad arī dievbijīgais būtu kas dievbijīgs tāpēc, ka viņi to mīl. Bet tagad tu redzi, ka ir otrādi — ka abi gadījumi ir pavisam atšķirīgi. Proti, viens ir mīlams tāpēc, ka to mīl, otru mīl tāpēc, ka tas ir mīlams. Tā vien šķiet, Eutifron, ka tu, vaicāts, kas ir dievbijīgais, nevēlies man izskaidrot tā būtību, bet tikai stāsti, kas notiek ar to — ka to mīl visi dievi; taču, kas ir tā būtība, to vēl neesi pateicis. Tad nu, ja neiebilsti, neslēp to no manis, bet sāc vēlreiz no jauna un pasaki, kas īsti ir dievbijīgais; vai dievi to mīl vai ar to notiek kas cits, par to mums nekāda strīda nebūs. Tad pasaki man droši — kas ir dievbijīgais un kas ir bezdievīgais?

11

B

EUTIFRONS. Bet es nezinu, Sokrat, kā lai tev pasaku, ko domāju, jo ikviens mūsu pieņēmums visu laiku kaut kā staigā riņķī un negrib palikt tur, kur to noliekam.

SOKRATS. Tas, ko tu saki, Eutifron, ir līdzīgs mana senča Daidala²⁰ darbiem. Un, ja tie būtu *mani* vārdi un apgalvojumi, tu varbūt varētu par mani

C

pazoboties un pateikt, ka mūsu radniecības dēļ arī mani vārdiskie veidojumi laižas prom no manis un negrib palikt tur, kur nolikti. Taču šoreiz runa ir par *taviem* apgalvojumiem, tā ka zobgalību pelnī kas cits: *tavējie* negrib palikt uz vietas, kā arī pats mani.

D EUTIFRONS. Man gan šķiet, Sokrat, ka zobgalības drīzāk pelnī viss teiktais; un ne jau es lieku apgalvojumiem staigāt riņķī, nepalikt uz vietas, bet tu man šķiet tas Daidals. Ja tas būtu atkarīgs no manis, tie paliktu tur, kur ir.

E SOKRATS. Tad jau varētu būt, mans draugs, ka esmu prasmīgāks mākslinieks par šo vīru, jo viņš piešķīra kustību tikai *saviem* darbiem, bet es, tā vien rādās, lieku kustēties ne vien saviem, bet arī citu veidojumiem. Un vissmalkākais manā mākslā ir tas, ka esmu tik prasmīgs pret savu gribu, jo es labprātāk vēlētos, lai mani vārdi būtu nekustīgi, stāvētu uz vietas, nevis tīkotu Daidala gudrības ar Tantala²¹ bagātību piedevām. Taču par to nu pietiek. Un, tā kā tu man liecies pakūtrs, pats palīdzēšu tev, lai tu man varētu izskaidrot dievbijīgumu. Tikai nepadodies pirms laika! Tad nu paskaties: vai tu nedomā, ka visam dievbijīgajam jābūt taisnīgam?

EUTIFRONS. Jā, tā domāju.

12 SOKRATS. Bet vai viss taisnīgais ir arī kas dievbijīgs? Jeb varbūt viss dievbijīgais ir taisnīgs, taču ne viss taisnīgais — dievbijīgs, bet viena tā daļa dievbijīga, cita — citāda?

EUTIFRONS. Es netieku tev līdzī, Sokrat.

SOKRATS. Un tu taču esi jaunāks nekā es vismaz par tik, par cik esi gudrāks!²² Bet kā jau sacīju: tu esi kūtrs aiz gudrības pārpilnības. Tad nu saņemies, mans dārgais! Nepavisam nav grūti saprast, ko domāju. Es domāju tieši pretējo tam, ko sacījis dzejnieks, bilzdams:

Zevu, kas pamatā visam un lietas ir radījis visas, B
Negribi minēt tu vārdā: kur bailes, tur kauns tām ir
līdzās.²³

Bet es neesmu vienisprātis ar dzejnieku. Vai pateikt, kādā ziņā?

EUTIFRONS. Protams.

SOKRATS. Man neliekas pareizi, ka tur, kur bailes, tām līdzās ir arī kauns. Manuprāt, tas, kas bīstas slimību un nabadzības, un daudz kā cita tamlīdzīga, gan baidās, bet nepavisam nekaunas par to, no kā baidās. Vai arī tev tā neliekas?

EUTIFRONS. Noteikti.

SOKRATS. Turpretī tur, kur kauns, līdzās ir arī bailes. Vai tad ir tāds cilvēks, kas, savas rīcības dēļ juzdams neērtumu un kaunu, reizē arī nebītos neslavas un neraizētos par to? C

EUTIFRONS. Jā, baidītos gan.

SOKRATS. Tādā gadījumā nav pareizi teikt: «Tur, kur bailes, līdzās ir arī kauns.» Otrādi — tur, kur kauns, līdzās ir arī bailes, bet kauns ne vienmēr ir līdzās bailēm, jo bailes ir plašāks jēdziens nekā kauns. Kauns ir baiļu daļa, tāpat kā nepāris ir skaitļa daļa, tā ka ne visur, kur ir skaitlis, ir arī nepāris; otrādi — tur, kur nepāris, ir arī skaitlis. Vai tagad tiec man līdzī?

EUTIFRONS. Jā, protams.

SOKRATS. Ko tamlīdzīgu domāju arī pirmīt, kad jautāju: vai tur, kur taisnīgais, ir arī dievbijīgais? Jeb vai tur, kur dievbijīgais, ir arī taisnīgais, bet tur, kur taisnīgais, ne vienmēr ir dievbijīgais, jo dievbijīgais ir taisnīgā daļa? Vai sacīsim tā vai esi citās domās? D

EUTIFRONS. Nē, es domāju tāpat, jo tas, ko saki, man šķiet pareizi.

SOKRATS. Tad aplūko vēl tālāko: ja dievbijīgais ir taisnīgā daļa, mums acīmredzot jānoskaidro, kas par daļu no taisnīgā ir dievbijīgais. Ja tu man tagad

vaicātu par kādu no minētajiem gadījumiem, piemēram, kas par skaitļa daļu ir pāris un kas tas ir par skaitli, es teiktu, ka tas ir nevis skaitlis, kas nav dalāms ar divi, bet gan tāds, kas bez atlikuma dalāms ar divi. Bet varbūt tu domā citādi?

EUTIFRONS. Nē, es domāju tāpat.

E SOKRATS. Tad pamēģini arī tu man tādā pašā kārtā paskaidrot, kas par taisnīgā daļu ir dievbijīgums, tā ka es varētu Melētam pateikt, lai viņš man vairs nedara pāri un neapsūdz necieņā pret dieviem, jo esmu jau pienācīgi tevis apmācīts par to, kas ir cieņa pret dieviem un kas ir un kas nav dievbijīgi.

EUTIFRONS. Tad nu, Sokrat, es domāju, ka cieņa pret dieviem, dievbijība ir tā taisnīguma daļa, kas attiecas uz gādību par dieviem; atlikusī taisnīguma daļa ir gādība par cilvēkiem.

13 SOKRATS. To tu, manuprāt, esi pateicis lieliski, Eutifron. Taču man vēl pietrūkst kāda sūkuma: es vēl nesaprotu, ko tu sauc par gādību. Tu taču diezin vai, minēdams gādību par dieviem, domā tadu pašu gādību, kādu veltījam citam kam. Piemēram, sakām, ka ne jau kurš katrs māk gādāt par zirgiem, bet tikai iejājējs, vai ne?²⁴

EUTIFRONS. Protams.

SOKRATS. Tad iejājēja prasme ir gādība par zirgiem?

EUTIFRONS. Jā.

SOKRATS. Un tāpat ne katrs prot gādāt par suņiem, bet gan tikai mednieks?

EUTIFRONS. Jā, tā tas ir.

SOKRATS. Tātad mednieka prasme ir saistīta ar gādību par suņiem?

B EUTIFRONS. Jā.

SOKRATS. Un lopkopja prasme ir gādība par lopiem?

EUTIFRONS. Protams.

SOKRATS. Tad dievbijība, cieņa pret dieviem ir gādība par dieviem, Eutifron? Tā tu domā?

EUTIFRONS. Jā gan.

SOKRATS. Bet vai jebkura gādība nekalpo allaž vienam un tam pašam mērķim? Es to saprotu tādējādi, ka tā dod zināmu labumu tam, uz ko ir vērsta: kā redzi, zirgi, par kuriem gādā iejājēja prasme, gūst labumu un kļūst vērtīgāki. Vai, tavuprāt, tā nav?

EUTIFRONS. Jā, tā ir.

SOKRATS. Un tāpat suņi gūst labumu no mednieka prasmes, lopi — no lopkopja prasmes un līdzīgā kārtā arī viss pārējais. Tu taču nedomā, ka gādība nāk par ļaunu tam, par ko gādā?

EUTIFRONS. Nē, Zevs liecinieks!

SOKRATS. Bet par labu?

EUTIFRONS. Kā gan citādi?

SOKRATS. Vai tad arī dievbijība, būdama gādība par dieviem, nāk viņiem par labu un padara viņus vērtīgākus? Un tu atzītu, ka, rīkodamies dievbijīgi, padari kādu no dieviem vērtīgāku?

EUTIFRONS. Nekādā gadījumā, Zevs liecinieks!

SOKRATS. Arī es nedomāju, Eutifron, ka tāds būtu tavs uzskats, nepavisam ne! Bet tieši tāpēc, ka tu, manuprāt, neko tamlīdzīgu negribēji teikt, arī vaicāju, ko saproti ar gādību par dieviem.

EUTIFRONS. Tev taisnība, Sokrat: es nedomāju tādu gādību.

SOKRATS. Labi. Tad pasaki — kāda veida gādība par dieviem būs dievbijība?

EUTIFRONS. Tāda, ar kādu vergi kalpo saviem kungiem.

SOKRATS. Saprotu: tie, tavuprāt, būtu zināmi pakalpojumi dieviem.

EUTIFRONS. Taisni tā.

SOKRATS. Un vai tu man vari pateikt, uz kādu mērķi virzīti pakalpojumi²⁵ ārstiem? Vai tā nebūs veselība?

EUTIFRONS. Jā, protams.

SOKRATS. Bet kā tas ir ar pakalpojumiem kuģu
E būvētājiem? Uz ko virzīti šie pakalpojumi?

EUTIFRONS. Acīmredzami uz kuģa uzbūvēšanu, Sokrat.

SOKRATS. Un pakalpojumi celtniekiem laikam ir virzīti uz mājas uzcelšanu?

EUTIFRONS. Jā.

SOKRATS. Tad pasaki, mans labais: uz kādu mērķi virzīti pakalpojumi dieviem? Ir taču skaidrs, ka tu to zini, ja apgalvo, ka reliģijas jautājumus izproti labāk par citiem cilvēkiem.

EUTIFRONS. Un tā ir taisnība, Sokrat.

SOKRATS. Tad, Zeva vārdā, pasaki man: kas ir šis brīnumskaistais darbs, ko paveic dievi, izmantodami mūs par kalpiem?

EUTIFRONS. Viņi veic daudz brīnišķīgu darbu, Sokrat.

14 SOKRATS. To dara arī karavadoņi, mans draugs. Tomēr tu varētu viegli pateikt, kas viņiem ir galvenais, proti, uzvara karā. Vai tā nav?

EUTIFRONS. Kā gan citādi?

SOKRATS. Arī zemkopji, domāju, veic daudz lielisku darbu. Tomēr viņu galvenais veikums ir pārtikas iegūšana no zemes.

EUTIFRONS. Protams.

SOKRATS. Bet kā tas ir ar daudzajiem lieliskajiem dievu veikumiem? Kurš viņiem ir galvenais?

EUTIFRONS. Es taču nupat kā sacīju, Sokrat, ka
B tas nav nekāds nieka darbs — jo sīki izzināt, kā tas īstenībā ir ar šiem jautājumiem. Tomēr pateikšu tev pavisam vienkārši: ja kāds prot dieviem tīkami runāt vai rīkoties, vēršdamies pie viņiem ar lūgsnām vai upuriem, tad tā ir dievbijīga rīcība un šāda rīcība nes svētību gan pašu mājām, gan valsts saimniecībai. Bet dieviem tīkamajam pretējais ir bezdievīgais, un tas visu grauj un izputina.

SOKRATS. Tu varētu uz mana jautājuma būtiskāko daļu atbildēt daudz īsāk, Eutifron, ja vien gribētu. Taču tu nevēlies mani pamācīt, tas ir acīmredzami. Arī tagad, kad biji jau pavisam tuvu pašai būtībai, novirzījies sānis. Bet, ja tu būtu man šo atbildi devis, es jau zinātu no tevis pietiekami daudz par dievbijību. Taču tagad vaicātājs spiests sekot vaicātajam, kurp vien šis ved: kas, tavuprāt, ir dievbijīgi un dievbijība? Vai nesaki, ka tā ir zināma upurēšanas un dievu lūgšanas prasme?

EUTIFRONS. Taisni tā.

SOKRATS. Un vai ziedot nenozīmē dieviem ko dāvināt, bet vērsties pie viņiem ar lūgsnām — no viņiem ko izlūgties?

EUTIFRONS. Taisni tā, Sokrat.

SOKRATS. Tad dievbijība, pēc taviem vārdiem, būtu prasme no dieviem ko izlūgties un viņiem ko dāvāt?

EUTIFRONS. Tu esi lieliski sapratis, ko sacīju, Sokrat.

SOKRATS. Es kāroju tavas gudrības, mans draugs, un veltu tai visas sava prāta spējas, tā ka nekas tevis sacītais neies zudumā. Bet pasaki, kas tas ir — kalpošana dieviem? Tu saki, ka tā nozīmē — viņiem ko lūgt un dot?

EUTIFRONS. Jā, taisni tā.

SOKRATS. Un vai pareizais lūgšanas veids nebūtu — izlūgties to, ko mums no viņiem vajag?

EUTIFRONS. Ko gan citu?

SOKRATS. Un pareizais dāvāšanas veids — dot pretī to, ko viņiem vajag no mums? Nebūtu taču prātīgi, ja kādam ko dāvina, viņam dot kaut ko tādu, kā viņam nemaz nevajag.

EUTIFRONS. Tev taisnība, Sokrat.

SOKRATS. Tad dievbijība, Eutifron, būtu zināma tirgošanās prasme attiecībās starp dieviem un cilvēkiem?

EUTIFRONS. Jā, tirgošanās prasme, ja tev šāds apzīmējums izklausās labāk.

SOKRATS. Man tas nepavisam neizklausās labāk, ja tas neatbilst patiesībai. Bet pasaki man — kāds labums tiek dieviem no dāvanām, ko viņi saņem no mums? Ko viņi dod mums, tas ir skaidrs ikvienam, jo mums nav neviena labuma, kas nenāktu no viņiem. Bet kāds labums viņiem ir no tā, ko viņi dabū no mums? Varbūt šis darījums mums ir daudz izdevīgāks nekā viņiem, tā ka mēs saņemam visus labumus no viņiem, bet viņi no mums negūst nekā?

EUTIFRONS. Bet vai tu tiešām domā, Sokrat, ka dievi gūst kādu labumu no tā, ko viņi saņem no mums?

SOKRATS. Bet kas tādā gadījumā būtu mūsu dāvanas dieviem, Eutifron?

EUTIFRONS. Kas gan, tavuprāt, cits kā cieņas un pagodinājuma apliecinājumi, kas viņiem, kā tikko kā sacīju, ir tīkami?

B SOKRATS. Tātad, Eutifron, dievbijība ir kas dieviem tīkams, nevis noderīgs vai mīļš?

EUTIFRONS. Domāju, ka pirmām kārtām — mīļš.

SOKRATS. Tad nu atkal, šķiet, dievbijība ir tas, kas dieviem mīļš.

EUTIFRONS. Katrā ziņā.

SOKRATS. Un tad tu vēl, tā runādams, brīnies, ka tavi secinājumi it kā nepaliek uz vietas, bet kļīst apkārt, un apsūdzi mani, ka es esmu tas Daidals, kas liek tiem klaiņot, kaut gan pats esi daudz prasmīgāks par Daidalu un liec tiem staigāt riņķī? Vai tad nemanī, ka mūsu iztīrājums pa apli atgriezies izejas punktā? Tu taču laikam atceries: pirmīt noskaidrojām, ka dievbijīgais un dieviem mīlais nav viens un tas pats, bet ir atšķirīgi jēdzieni. Bet varbūt neatceries?

EUTIFRONS. Atceros.

SOKRATS. Bet vai tagad nemani, ka dievbijīgais tev ir tas, ko dievi mīl? Un vai tas nav tas pats, kas dieviem mīlais?

EUTIFRONS. Jā, protams.

SOKRATS. Tātad vai nu ir bijis nepareizs mūsu iepriekšējais atzinums, vai, ja tas bijis pareizs, kļūdāmies tagad.

EUTIFRONS. Jā, tā šķiet.

SOKRATS. Tādā gadījumā mums atkal jāaplūko no paša sākuma jautājums, kas ir dievbijīgais, jo, kamēr nebūšu to uzzinājis, labu prātu neatkāpšos. Tikai neizturies pret mani tik nevērīgi, bet sasprindzini savas gara spējas, cik vien vari, un pasaki man taisnību, jo tu to zini, ja vien vispār kāds to zina, un tevi, līdzīgi Protejam²⁶, nevajag palaist vaļā, pirms to nebūsi pateicis. Ja tev nebūtu skaidra priekšstata par dievbijību un bezdievību, tu taču nemūžam nemēģinātu kāda algādža dēļ savu sirmgalvi tēvu saukt pie atbildības par slepkavību, bet baidītos no dieviem un neriskētu rīkoties nepareizi, un kaunētos no cilvēkiem. Tagad gan esmu pārliecināts, ka iedomājies skaidri zinām, kas ir un kas nav dievbijīgi. Tad nu pasaki, mans visulabais Eutifron, ko tu par to domā, neslēp to!

EUTIFRONS. Citreiz, Sokrat! Tagad man ir steidzīgas darīšanas, nevaru vairs kavēties.

SOKRATS. Ko tu dari, draugs! Tu aizej un satriec manas lielās cerības — ka uzzināšu no tevis, kas ir un kas nav dievbijība, un ka raisīšos vaļā no Melēta apsūdzības, viņam aprādīdams, ka ar Eutifrona palīdzību nu esmu reliģijas jautājumos kļuvis gudrs: nezināšanas dēļ vairs nerīkojos, kā pagadās, un neperinu arī nekādus jauninājumus, un uz priekšu dzīvošu krietnāku dzīvi!

¹ *Arbonts basilejs* — deviņi arhonti bija Atēnu augstākās, uz vienu gadu vēlētas amatpersonas ar diferencētām

funkcijām. Valsts iekšējo pārvaldi pārzināja arhonts epoinīms, kura vārdā oficiālajā dokumentācijā apzīmēja attiecīgo amata gadu. Arhonts basilejs («ķēniņš», kādreizējās ķēniņa varas reminiscence) pārzināja visas ar reliģiju un kultu saistītās tieslietas. Viņa kompetencē bija arī apsūdzības slepkavībā, jo tā ietvēra reliģisku momentu — aptraipījumu. Viņš pieņēma rakstveida apsūdzības un apsūdzētā paskaidrojumus, kā arī vadīja attiecīgās tiesas sēdes. Sokrats ataicināts pie arhonta basileja sakarā ar Melēta iesniegto apsūdzību, bet Eutifrons ieradies, lai apsūdzētu savu tēvu.

² *Likejs* — Apollonam Likejam (Apollona kā gaismas dieva epitets) veltīts gimnasijs ar parku ziemeļaustrumos no Atēnām. Te labprāt uzkavējās Sokrats un vēlāk (ap 335. g. pr. Kr.) savu skolu nodibināja Aristotelis.

³ *Sūdzība* (gr. *dikē*) — apsūdzība (gr. *graphē*) — civillietas (lat. *causa privata*) un krimināllietas (*causa publica*) pretstatījums.

⁴ *Melēts* — viens no trim Sokrata apsūdzētājiem, maz pazīstams dzejnieks.

⁵ *Dēms* — mazākā administratīvi teritoriālā vienība Atikā.

⁶ *Daimonijs* (gr. *daimónion* — burt. «dievišķais») — Sokrata bieži pieminētā dievības balss, kas viņu no pašas bērnības palaikam brīdinājusi no iecerētas rīcības. Sokrats par to stāsta saviem tiesnešiem («Apoloģija», 31C—D).

Pārdomām par Sokrata daimoniju veltīts Plūtarha dialogi «Par Sokrata daimoniju», kura fragmenta tulkojums iespiests grāmatā «Netveramais Sokrats» (R., 1987, 174.—180. lpp.). Daimonija biežā pieminēšana Sokrata sarunās varēja cilvēkus viegli uzvedināt uz domām, ka viņam ir paša, no tradicionālajām atšķirīgas dievības.

⁷ Gr. darbības vārds *diókein* nozīmē gan «vajāt», gan «saukt pie atbildības». Tas dod Sokratam iespēju savā replikā likt lietā tēlotu pārpratumu.

⁸ Eutifrons pārstāv ortodoksālo viedokli, ka aptraipījums skar ne vien noziedznieku, bet arī citus, kas saistīti ar viņu. Šajā gadījumā tādā situācijā ir Eutifrons pats, kas, saukdam tēvu pie atbildības, domā no aptraipījuma atbrīvot gan tēvu, gan sevi.

⁹ Eutifrona tēvs acīmredzot bija saņēmis zemesgabalu atēniešiem pakļautajā Naksas salā, lielākajā no Kiklādu salām Egejas jūrā. 404. gadā Naksa no Atēnu virskundzības atbrīvojās un atēnieši viņiem tur piederošos zemesgabalus zaudēja un atgriezās Atēnās. Tā kā dialoga «Eutifrons» darbības laiks ir 399. gads, īsi pirms Sokrata prāvas, rodas zināma hronoloģijas problēma: vai nu Eutifrons cēlis sūdzību pret tēvu tikai pēc daudziem gadiem, vai arī visa epizode ir Platona fikcija. Otrā versija šķiet ticamāka.

¹⁰ *Eksegēts* — reliģijas un kulta likumu iztulkotājs. Atēnās darbojās trīs šādi eksegēti, kas pārstāvēja Delfu orākulu.

¹¹ Gr. *idéa*.

¹² Zevs pieveica kaujā titānus, iepriekšējās dievu paaudzes dievības, un notrieca viņus, arī savu tēvu Kronu, Tartarā (sk. Hēsioda «Teogoniju», 729 un sek., gr.: *Hēsiodos*. Teogonija. Darbi un dienas. R., 1995). Kronu savukārt bija izrūnījis savu tēvu Urānu (Debesi), Gajas (Zemes) vīru, un atņēmis tam varu (turpat, 176 un sek.).

¹³ *Draudzības sargātājs* — Zeva epitets.

¹⁴ *Lielos Panatēnājus*, atēniešu spožākos svētkus, svinēja ik pēc četriem gadiem par godu Atēnai Pilsētas sargātājai. Svētku kulminācija bija svinīgā procesija, kas virzījās uz Akropoli, lai Erehteja templī ietērtu seno Atēnas tēlu jaunā safrānkrāsas tērpā, kurā atēniešu jaunavas bija izšuvušas Atēnas diždarbus cīņās ar titāniem un gigantiem.

¹⁵ Gr. *eídos*, kas šajā kontekstā ir sinonīms lietvārdam *idéa*.

¹⁶ Uzslava attiecas uz to, ka tagad Eutifrons atbildējis definīcijas formā. Vai tā ir pareiza, paliek atklāts.

¹⁷ *Par skaisto un neglīto* — gan estētiskajā, gan ētiskajā ziņā.

¹⁸ *Pa prātam Hēfaistam, bet nīstama Hērai* — Hēra nosvieda savu dēlu Hēfaistu, ko nevarēja ciest klibuma dēļ, no Olimpa jūrā, kur viņu uzņēma jūras dievības. Hēfaists atriebdamies mātei sūtīja zelta troni ar neredzamām cilpām. Hēra, tajā apsēdusies, vairs nevarēja piecelties, līdz viņu atbrīvoja pats Hēfaists.

¹⁹ *Kas vai nu tiek cita radīts* — kā mīlestības objekts.

²⁰ Mītiskajam *Daidalam* piedēvēja dažādu mākslu izgudrošanu. Viņš esot arī bijis izcils tēlnieks un cilvēku

tēliem pirmais atvēris acis un tiem atraisījis kājas, tā ka tie šķītuši soļojam. Sokrats sauc Daidalu par savu ciltstēvu tāpēc, ka ir tēlnieka Sofroniska dēls un sevi pieskaita pie tēlnieku saimes, par kuras nodibinātāju uzskatīja Daidalu.

²¹ Zeva dēls *Tantals*, Frīģijas valdnieks, bija slavens ar savām milzīgajām bagātībām. Būdams dievu galdabiedrs, viņš izpaua viņu noslēpumus un izdarīja arī citus pārkāpumus, par kuriem tika sodīts ar mūžīgām mocībām Aīdā — ar nemītīgām slāpēm vai, pēc citas versijas, klintsbluķi virs galvas, kurš ik brīdi draudēja nogāzties («Tantala mokas»).

²² Paradoksāls formulējums. Domāts otrādi: «Tu taču esi gudrāks nekā es vismaz par tik, par cik esi jaunāks», t. i., par cik, būdams jaunāks, esi intelektuāli rosīgāks.

²³ Šis vārsmas, domājams, ir no «Kiprijām», tikai fragmentos saglabājušās Homēra laika episka sacerējuma, kura sižetu veido ar Trojas karu saistītie notikumi pirms «Iliādā» aprakstītajiem. Sacerējums nosaukts pēc tā rašanās vietas — Kipras salas. Par tā autoru uzskata Stasiņu.

²⁴ Sokrats savos pierādījumu risinājumos bieži minēja piemērus no ikdienas.

²⁵ *Pakalpojumi* šeit un tālāk jāsaprot kā palīdzība, ko dažādu profesiju (ārstu, kuģu būvētāju, celtnieku) pārstāvjiem darbā sniedz viņu palīgi.

²⁶ *Protejs* — jūras dievība ar pareģošanas spējām. Viņš prata pārvērsties daždažādās citās būtnēs un tā izvairījās no pareģojumu taujātājiem. Kādā Homēra «Odisejas» epizodē (IV, 351 un sek.) stāstīts, ka atceļā no Trojas kara uz Ēģipti aizklīdušais Menelājs un viņa biedri pēc Proteja meitas Eidotejas padoma «jūras vecim» uzbrukuši ar viltu un viņu piespieduši pateikt, kā tikt atpakaļ uz dzimteni.

SOKRATA AIZSTĀVĒŠANĀS (APOLOĢIJA)

[Pēc apsūdzētāju runām]

Kā uz jums, atēnieši¹, iedarbojušies mani apsūdzētāji, to nezinu; bet es viņu dēļ gandrīz vai aizmirsu pats sevi: tik pārliecinošas bijušas viņu runas. Tomēr — pateikšu skaidri un gaiši — viņi nav sacījuši nevienu patiesu vārdu. Bet visvairāk no viņu daudzajiem meliem mani pārsteidza viens: viņi sacīja, ka jums vajagot no manis uzmanīties, lai es, būdams varens runātājs, neapvestu jūs ap stūri. Viņi nekautas par to, ka tūdaļ pat uzskatāmi atspēkošu viņus, ne mazākā mērā neizrādīdamies varens runātājs, un tas man šķita nekaunības kalngals, ja vien viņi par varenu runātāju nedēvē cilvēku, kas runā taisnību. Ja viņi domā tā, tad es labprāt atzīstu, ka esmu runātājs, bet ne jau viņu izpratnē.

Tātad, kā jau sacīju, viņi nav teikuši tikpat kā nevienu patiesu vārdu, no manis turpretim dzirdēsit visu patiesību. Taču, Zevs liecinieks, jūs, atēnieši, nedabūsit dzirdēt ar skaistiem vārdiem un teicieniem izpušķotu runu, kādu sacīja viņi, bet vienkāršu izklāstu vārdiem, kādi pagadīsies, jo esmu pārliecināts, ka tas, ko saku, ir taisnīgi. Un lai neviens no jums arī negaida ko citu. Man arī neklātos, atēnieši, tādā vecumā stāties jūsu priekšā ar sagatavotu runu, kā tas piestāvētu jaunam cilvēkam. Un lūgtin lūdzu jūs, atēnieši: ja dzirdēsit mani aizstāvamies tādiem pašiem vārdiem, kādus mēdzu lietot laukumā pie naudas mijēju galdiem, kur, tāpat kā citur, daudzi no jums mani dzirdējuši, tad nebrīnieties un neceliet tāpēc troksni.

Apstākļi, redziet, ir šādi. Šodien stājos tiesas priekšā pirmo reizi, būdams septiņdesmit gadu vecs, un līdz ar to man šejienes runas paņēmieni ir sveši. Jūs taču man piedot, ja es patiešām būtu svešzemnieks un runātu tādā valodā un manierē, kādā esmu uzaudzīnāts. Tāpēc tagad lūdzu jūs — manuprāt, ar pilnām tiesībām — nepievērst uzmanību manam runas veidam, lai tas ir labs vai slikts, un ņemt vērā un apsvērt tikai to, vai tas, ko saku, ir taisnīgi vai ne; tāds taču ir tiesneša pienākums, bet runātāja pienākums — teikt patiesību.

Būs pareizi, atēnieši, ja vispirms aizstāvēšos pret agrākajām nepatiesajām apsūdzībām un agrākajiem apsūdzētājiem un tikai tad pret vēlākajām apsūdzībām un vēlākajiem apsūdzētājiem. Man taču jūsu priekšā jau sen un ilgu gadu bijuši daudzi apsūdzētāji, kuri nav teikuši nekā patiesa, bet no kuriem baidos vairāk nekā no Anita² un viņa sekotājiem, lai gan arī šie ir bīstami. Taču pirmie, atēnieši, ir vēl bīstamāki — tie, kas daudzus no jums jau bērna gados centušies dabūt savā pusē un kūdījuši, mani nepatiesi apsūdzēdami: esot tāds Sokrats, gudrs vīrs, kurš prātojot par to, kas ir augstu virs zemes, un pētījis visu, kas ir zem zemes, un vājāko lietu padarot par stiprāko.³ Tie, kas izplatīja šādas baumas, atēnieši, man ir bīstami apsūdzētāji, jo citi ļaudis, kuri to visu dzird, uzskata, ka cilvēks, kas pēti tādas lietas, netic arī dieviem.

Turklāt šādu apsūdzētāju ir daudz un viņi apsūdzējuši mani jau sen un arī runājuši ar jums tādā vecumā, kad viņiem visvieglāk noticejāt — kad bijāt vēl bērni un tikai daži no jums jaunekļi, un viņi savas apsūdzības izvirzīja vārda tiešā nozīmē aizmuguriski, jo nebija neviena, kam aizstāvēties. Taču pats bezjēdzīgākais ir tas, ka nav pat iespējams uzziņāt un nosaukt viņu vārdus, ja vien to vidū negadās kāds

komēdiju sacerētājs.⁴ Bet pret tiem, kas kūdīja jūs aiz skaudības vai apmelošanas kāres, — daži no viņiem kūdīja citus, paši būdami sakūdīti, — pret tiem esmu pavisam bezpalīdzīgs. Nevaru nevienu no viņiem saukt pie tiesas un atspēkot, bet jācīnās it kā ar ēnām — jāaizstāvas un jāatspēko, kaut gan neviens tev neatbild. Tāpēc atzīstiet arī jūs, ka man, kā sacīju, ir divējādi apsūdzētāji: vieni mani apsūdzējuši tagad, citi jau sen — tos tikko kā pieminēju —, un ticiet, ka man pret šiem jāaizstāvas vispirms, jo jūs arī viņu apsūdzības uzklausiņāt vispirms, turklāt daudz biežāk nekā tagadējās.

E

Tātad man jāaizstāvas, atēnieši, un jācenšas tik īsā laikā jūsu acīs atspēkot tos apmelojumus, kurus dzirdat jau ilgu laiku. Es vēlētos, lai tas man izdotos, ja vien tas nāktu par labu kā jums, tā man, un lai mana aizstāvēšanās būtu sekmīga. Taču domāju, ka tas būs grūti, jo labi apzinās, kāds ir stāvoklis. Lai tomēr notiek tā, kā dievam tīk; man jāklausa likumam un jāaizstāvas.

19

Tad nu aplūkosim no paša sākuma, kāda apsūdzība ir pamatā manai nelāgajai slavai, uz kuru balstīdamies Melēts⁵ pret mani cēlis šo sūdzību. Tātad: ko īsti sacījuši mani apmelotāji? Man, it kā viņi būtu mani oficiālie apsūdzētāji, tā sakot, jānolasa viņu ar zvērestu apliecinātais iesniegums:⁶ «Sokrats pārkāpj likumus un blēņojas, pētīdams to, kas ir zem zemes, un to, kas ir debesīs,⁷ kā arī vājāko lietu padarīdams par stiprāko un to pašu mācīdams arī citiem.»

B

Tā apmēram skan šī apsūdzība. Arī jūs paši esat to vērojuši Aristofana komēdijā, kur šūpojas kāds Sokrats,⁸ kas apgalvo, ka staigājis pa gaisu, un arī melš daudz citu nieku, no kuriem neko, it neko nesaprotu. To nesaku, noniecinādams šādu zinātni un tos, kas tajā ir gudri, — negribētos, lai Melēts sauktu mani pie atbildības arī vēl par to! — bet man,

C

D atēnieši, ar to visu nav nekā kopīga. Par lieciniekiem varu uzrādīt jo daudzus no jums pašiem un aicinu visus, kas dzirdējuši kādreiz mani runājam, — tādu jūsu vidū nav mazums, — lai viņi to cits citam dara zināmu un pastāsta. Tad nu pasakiet cits citam, vai kāds no jums vispār jēl kad dzirdējis mani par šīm lietām runājam, un tad sapratīsiet, ka tā tas arī ir ar visu pārējo, ko ļaudis par mani stāsta.

E Bet tam visam nav ne mazākā pamata. Un, ja varbūt esat no viena otra dzirdējuši, ka tiecos audzināt cilvēkus un ar to pelnu naudu, tad arī tas nav taisnība, kaut gan, manuprāt, ir lieliski, ja kāds prot audzināt cilvēkus, kā, piemēram, Gorgijs Leontīnietis, Prodijs Keosietis un Hipijs Ēlietis.⁹ Ikviens no viņiem var braukt uz jebkuru pilsētu un pierunāt jaunos cilvēkus, kaut gan tiem iespējams bez maksas saņemt pamācības no ikviena savas pilsētas pilsoņa, atteikties no saviem skolotājiem un kļūt par viņu skolniekiem, kas tad viņiem maksā naudu un vēl izrāda pateicību.

20 Pie mums, kā dzirdēju, pašlaik atrodas arī vēl cits gudrs vīrs — kāds parietis.¹⁰

Satiku reiz cilvēku, kas sofistiem samaksājis vairāk naudas nekā visi pārējie kopā, — Kalliju, Hiponīka dēlu.¹¹ Šim — viņam ir divi dēli — pavaicāju:

B «Kallij, ja tavi dēli būtu kumeļi vai teļi, tad mēs tiem par maksu atrastu pārraugu, kas tos atbilstoši dabas dotībām izaudzētu par teicamiem dzīvniekiem, un tam vajadzētu būt iejājējam vai zemniekam. Bet tavi dēli ir cilvēki. Tad kādu pārraugu esi nodomājis viņiem dot? Kas ir lietpratējs cilvēku un pilsoņu tikumā? Par to, manuprāt, būsi padomājis, jo tev taču ir dēli. Vai ir tāds cilvēks,» vaicāju, «vai nav?»

«Protams, ir,» viņš atbildēja.

«Kas viņš tāds ir,» turpināju, «un no kurienes, un par cik viņš māca?»

«Tas ir Euēns Parietis, Sokrat,» viņš atbildēja, «un māca viņš par piecām minām¹².»

Tad iedomājos, cik gan laimīgs ir šis Euēns, ja viņam patiešām ir šāda prasme un viņš māca par tik mērenu maksu. Arī es lepotos un lielītos, ja man būtu tāda prasme, bet man, atēnieši, tādas nav.

Kāds no jums, iespējams, varētu iebilst: «Bet ar ko tu īsti nodarbojies, Sokrat? No kurienes nākuši šie apmelojumi? Ja tu nebūtu nodarbojies ar pavisam ko citu kā pārējie cilvēki, ja nebūtu rīkojies citādi kā lielākā daļa cilvēku, tad droši vien nebūtu radies tik daudz tenku un baumu par tevi. Pasaki mums, kā tas ir, lai mēs neizveidotu sev priekšstatu par tevi tikai uz labu laimi!»

Ja kāds tā sacīs, viņam, manuprāt, būs taisnība; tāpēc centīšos jums paskaidrot, kas man sagādājis šādu slavu un aizspriedumu. Tad nu klausieties! Varbūt dažiem no jums liksies, ka jokoju, bet esiet pārliecināti: es runāšu skaidru patiesību.

Šo slavu, atēnieši, esmu iemantojis ne ar ko citu kā ar zināmu gudrību. Bet ar kādu gudrību? Ar tādu, kas varbūt ir gluži cilvēciska gudrība. Tajā laikam patiešām esmu gudrs. Bet vīriem, kurus tikko minēju, piemīt gudrība, kas pārsniedz cilvēcisko gudrību, — nezinu, kā lai to citādi pasaku. Šī gudrība man nepiemīt, bet, kas apgalvo pretējo, tas melo un to saka tālab, lai man celtu neslavu.

Lūdzu jūs, atēnieši, nesāciet trokšņot, kaut arī jums liktos, ka runāju augstprātīgi. Tas, ko jums teikšu, nenāk no manis, bet atsauksos uz kādu citu, kas to ir sacījis un pelnī jūsu uzticību. Savai gudrībai, ja man tāda ir, un tam, kāda tā ir, jums par liecinieku uzrādīšu Delfu dievu¹³.

Hairefontu¹⁴ jūs taču pazināt. Viņš bija mans draugs kopš jaunības dienām un arī jūsu, tautas, draugs, kas kopā ar jums devās trimdā¹⁵ un kopā ar

jums atgriezās. Un jūs taču zināt, kāds bija Hairefontis — cik straujš visās lietās, pie kurām ķērās. Tā viņš arī reiz, nokļūvis Delfos, uzdrikstējās vērsties pie orākula ar šādu jautājumu — tikai, kā jau sacīju, nesāciet trokšņot, atēnieši! Tad nu viņš jautāja, vai kāds esot gudrāks par mani. Un pītija atbildēja, ka gudrāka neviena neesot. To jums apliecinās Hairefonta brālis, jo viņš pats jau ir miris.

B Un nu padomājiet, kālab to saku: vēlos jums paskaidrot, no kurienes cēlušies pret mani vērstie apmelojumi.

Kad uzzināju atbildi, man radās šādas pārdomas: ko īsti dievs grib pateikt, un kas aiz tā slēpjas? Apziņos taču, ka nepavisam neesmu gudrs. Ko tad viņš domā, sacīdams, ka es esot pats gudrākais? Viņš taču nemelo — tas viņam neklājas. Ilgu laiku nespēju saprast, ko viņš ar to gribējis teikt. Tad — visai negribīgi — izraudzījos šādu ceļu jautājuma noskaidrošanai.

Aizgāju pie kāda no tiem, kurus uzskatīja par gudriem, lai tur, ja tas vispār būtu iespējams, atspēkotu izteikumu un parādītu orākulam: «Šis cilvēks ir gudrāks par mani, bet tu mani pasludināji par gudrāko.» Rūpīgi ielūkojos šajā cilvēkā — nav vajadzības minēt viņa vārdu; tas bija viens no valstsvīriem, kuram pievērsos un ar kuru man atgadījās tas, ko stāstu, atēnieši. Sarunā ar viņu man radās iespaids, ka šis vīrs gan daudziem citiem cilvēkiem, bet visvairāk pats sev šķiet gudrs, bet īstenībā tāds nav. Tad lūkoju viņam pierādīt, ka viņš sevi gan uzskata par gudru, bet patiesībā tāds nav. Tāpēc viņš un arī daudzi no klātesošajiem sāka mani ienīst. Bet es, projām iedams, savā prātā nospriedu, ka par šo cilvēku jau nu esmu gudrāks. Proti, neviens no mums abiem laikam gan neko sevišķu nezina, taču viņš, neko nezinādams, iedomājas ko zinām, bet es, ja nezinu, tad arī

neiedomājos ko zinām. Tad nu, šķiet, par šo cilvēku esmu mazliet gudrāks tai ziņā, ka neiedomājos zinām, ko nezinu.

Tad aizgāju pie kāda cita, ko uzskatīja par vēl gudrāku nekā šis, un tur guvu tieši tādu pašu iespaidu. Un arī šai gadījumā kļuva nīstams kā viņam, tā arī daudziem citiem.

Pēc tam devos tālāk no cita pie cita, ar skumjām un bažām vērodams, ka mani sāk ienīst. Tomēr uzskatīju par nepieciešamu visaugstāk vērtēt pienākumu pret dievu — apstaigāt visus, kuri likās ko zinām, un padomāt par to, ko orākuls gribējis teikt. Un — pie suņa!¹⁶ — jāsaka jums taisnība, atēnieši: nācās pieredzēt, ka, aplūkojot šo jautājumu saskaņā ar dieva norādījumu, cilvēki, kuriem bija visspožākā slava, šķita man gandrīz vai visaprobežotākie, citus turpretī, kas bija mazākā cieņā, drīzāk varēja uzskatīt par prātīgiem vīriem. Bet man jums jāizstāsta savas gaitas un kā es nopūlējos, lai galu galā orākuls tomēr paliktu neatspēkots.

Pēc valstsvīriem devos pie dzejniekiem — gan traģēdiju, gan ditirambu sacerētājiem, gan pārējiem —, lai uz vietas pārlicinātos, ka zinu mazāk par viņiem. Paņēmu viņu darbus, kas man šķita visrūpīgāk izveidoti, un iztaujāju viņus par to, ko viņi ar tiem gribējuši teikt, lai reizē arī pats no viņiem ko mācītos. Man kauns, atēnieši, jums stāstīt taisnību, un tomēr tā jāizstāsta. Vārdu sakot, gandrīz visi, kas tur bija klāt, būtu varējuši šos darbus izskaidrot labāk nekā paši dzejnieki. Tātad arī par dzejniekiem man drīz vien kļuva skaidrs, ka viņi savus darbus nerada ar gudrību, bet ar zināmām dabas dotām spējām un dievišķā jūsmā — tāpat kā pareģi un orākulu sludinātāji. Arī šie saka daudz laba, bet nezina neko par to, ko paši saka. Līdzīgā stāvoklī, man likās, ir arī dzejnieki. Un reizē ar to arī ievēroju, ka viņi

savas dzejošanas prasmes dēļ iedomājās arī citādā ziņā esam gudrāki par visiem pārējiem, taču patiesībā tādi nebija. Tātad arī no viņiem šķiros pārliecībā, ka pārspēju viņus tādā pašā ziņā, kādā esmu pārāks par valstsvīriem.

- Visbeidzot aizgāju pie amatniekiem. Par sevi zināju, tā sakot, ka neko neprotu, bet par viņiem biju pārliecināts, ka sastapšu cilvēkus, kas prot daudz kā laba. Te arī nepievilos, jo viņi patiešām prata to, ko es neprotu, un šai ziņā bija gudrāki par mani. Bet, atēnieši, krietnajiem amatniekiem, man šķita, piemita tas pats trūkums, kas dzejniekiem: tā kā viņi teicami pārzināja savu arodu, ikviens no viņiem uzskatīja, ka ir varen gudrs arī pārējos, pat vissvarīgākajos jautājumos, un šie maldi aizēnoja viņu gudrību. Tāpēc orākula vārdā sev vaicāju, ko es labprātāk vēlētos: palikt tāds, kāds esmu — nebūt gudrs ar viņu gudrību, nedz sirgt ar viņu nezināšanu —, vai arī abējādā ziņā līdzināties viņiem. Atbildēju sev un orākulam, ka man labāk palikt tādām, kāds esmu.

- Šīs pārbaudīšanas dēļ, atēnieši, daudzi cilvēki sāka mani ienīst, turklāt tik dziļi un tik stipri, ka tas kļuva par iemeslu daudziem apmelojumiem, bet reizē arī iedibinājās slava, ka esmu gudrs, jo klātesošie ikreiz domā, ka tajā jomā, kādā citus atspēkoju, pats esmu gudrs. Un tā vien šķiet, atēnieši, ka īsteni gudrs ir tikai dievs un ar minēto orākulu gribējis teikt, ka cilvēka gudrībai ir tikai necīga vērtība vai pat nav nekādas vērtības. Un viņš acīmredzot nemaz nedomā tieši Sokratu, bet vienīgi izmanto manu vārdu kā piemēru, it kā gribēdams sacīt: «Jūsu vidū, cilvēki, gudrākais ir tas, kas, līdzīgi Sokratam, saprot, ka viņa gudrība īstenībā neko nav vērtā.»

Lai to pēc dieva norādījuma izpētītu un noskaidrotu, vēl tagad apstaigāju mūsu pilsoņus un svešzemniekus, ko uzskatu par gudriem. Un, ja kāds man

vēlāk vairs tāds neliekas, tad, palīdzēdams dievam, pierādu, ka viņš nav gudrs. Un šīs nodarbošanās dēļ man nav bijis laika paveikt ko ievērības cienīgu ne valsts, ne ģimenes labā, bet, kalpodams dievam, dzīvoju galējā nabadzībā. C

Turklāt man no brīva prāta sekō jaunie cilvēki, kam ir visvairāk laika, turīgāko pilsoņu dēļ; viņiem patīk klausīties, kā pārbaudu cilvēkus, un viņi bieži arī paši atdarina mani, mēģinādami pārbaudīt citus.¹⁷ Tad viņi, domājams, sastop milzum daudz tādu cilvēku, kas iedomājas ko zinām, bet īstenībā zina maz vai nezina neko. Tāpēc jauno cilvēku pārbaudītie ļaudis dusmojas uz mani, nevis uz sevi un stāsta, ka esot tāds Sokrats, gaužām nekrietns vīrs, kas samaitājot jaunatni. Bet, ja kāds viņiem jautā, kādā veidā un ko tad Sokrats tiem māca, tad viņi neko nevar atbildēt, jo paši nezina to, taču, lai nebūtu redzams, ka viņi ir sprukās, saka to, kas viegli attiecināms uz ikvienu, kurš nodarbojas ar filozofiju: Sokrats mācot, kas ir debesīs un zem zemes, mācot neatzīt dievus un padarīt vājāko lietu par stiprāko. Teikt patiesību, man domāt, viņiem negribas, jo tad izrādītos, ka viņi ir cilvēki, kas izliekas ko zinām, bet īstenībā nezina neko. Viņu ir daudz, un, būdami, domājams, godkāriģi un straujas dabas un runādami par mani neatlaidīgi un pārlicinoši, viņi ar saviem neapvaldītajiem apmelojumiem jums jau sen piepūtuši pilnas ausis. D E

No šo ļaužu vidus pret mani vērsies gan Melēts, gan Anits, gan arī Likons¹⁸; Melēts — juzdamies aizskarts dzejnieku dēļ, Anits — amatnieku un valstsvīru, bet Likons — runātāju dēļ. Un tāpēc, kā jau teicu pašā sākumā, es brīnītos, ja spētu tik īsā laikā jūsu acīs atspēkot šos tik ļoti sakuplojušos apmelojumus. 24

Tāda, atēnieši, ir patiesība, un to arī jums pasaku, itin neko nenoklusēdams un neslēpdams, kaut gan

gluži labi zinu, ka tieši ar to kļūstu nīstams. Bet tieši tas ir pierādījums tam, ka runāju taisnību — ka tāda ir pret mani vērsto apmelojumu būtība un tādas ir to saknes. Un, ja jūs vai nu tagad, vai vēlāk to pārbaudīsiet, jūs pārlicecināsities, ka tas tā ir.

Pret apsūdzību, ko izvirzījuši pirmie apsūdzētāji, šī mana aizstāvēšanās jūsu priekšā būs pietiekama. Bet tagad mēģināšu aizstāvēties pret Melētu, krietno vīru un patriotu, kā viņš pats sevi dēvē, un pēc tam pret pārējiem apsūdzētājiem. Tie it kā ir pavisam citi apsūdzētāji, un tāpēc vēlreiz ielūkosimies viņu ar zvērestu apliecinātajā iesniegumā. Tas skan apmēram šādi:

«Sokrats noziedzas, samaitādams jaunatni un neatzīdams dievus, kurus atzīst valsts, bet atzīdams citas — jaunas dievības.»

Tāda ir apsūdzība. Tālāk aplūkosim katru šīs apsūdzības punktu atsevišķi.

Melēts tātad apgalvo, ka noziedzos, samaitādams jaunatni. Bet es, atēnieši, apgalvoju, ka noziedzos Melēts, nenopietni izturēdamies pret nopietniem jautājumiem un vieglprātīgi citus saukdam pie tiesas, kā arī izlikdamies, ka ir norūpējies un gādā par tādām lietām, kas viņam nekad nav rūpējušas. Ka tas tā ir, to centīšos pierādīt arī jums.

— Tad nu nāc šurp, Melēt, un atbilde!¹⁹ Tev tātad šķiet ļoti svarīgi, lai jaunie cilvēki būtu jo labāki?

— Jā gan.

— Tad pasaki šiem vīriem, kas viņus dara labākus? Tu acīmredzot zini to, ja tas tev rūp. Cilvēku, kas viņus samaitā, esi atradis, kā saki: tu esi mani atvedis šo tiesnešu priekšā un apsūdzi. Tad arī pasaki viņiem, kas jaunos cilvēkus dara labākus, norādi, kas viņš tāds ir! Redzi, Melēt, — tu klusē un neko nevari pateikt. Vai tas tev neliekas apkaunojoši un, tavuprāt, nav pietiekams pierādījums tam, ko sa-

ku, — ka šis jautājums tev necik nav rūpējis? Tad nu pasaki, labais cilvēks, — kas viņus dara labākus?

— Likumi.

— Ne jau to tev prasu, cienītais, bet to, kurš cilvēks, kam gan vispirms šie likumi jāzina. E

— Šie vīri, Sokrat, — tiesneši.

— Ko tu saki, Melēt! Tātad tie ir spējīgi audzināt jaunos cilvēkus un tos darīt labākus?

— Katrā ziņā.

— Vai visi vai tikai daži no viņiem, bet citi ne?

— Visi.

— Pie Hēras, lieliski sacīts! Cik daudz gan ir labdaru! Bet kā tas ir: vai arī šie klausītāji dara viņus labākus vai ne? 25

— Jā, arī viņi.

— Un Padomes²⁰ locekļi?

— Arī Padomes locekļi.

— Bet varbūt, Melēt, Tautas sapulces²¹ dalībnieki samaitā jaunos cilvēkus? Jeb vai arī tie visi dara viņus labākus?

— Jā, arī tie.

— Tātad visi atēnieši, kā rādās, dara viņus krietnus, izņemot mani, un es vienīgais samaitāju viņus. Vai tā tu domā?

— Jā, tieši tā es domāju.

— Cik briesmīgs trieciens! Taču atbildi man: vai tā tas, tavuprāt, ir arī ar zirgiem — ka visi cilvēki tos dara labākus un tikai kāds viens samaitā? Vai, gluži otrādi, darīt tos labākus spēj tikai viens cilvēks vai pavisam nedaudzi, proti, iejājēji, bet lielākā daļa, kam ir darīšana ar zirgiem un kas tos izmanto, samaitā tos? Vai tā tas, Melēt, nav gan ar zirgiem, gan ar citiem dzīvniekiem? Jā, tā tas ir, vai nu jūs, tu un Anits, to noliedzat vai atzīstat. Tā jau arī būtu milzīga laime jaunajiem cilvēkiem, ja viņus samaitātu tikai viens, bet visi pārējie darītu tiem labu. Taču tu, B

C Melēt, jau esi pietiekami parādījis, ka nekad neesi domājis par jaunatni, un skaidri apliecinājis savu nevērību — ka tev necik nav rūpējis tas, kā dēļ sauc mani pie tiesas.

— Vēl pasaki mums, Zeva dēļ, Melēt: vai labāk dzīvot krietnu vai nekrietnu pilsoņu vidū? Atbildi, draugs! Tas taču nav grūts jautājums. Vai nekrietni cilvēki nekaitē tiem, kas vienmēr atrodas viņu tuvumā, un vai krietni cilvēki nedara tiem labu?

— Protams.

D Un vai ir tāds cilvēks, kas labāk vēlētos, lai apkārtējie ļaudis viņam kaitētu, nevis darītu labu? Atbildi, mans labais, — likums pavēl tev atbildēt: vai ir kāds, kas gribētu, lai viņam tiktu kaitēts?

— Nē taču!

— Tad pasaki: vai tu sauc mani pie tiesas kā cilvēku, kas jaunatni samaitā un dara sliktāku apzināti vai neapzināti?

— Apzināti.

E Kā tad tā, Melēt? Vai tu savos gados jau esi tik daudz gudrāks nekā es savējos? Tu saproti, ka nekrietnie cilvēkiem, kas viņiem stāv vistuvāk, aizvien dara ļaunu, krietnie turpretī — labu. Bet es lai būtu tik nesaprātīgs un neaptvertu pat to, ka, padarīdams kādu no man tuvajiem cilvēkiem par nelieti, pakļaus šos briesmām no viņa pieredzēt ko ļaunu, un es lai šo milzīgo ļaunumu sev nodarītu apzināti, kā saki? To, Melēt, neticu tev un, domāju, netic arī neviens cits. Es vai nu nesamaitāju viņus, vai, ja to daru, tad neapzināti. Tu tā tad melo abos gadījumos. Bet, ja samaitāju viņus neapzināti, tad likums paredz, ka par šādiem neapzinātiem pārkāpumiem cilvēks nav jāsauc pie tiesas, bet ar viņu jāaprunājas savrup, viņš jāpamāca un jāved pie prāta. Ir taču skaidrs, ka pārstašu darīt, ko daru neapzināti, ja tikšu pamācīts. Taču satikties ar mani, lai pamācītu, — to tu negri-

bēji un no tā vairījies, bet gan sauc mani pie tiesas, kur pēc likuma saucami tie, kam vajag soda, nevis pamācības.

Bet tas jau nu ir skaidrs, atēnieši, ka Melētam, kā sacīju, šis jautājums²² nekad necik nav rūpējis.

— Tomēr pasaki mums, Melēt, — kādā veidā, tavuprāt, samaitāju jaunos cilvēkus? Pēc tava apsūdzības raksta, acīmredzot ar to, ka mācu viņus neatzīt dievus, kurus atzīst valsts, bet gan atzīt citas — jaunas dievības. Vai tad neesi domājis tieši to, sacīdams, ka samaitāju viņus ar savu mācīšanu?

— Jā, domāju tieši to.

— Tad nu šo pašu dievu vārdā, par kuriem tagad ir runa, pasaki to vēl skaidrāk man un šiem vīriem, Melēt! Es nespēju saprast, ko tu domā: vai es mācu, ka pastāv kādi dievi, un līdz ar to pats ticu dieviem, tā tad neesmu visā pilnībā bezdievīgs un šai ziņā nenoziemdzos, taču neticu tiem dieviem, kurus atzīst valsts, bet citiem, un tieši šā iemesla dēļ tu apsūdz mani, ka atzīstu citus; jeb vai tu apgalvo, ka neatzīstu dievus vispār un to mācu arī citiem?

— Jā, apgalvoju, ka vispār neatzīsti dievus.

— Ai, dīvaino Melēt, kālab tu to saki? Vai tad neuzskatu ne sauli, ne mēnesi par dievībām kā citi cilvēki?

— Jā, Zevs liecinieks, tā tas ir, tiesneši: viņš apgalvo, ka saule ir akmens, bet mēness — zeme.

— Vai tu maz iedomājies, dārgais Melēt, ka apsūdz Anaksagoru²³? Un vai esi tik zemās domās par šiem vīriem un uzskati viņus par tik neizglītotiem, ka viņi nepazīst klazomenieša Anaksagora rakstus, kas mudž no tādiem uzskatiem? Tātad jaunie cilvēki mācās no manis to, ko iespējams palaikam, augstākais, par vienu drahtu nopirkt Orhēstrā²⁴, lai tad varētu izsmiet Sokratu, kad viņš uzdod par savējiem tādus uzskatus, kas turklāt vēl ir tik bezjēdzīgi? Tad nu

pasaki, Zeva dēļ: vai tu tiešām domā, ka nepavisam neticu nevienam dievam?

— Jā, pie Zeva, ne vismazākajā mērā.

— To, Melēt, tev neticēs, un, man šķiet, tam netici arī pats. Manuprāt, šis cilvēks, atēnieši, ir caurcaurēm nekaunīgs un izlaidies un šo sūdzību iesniedzis vienkārši aiz nekaunības un izlaidības un būdams tik jauns. Tā vien liekas, it kā viņš būtu izdomājis kādu mīklu un nu vēlas pārbaudīt: vai Sokrats, gudrinieks, sapratīs, ka jokoju un pats sev pretī runāju, vai arī spēšu Sokratu un pārējos klausītājus apvest ap stūri? Manuprāt, viņš savā apsūdzības rakstā pats sev runā pretī, it kā sacīdams: «Sokrats noziedzas ar to, ka neatzīst dievus, bet atzīst dievus.» Bet tas taču ir tikai joks!

Apsveriet kopā ar mani, atēnieši, kāpēc man šķiet, ka viņš tā domā! Tu, Melēt, atbilde mums, bet jūs atcerieties, ko izlūdzos pašā sākumā, — lai neceļat troksni, ja risināšu sarunu, kā esmu radis.

— Vai vispār ir kāds cilvēks, Melēt, kas ticētu, ka ir cilvēku darbi, bet neticētu cilvēku eksistencei?

Lai viņš man atbild, atēnieši, un netraucē, te vienā gabalā trokšņodams!

— Vai ir kāds, kas neticētu zirgu eksistencei, bet ticētu jāšanai uz zirga? Vai tāds, kas neticētu flautistu eksistencei, bet ticētu flautas spēlei? Nē, tāda cilvēka nav, mans visucienījamais! Ja nevēlies atbildēt, tad pats to pateikšu tev un pārējiem klātesošajiem. Taču atbilde vismaz uz šādu jautājumu: vai ir kāds, kas ticētu daimoniskām parādībām, bet neticētu daimoniem²⁵?

— Nē, tāda nav.

— Cik laipni no tevis, ka atbildēji, kaut arī tikai negribīgi un šo vīru piespiests! Tad tu apgalvo, ka ticu daimoniskām parādībām, lai tās būtu jaunas vai senas, un mācu šo ticību citiem; tā tad daimoniskām

parādībām, spriežot pēc taviem vārdiem, ticu, un to savā apsūdzības rakstā esi pats apzvērējis. Bet, ja ticu daimoniskām parādībām, tad man katrā ziņā jātic arī daimoniem. Vai tā nav? Jā, tā tas ir. Es pieņemu, ka piekrīti, jo tu neatbildi. Bet vai neuzskatām daimonus vai nu par dieviem, vai dievu bērniem? Jā vai nē? D

— Jā, protams.

— Tātad, ja ticu daimoniem, kā saki, un ja daimoni ir zināmas dievības, tad tas jau ir tieši tā, kā sacīju: tu uzdod mīklas un joko, vispirms apgalvodams, ka neticu dieviem, tad atkal, ka ticu tiem, jo es ticot daimoniem. Bet, ja daimoni ir dievu bērni — bastardi no nimfām vai citām būtnēm, par kuru atvasēm viņus uzskata, tad kurš cilvēks gan varētu ticēt dievu bērniem, bet dieviem neticēt? Tikpat bezjēdzīgi būtu, ja kāds ticētu, ka ir zirgu un ēzeļu bērni — mūļi, bet neticētu, ka ir zirgi un ēzeļi. Tātad, Melēt, nav šaubu: šo apsūdzību esi cēlis, vai nu gribēdams mani pārbaudīt, vai nespēdams atrast patiesu noziegumu, kurā mani apsūdzēt. Bet, ka tu varētu pārliecināt kādu cilvēku, kam ir kaut cik saprāta, par to, ka viens un tas pats vīrs tic daimoniskām un dievišķām parādībām, bet netic ne daimoniem, ne dieviem, ne hērojiem²⁶, tas nu nekādi nav iespējams. E 28

Ka neesmu noziedzies Melēta apsūdzības izpratnē, tas, manuprāt, neprasa nekādu lielu aizstāvēšanos, atēnieši, bet pietiek ar to, kas jau sacīts. Taču tas, ko pateicu pirmīt, — ka esmu iemantojis daudzu cilvēku jo sīvu naidu, — tas, to jūs labi zināt, ir taisnība. Un tas mani arī pazudinās, ja tapšu pazudināts, — ne Melēts un ne Anits, bet ļaužu apmelojumi un nenovēlība, kas ieogrūduši postā arī daudz citu krietnu vīru un, domājams, vēl ieogrūdis; nav nekāda pamata ticēt, ka būšu pēdējais. B

Varbūt kāds sacīs: «Vai tu nekaunies, Sokrat, nodarboties ar tādām lietām, kuru dēļ tev tagad draud briesmas tikt sodītam ar nāvi?»

Es tam ar pilnām tiesībām atbildētu: «Tu runā aplam, draugs, ja uzskati, ka vīram, no kura ir kaut vai niecīgs labums, būtu jādomā par dzīvības vai nāves izredzēm, nevis tikai par to, vai viņš, ko darīdams, rīkojas taisnīgi vai netaisnīgi, kā krietns vai nekrietns cilvēks. Nieka vērtība, spriežot pēc taviem vārdiem, būtu visiem pusdieviem, kas krituši pie Trojas, to vidū arī Tetīdas dēlam²⁷. Viņš, nevēlēdamies pieredzēt apkaunojumu, tik ļoti nicināja briesmas, ka tad, kad viņš kāroja nogalināt Hektoru un viņa māte, dieve, tam sacīja, liekas, apmēram tā: Ja, mans dēls, atriebsi sava drauga Patrokla nāvi un nogalināsi Hektoru, tad mirsi pats, jo, viņa teica,

Tūdaļ pēc Hektora nāves tev nolemta likteņa diena,²⁸ —

viņš, to dzirdēdams, par nāves draudiem nelikās ne zinis, jo dzīvot kā glēvulim un neatriebt draugus viņam šķita daudz briesmīgāk. Viņš sacīja:

Labāk lai mirstu pēc mirkļa,²⁹

kad būšu atmaksājis naidniekam, lai nebūtu ļaudīm par apsmieklu jāpaliek

Šeit, pie liektajiem kuģiem, kā zemes veltīgai nastai.³⁰

Vai tev liekas, ka viņš domājis par nāvi un briesmām?»

Tā tas ir, atēnieši: kur esi nostājies ierindā, uzskatīdams šo vietu par labāko, vai kur tevi nostādījis komandieris, tur, manuprāt, tev jāpaliek, par spīti briesmām, neliekot vērā ne nāvi, ne ko citu, izņemot vienīgi negodu.

Es tātad būtu rīkojies nosodāmi, atēnieši, ja tur, kur mani bija nolikuši komandieri, ko ievēlējāt par

maniem priekšniekiem, — pie Potīdajas, Amfipoles un Dēlija,³¹ — es būtu palicis savā vietā tāpat kā citi un pakļāvēs nāves briesmām, bet tad, kad dievs, kā pieņēmu un ticēju, man bija vēlējis vadīt mūžu, nodarbojoties ar filozofiju, kā arī pārbaudot sevi un citus, — es nobītos no nāves vai citām briesmām un pamestu ierindu. Jā, tas būtu nosodāmi, un tad mani tiesām drīkstētu pamatoti saukt pie tiesas par to, ka neticu dieviem, neklausīdams orākulam un bīdamies nāves, un iedomādamies esam gudrs, kaut gan tāds neesmu, jo bīties nāves, atēnieši, taču nav nekas cits kā iedomāties, ka esi gudrs, lai gan neesi, proti, iedomāties zinām, ko nezini. Neviens taču nezina, kas ir nāve un vai tā nav cilvēkiem pati lielākā laime, bet viņi tās baidās, it kā droši zinātu, ka tas ir pats lielākais ļaunums. Un vai šī ignorance — iedomāties, ka zina to, ko nezina, — nepelna visstingrāko nopēlumu? Es, atēnieši, iespējams, arī šē atšķiros no lielākās daļas cilvēku: ja es apgalvotu, ka esmu kādā ziņā gudrāks par citiem, tad tajā ziņā, ka, nezinādams nekā noteikta par apstākļiem Aīdā, arī neiedomājos tos zinām. Bet rīkoties noziedzīgi un neklausīt labākajam, lai tas būtu dievs vai cilvēks, — tas, zinu, ir nekrietni un apkaunojoši. Atšķirībā no ļaunumiem, kurus pazīstu kā ļaunumus, nekad nebaidīšos un nevairīšos no tā, par ko nezinu, vai tā varbūt nav laime.

Pat ja jūs mani tagad attaisnotu, nenoticēdami Anitam, kas sacīja, ka mani vai nu no paša sākuma nevajadzējis saukt pie tiesas, vai, ja tas noticis, nesot citas iespējas kā mani sodīt ar nāvi, piebilzdams, ka, ja es tikšot sveikā cauri, tad arī jūsu dēli nodarbošoties ar to pašu, ko māca Sokrats, un itin visi tikšot caurcaurēm samaitāti, — ja nu jūs man uz to sacītu: «Šoreiz, Sokrat, nepaklausīsim Anitam un atlaidīsim tevi, taču ar noteikumu, ka tu vairs nenodarbosies ar

tādiem pētījumiem un filozofēšanu, bet, ja vēlreiz
 D tevi pieķers šādās izdarībās, tad tev būs jāmirst,» —
 ja jūs mani, atkārtoju, gribētu attaisnot ar tādiem
 noteikumiem, es jums sacītu: Es cienu un mīlu jūs,
 atēnieši, tomēr dievam klausīšu vairāk nekā jums un,
 kamēr vien elpošu un spēšu, nepārstāšu nodarbo-
 ties ar filozofiju; jūs pamācīšu un skubināšu, un
 ikvienu, ko sastapšu, uzrunāšu tā, kā esmu radis: Vai
 tad tu, draugs, būdams atēnietis, lielākās, gudrības
 un varenības ziņā slavenākās pilsētas pilsonis, ne-
 kaunies gādāt par to, lai tev būtu pēc iespējas vairāk
 E naudas, slavas un pagodinājumu, bet nedz gādā,
 nedz domā par sapratni, patiesību un savas dvēseles
 pilnveidošanu? Un, ja kāds no jums to apstrīdēs un
 apgalvos, ka viņš gādājot par to, tad uzreiz neatstā-
 šos no viņa un neiešu projām, bet iztaujāšu viņu un
 pārbaudīšu, un pratināšu. Un, ja man liksies, ka
 viņam, par spīti viņa apgalvojumam, trūkst tikuma,
 tad pārmetīšu, ka visdārgāko viņš vērtē vizzemāk, bet
 30 mazvērtīgo — jo augstu.

Tā apiešos ar ikvienu, ko sastapšu, — gan ar jau-
 niem un veciem, gan ar svešzemniekiem un atēnie-
 šiem, vispirmām kārtām tomēr ar jums, pilsoņiem,
 kas man esat tuvāka rada. Tā, iegaumējiet, pavēl
 dievs. Un vēl nekad, manuprāt, jums un jūsu pilsētai
 nav ticis lielāks labums kā šī mana kalpošana die-
 vam. Es, apkārt staigādams, to vien daru kā cenšos
 jūs — jaunus un vecus — pārlicināt, lai gādājat
 pirmām kārtām un tik lielā mērā nevis par savu
 miesu un mantu, bet gan par to, lai pēc iespējas
 B labāka jums būtu dvēsele, atgādinādams, ka tikums
 nerodas no mantas, bet no tikuma cilvēkiem tiek ir
 manta, ir visi citi labumi kā personiskajā, tā valsts
 dzīvē. Ja es ar tādām runām samaitāju jaunatni, tām
 patiešām vajadzētu būt kaitīgām; bet, ja kāds apgal-
 vo, ka runāju ko citu, tad viņš nesaka taisnību.

Tāpēc, atēnieši, jums sacīšu: «Vai paklausāt Anitam vai ne, vai attaisnojāt mani vai neattaisnojāt — es nerīkošos citādi, kaut arī man būtu daudzkārt jāmirst.» C

Netrokšņojiet, atēnieši! Atcerieties, ko tiku jums lūdzis, — lai netrokšņojat par to, ko saku, bet klausāties! Domāju, ka tas, ko dzirdēsiet, jums nāks par labu. Gribu jums vēl šo to pateikt, par ko, iespējams, sāksit kliegt. Bet nekādā ziņā gan nedariet to!

Iegaumējiet: ja atņemsit man dzīvību, — bet, kas es esmu par cilvēku, to stāstu jums, — tad kaitēsiet vairāk sev nekā man. Man nekā ļauna nepadarīs ne Melēts, ne Anits. Viņi arī to nespētu, jo, manuprāt, tas nebūtu savienojams ar dievišķo kārtību, ka nekrietnāks cilvēks varētu kaitēt krietnākam. Tiesa gan, viņš, iespējams, var man atņemt dzīvību, izraidīt trimdā vai atņemt pilsoņtiesības. To viņš un arī dažs labs cits varbūt uzskata par lielu ļaunumu, es turpretī tā nedomāju. Daudz lielāks ļaunums, pēc manām domām, ir tas, ko dara viņš, netaisni pūlēdamies cilvēkam atņemt dzīvību. D

Tāpēc, atēnieši, tagad nebūt neaizstāvos sevis dēļ, kā varētu domāt, bet jūsu dēļ — lai jūs, mani notiesādami, nenoziēgtos pret velti, ko dāvājis jums dievs. Ja nonāvēsit mani, jūs vairs tik viegli neatradīsiet kādu citu, kuru, lai cik smieklīgi tas arī izklausītos, dievs uzsūtītu pilsētai kā lielam, dižciltīgam zirgam, kas tieši sava lieluma dēļ ir pakūtrs un tāpēc jāpaskubina ar dzelksni³². Tā arī, domājams, dievs pilsētai piešķīris mani — vīru, kas nemitējas ikvienu no jums skubināt un pārliecināt, un pelt un jums augām dienām nekur nedod mieru. Cits tāds, atēnieši, jums vairs tik viegli neradīsies, un, ja man klausīsiet, pasaudzēsiet mani. Bet var jau arī būt, ka sadusmosities — tāpat kā cilvēks, ko uzrauj no snaudas, un, paklausīdami Anitam, metīsities man virsū un ar vieglu roku E 31

notiesāsīt uz nāvi, un tad nogulēsīt visu atlikušo mūžu, ja vien dievs, rūpēdamies par jums, neatsūtīs kādu citu.

- Bet, ka patiešām esmu cilvēks, kuru pilsētai dāvājis dievs, to varat secināt, lūk, no kā. Mana izturēšanās taču nav līdzīga parastai cilvēka rīcībai: esmu pametis novārtā visas savas personiskās darīšanas, jau tik daudz gadu paciešu novārtā atstāto mājas dzīvi, bet ik brīdi esmu nodarbināts ar jums, vērsdamies pie katra atsevišķi kā tēvs vai vecākais brālis un cenždamies jūs pārliecināt, lai rūpējaties par tiku-
 C savu nekaunību nav varējuši uzrādīt liecinieku, ka es
 D jel kad būtu saņēmis atalgojumu vai to pieprasījis. Ka runāju taisnību, tam varu uzrādīt liecinieku, kam, manuprāt, var ticēt, proti, savu nabadzību.

- Varētu, iespējams, likties dīvaini, ka staigāju apkārt, dodams padomus tikai atsevišķiem cilvēkiem un ar to daudz nopūlēdamies, bet neuzdrošinos uzstāties publiski, tautas priekšā, dodot padomus valstij. Tam par iemeslu ir parādība, par kuru jau ne reizi vien esat dzirdējuši mani visur kur stāstām: mani mēdz atgadīties kas dievišķs, kas daimonisks — to savā apsūdzības rakstā zobodamies pieminējis arī Melēts. Jau kopš bērnības dzirdu kādu balsi, kura ikreiz, kad tā liek sevi manīt, tikai atrunā mani no tā, ko gribu darīt, bet nekad nemudina uz to.³³ Šis apstāklis tad arī liedz man piedalīties valsts dzīvē, un tas, manuprāt, ir ļoti labi. Ticiet man, atēnieši: ja būtu sācis darboties valsts dzīvē, es jau sen būtu pagalam un nebūtu bijis noderīgs ne jums, ne sev. Tikai neņemiet man ļaunā, ja runāju taisnību: neviens cilvēks, kurš jums vai citur pulcinātai tautai pēc

labākās sirdsapziņas runā pretī, cenzdamies aizkavēt daudzās netaisnības un nelikumības, kas notiek valsts dzīvē, nav drošībā. Kas patiesi grib cīnīties par taisnību un sevi kaut vai īsu laiku saglabāt, tam jādzīvo noslēgti un nav jāpiedalās sabiedriskajā dzīvē.

Tam minēšu spēcīgus pierādījumus — nevis vārdus, bet to, ko jūs tik augstu vērtējat, — faktus. Tad uzklausiet, kas ar mani notika, lai jūs aptvertu, ka es nevienam pašam, bīdamies nāves, pretēji taisnībai nepiekāpšos, bet drīzāk iešu bojā nekā piekāpšos. Tas, ko pastāstīšu, jums būs nepatīkami un garlaicīgi, bet tā būs taisnība.

Nekad, atēnieši, neesmu pildījis nevienu citu valsts amatu — esmu vienīgi bijis Padomes loceklis. Mūsu — Antiohīdas — fīla tieši pildīja pritanu pienākumus, kad jūs desmit stratēģus, kas nebija no jūras izvilkuši kaujā cietušos,³⁴ gribējāt notiesāt vienkopus — pretēji likumam, kā vēlāk arī visi atzināt paši. Tad biju vienīgais no pritaniešiem³⁵, kas nepiekrita jūsu nelikumīgajai rīcībai un balsoja pret. Un, lai gan runātāji gribēja mani saukt pie atbildības un likt apcietināt un arī jūs klaigādami to pieprasījāt, tomēr uzskatīju par pareizāku likuma un taisnības vārdā pakļauties šīm briesmām nekā, baidoties no cietuma vai nāves, pievienoties jūsu nelikumīgajam lēmumam. Tas notika tad, kad valstī vēl bija demokrātiskā iekārta. Bet, kad nodibinājās oligarhiskā vara, Trīdesmit vīri³⁶ mani līdz ar četriem citiem pilsoņiem ataicināja uz Tolu³⁷ un lika mums no Salamīnas³⁸ atvest salamīnieti Leontu, lai viņu sodītu ar nāvi. Tamlīdzīgas pavēles viņi deva arī daudziem citiem, jo gribēja pēc iespējas vairāk cilvēku padarīt par līdzvainīgiem. Toreiz atkal pierādīju nevis ar vārdiem, bet darbiem, ka nāve — lai tas neskan pārāk nepieklājīgi — man bijusi nebijusi, bet vairāk par visu

pārējo rūp nedarīt neko netaisnu un nekrietnu. Mani šī valdība, lai cik stipra būdama, nespēja iebaidīt, lai es izdarītu ko netaisnu. Tikko atstājām Tolu, pārējie četri vīri devās uz Salamīnu un apcietināja Leontu, bet es aizgāju uz savām mājām. Iespējams, ka par to es būtu ticis sodīts ar nāvi, ja drīz pēc tam šī valdība nebūtu kritusi. Arī šos notikumus jums varēs apliecināt daudz cilvēku.

Vai jūs tiešām domājat, ka es būtu varējis palikt sveikā tik ilgus gadus, ja būtu piedalījies valsts dzīvē un kā krietns cilvēks aizstāvējis taisnību, to, kā nākas, uzskatīdams par savu svarīgāko uzdevumu? Nekādā ziņā, atēnieši, un to arī nespētu neviens cits.

33 Jūs konstatēsiet, ka visu mūžu gan sabiedriskajā dzīvē, cik tajā piedalījos, gan personiskajā esmu bijis tāds pats un nekad nevienam neesmu piekāpies pretēji taisnībai — ne kādam no tiem, kurus mani apmeloja dēvē par maniem skolniekiem, ne citiem.

Un vispār nekad neesmu nevienam bijis par skolotāju. Bet, ja kāds, lai viņš būtu jauns vai vecs, gribēja mani dzirdēt runājam, kad sekoju savam aicinājumam, to nekad neesmu nevienam liedzis. Un nav arī tā, ka noturu savas pārrunas tikai tad, ja par tām saņemu naudu, bet, ja nesaņemu, tās nenoturu: atļauju vienādā mērā gan turīgiem, gan trūcīgiem uzdot man jautājumus, un ikviens, kas to vēlas, var man arī atbildēt un klausīties, ko saku. Un, vai kāds no viņiem kļūs par krietnu cilvēku vai ne, par to nebūtu taisnīgi mani darīt atbildīgu, jo nekad neesmu nevienam solījis viņu mācīt, nedz esmu mācījis. Un, ja kāds apgalvo, ka viņš jel kad no manis ko mācījies vai dzirdējis savrup, kas nebūtu bijis pieejams arī visiem pārējiem, tad varat būt droši, ka viņš nerunā taisnību.

Bet kāpēc dažiem cilvēkiem tik daudz laika pavadīt manā sabiedrībā? Jūs jau to dzirdējāt, atēnieši, —

es jums izstāstīju visu patiesību: viņi labprāt klausās, kā tiek pārbaudīti vīri, kas iedomājas esam gudri, kaut gan tādi nav, — tas taču ir visai pievilcīgi. Bet man šo uzdevumu, kā jau sacīju, uzticējis dievs gan ar orākuliem, gan sapņiem, gan visādos citos veidos, kādos vien dievišķā griba cilvēkam jebkad darījusi zināmu kādu pienākumu.

Tā, atēnieši, ir patiesība, un to var viegli pierādīt. Ja es patiešām vienus jaunos cilvēkus maitātu, bet citus būtu jau samaitājis, tad dažiem no viņiem, kas, kļuvuši vecāki, sapratuši, ka viņiem kādreiz jaunībā esmu devis sliktu padomu, tagad vajadzētu te uzstāties ar apsūdzību, lai sauktu mani pie atbildības. Un, ja viņi to negribētu darīt paši, tad viņu radi — tēvi, brāļi vai citi tuvinieki — tagad atcerētos, ka to piederīgie no manis pieredzējuši ko ļaunu. Un patiešām — daudzi no viņiem, kā redzu, ir te klāt: vispirms Kritons³⁹, mans vienaudzis un novadnieks, Kritobūla tēvs; tad sfētietis Līsanijs, Aishīna tēvs; vēl ķēfisietis Antifons⁴⁰, Epigena tēvs, un citi, kuru brāļi tāpat sagājušies ar mani, — Nikostrats, Teozotīda dēls, Teodota brālis, — pats Teodots jau miris, tā ka viņš nav varējis brāli ar saviem lūgumiem ietekmēt manā labā; lūk, Parals, Dēmodoka dēls, kura brālis bija Teags; te ir Adeimants, Aristona dēls, kura brālis ir še klātesošais Platons, un Ajantodors, tā tur Apollodora⁴¹ brālis. Es varētu jums nosaukt arī vēl daudzus citus, no kuriem Melētam katrā ziņā vajadzēja savā runā vienu vai otru uzrādīt par liecinieku. Ja viņš to pirmīt aizmirsis, tad lai uzrāda tagad — es noiešu malā — un lai paziņo, ja viņam kaut kas tāds ir sakāms. Taču jūs konstatēsiet gluži pretējo, atēnieši: viņi visi būs ar mieru nākt man palīgā — man, samaitātājam, kas dara ļaunu viņu tuviniekiem, kā apgalvo Melēts un Anits. Tiem, kas paši tikuši samaitāti, vēl varētu būt pamats man palīdzēt; bet kāds

pamats man palīdzēt būtu nesamaitātajiem vīriem brieduma gados — viņu piederīgajiem, ja ne viņu patiesā, godīgā pārliecība, ka Melēts melo, es turpretī runāju taisnību?

Taču pietiek, atēnieši! Tas būtu aptuveni viss, kas man aizstāvoties sakāms, kaut gan arī varētu vēl šo to tamlīdzīgu piebilst.

Taču, iespējams, dažs labs no jums sadusmosies, atcerēdamies, kā viņš pats kādreiz nenožīmīgākā prāvā nekā šī, bagātīgi liedams asaras, lūgšus lūdzies tiesnešus un atvedis šurp savus bērnus, lai tiesu jo vairāk iežēlinātu, un arī vēl daudzus citus tuviniekus un draugus; bet es nedarišu nekā tāda, kaut gan, kā šķiet, man draud visnopietnākās briesmas. Varbūt viens otrs, domādams par to, iecirtīsies savā attieksmē pret mani un tāpēc nodos savu balsi, iesvilies dusmās. Ja nu kāds no jums būtu tā noskaņots — gan neticu, ka tas tā ir, bet ja nu tomēr tā būtu —, tad, domāju, man klātos viņam teikt: arī man, draugs, ir radi, jo, kā saka Homērs,

Arī es neesmu cēlies no ozola, nedz arī akmens,⁴²

bet no cilvēkiem, tā ka, atēnieši, arī man ir gan radi, gan dēli — trīs, no kuriem viens jau ir jauneklis, bet divi vēl bērni. Tomēr nevienu no viņiem neatvedīšu šurp un nelūgšu jūs, lai mani attaisnojat.

Un kāpēc nedarišu nekā tamlīdzīga? Ne jau aiz augstprātības, atēnieši, vai necieņas pret jums. Vai raugos nāvei acīs drosmīgi vai ne, tas ir cits jautājums, bet no savas, jūsu un visas pilsētas cieņas viedokļa neuzskatu par piedienīgu darīt kaut ko tādu manos gados un ievērojot par mani valdošo uzskatu, lai tas būtu pamatots vai nepamatots; jebkurā gadījumā ir iesakņojies spriedums, ka Sokrats ar kaut ko atšķiras no lielākās daļas cilvēku. Ja nu tie

no jums, kas ļaužu acīs izceļas ar gudrību vai drošsirdību, vai kādu citu tikumu, tā uzvestos, tas būtu kauns. Esmu ne reizi vien redzējis, ka viens otrs, kas šķita visai cienījams cilvēks, tiesas priekšā izturējās tā, ka par to varēja tikai brīnīties, — it kā tas, viņuprāt, būtu kas briesmīgs, ja viņiem būtu jāmirst, un it kā viņi būtu nemirstīgi, ja jūs viņus nesodītu ar nāvi. Tādi cilvēki, manuprāt, valstij dara kaunu, un dažs labs svešzemnieks varētu domāt: šie vīri, kas izceļas ar savu tikumu un kam paši atēnieši dod priekšroku, izvirzot viņus valsts amatiem un citiem pagodinājumiem, taču ne ar ko neatšķiras no sievietēm. Tā, atēnieši, nedrīkst darīt neviens no mums, kuru uzskata par kaut cik cienījamu cilvēku, nedz arī jūs drīkstat to pieļaut, ja mēs tā darītu. Jums, gluži otrādi, skaidri jāparāda, ka drīzāk sodāt tos, kas rīko šādas iežēlināšanas izrādes un padara pilsētu smieklīgu, nekā cilvēkus, kas izturas klusu.

B

Bet arī neatkarīgi no cieņas apsvērumiem, atēnieši, man šķiet nepareizi lūgt tiesnesim žēlastību un tādā veidā panākt attaisnošanu; nē, ir jāsniedz tiesnesim paskaidrojumi, viņš jāpārlicina. Ne jau tālab tiesnesis sēž savā vietā, lai pieņemtu lēmumus aiz labvēlības, bet gan lai spriestu pēc taisnības. Viņš devis zvērestu, ka nevis žēlos cilvēkus, kā pašam tīk, bet ka spriedīs tiesu saskaņā ar likumiem. Tātad mēs nedrīkstam jūs pieradināt pie zvēresta laušanas, nedz jūs drīkstat pierast pie tā, citādi neviens no mums nerīkotos dievbijīgi. Tāpēc negaidiet no manis, atēnieši, lai daru jūsu priekšā to, ko neuzskatu ne par krietnu, ne taisnīgu, ne dievbijīgu, jo vairāk tāpēc, ka — Zevs to redz — šis Melēts mani apsūdz bezdievībā. Nav šaubu: ja es mēģinātu jūs pierunāt vai lūgdamies izdarītu uz jums spiedienu, lai rīkojaties pretēji zvērestiem, tad mācītu jūs neticēt dieviem un aizstāvēdamies īstenībā pats sevi apsūdzētu,

C

D

ka neticu dieviem. Taču tam nenotikt! Es viņiem ticu, atēnieši, kā neviens pats no maniem apsūdzētājiem un uzticu jums un dievam lemt par mani, kā būs vislabāk man un arī jums.⁴³

[Balsošanā Sokrats atzīts par vainīgu. Melēts viņam pieprasa nāvessodu]

E   Ja neesmu sašutis par to, kas tagad noticis, atē-
36   nieši, — ka esat mani atzinuši par vainīgu, tad tam
par iemeslu ir daudz apstākļu, to vidū arī tas, ka šis
iznākums man nav nekāds pārsteigums. Daudz lielā-
ku izbrīnu manī rada balsu skaits, kas nodots par
vienu un otru priekšlikumu. Es nebiju domājis, ka
starpība būs tik niecīga — biju gaidījis daudz lielāku.
Bet tagad rādās, ka, tikai trīsdesmit vīriem balsojot
citādi, es būtu ticis attaisnots.⁴⁴ Attiecībā uz Melēta
apsūdzību arī tāpat esmu attaisnots, kā man šķiet,
un ne vien attaisnots, bet ir arī acīmredzami, ka
Melētam būtu jāsamaksā tūkstoš drahmu, ja pret
B   mani par apsūdzētājiem neuzstātos Anits un Likons,
jo tad viņš nesaņemtu pat piekto daļu balsu.⁴⁵

Šis cilvēks tāpat man pieprasa nāvessodu. Nu
labi. Bet ko lai pieprasu no savas puses, atēnieši?
Saprotams, to, ko esmu pelnījis. Tātad ko? Ko esmu
pelnījis paciest vai samaksāt par to, ka visu mūžu
nezināju miera, bet, nepievērsdams uzmanību ne-
kam, kas rūp cilvēku lielākai daļai, — naudas pelnī-
šanai, gādībai par mājām, karavadoņu posteņiem,
runām Tautas sapulcē, dažādiem valsts amatiem,
sazvērestībām un grupējumiem, kas sastopami pilsē-
tā, — un uzskatīdams sevi patiešām par pārāk godī-
C   gu, lai tādā veidā gādātu par savu drošību, nenodar-
bojos ar to, no kā nebūtu ne mazākā labuma ne
jums, ne man? Izvēlējos citu ceļu: vērsos pie katra
cilvēka atsevišķi, lai viņam izdarītu, kā uzskatu, vis-

lielāko pakalpojumu; centos ikvienu no jums pārliecināt, lai viņš nerūpējas nedz par savu mantu, pirms būs parūpējies par sevi pašu, proti, lai viņš kļūtu jo krietnāks un prātīgāks, nedz par valsts dzīves jautājumiem, pirms būs parūpējies par pašu valsti, un lai tādā pašā kārtā rūpējas arī par visu pārējo.

— Ko tad esmu pelnījis, būdams tāds cilvēks? Kaut ko labu, atēnieši, ja ierosinājumam tiešām jāatbilst nopelniem, un tāda veida labumu, kas man ir piemērots. Bet kas ir piemērots trūcīgam vīram — jūsu labdarim, kam vajag brīva laika, lai varētu jūs pamācīt? Nav nekā cita, kas tādām vīram būtu piemērotāks, atēnieši, par ēdināšanu Pritanejā⁴⁶. Viņam tā pienākas daudz vairāk nekā jebkuram no jums, kas zirgu skriešanās, divjūgu vai četrjūgu sacensībās uzvarējis Olimpiskajās spēlēs. Šie cilvēki sagādā jums tikai šķietamu laimi, es turpretim — patiesu; viņiem šī ēdināšana nav vajadzīga,⁴⁷ bet man tās vajag.

— Ja tā tad man jāierosina, ko pēc taisnības esmu pelnījis, tad ierosinu sev ēdināšanu Pritanejā.

Jums varbūt liksies, ka, to sacīdams, runāju tāpat kā par iežēlināšanu un lūgšanos, tas ir, augstprātīgi. Taču tas tā nav, atēnieši, drīzāk šādi: esmu pārliecināts, ka nevienam cilvēkam tīšuprāt pāri nedaru. Taču jūs pārliecināt par to nespēšu, jo esam runājuši cits ar citu pārāk īsu laiku.⁴⁸ Ja jums pastāvētu tāds pats likums kā citur — ka jautājums par dzīvību un nāvi nav izlemjams vienā dienā, bet gan vairāku dienu laikā⁴⁹ —, tad, manuprāt, būtu bijis iespējams jūs pārliecināt. Bet tagad nav viegli īsā laikā atspēkot tik nopietnus apmelojumus. Tātad, būdams pārliecināts, ka nevienam nedaru pāri, nekādā gadījumā arī nedarīšu pāri pats sev un nesacīšu, ka esmu pelnījis ko ļaunu, nedz ierosināšu tam atbilstošu sodu. Kālab lai es to darītu? Aiz bailēm, ka pieredzēšu sodu, ko pieprasa man Melēts un par ko, kā jau teicu,

- nezinu, vai tas ir kas labs vai ļauns? Un tā vietā lai es izvēlos kaut ko tādu, par ko droši zinu, ka tas ir kas
- C ļauns? Varbūt cietumsodu? Bet kālab lai es dzīvotu cietumā, būdams par vergu ikreizējām amatpersonām — Vienpadsmit vīriem? Varbūt naudassodu un apcietinājumu līdz tā samaksāšanai? Tas man būtu tas pats, kas iepriekš minētais, jo man nav naudas, ar ko samaksāt. Jeb varbūt lai ierosinu trimdu? Iespējams, ka to jūs man arī piespriestu. Bet, nuden, es gan atrastos milzīgu dzīvotalku gūstā, ja būtu tik neprātīgs, ka neaptvertu, lūk, ko: jūs, manas dzimtenes pilsoņi, nespējāt panest manu dzīves veidu un
- D manas runas — tās jums kļuvušas tik apgrūtinošas un nepatīkamas, ka tagad pūlaties no tām tikt vaļā; un tās lai nu viegli panes citi ļaudis? Nemūžam, atēnieši! Jauka gan man būtu dzīve, ja es savos gados dotos trimdā, klejotu no pilsētas uz pilsētu un no visurienes tiktu padzīts. Man nav nekādu šaubu, ka visur, kur es parādītos, jaunie ļaudis klausītos manās runās tāpat kā šeit. Un, ja es viņus aizraidīšu, viņi paši panāks manu izraidīšanu, pierunādami vecākos,
- E bet, ja neaizraidīšu, mani viņu dēļ padzīs tēvi un radi.

Varbūt kāds sacīs: «Bet vai tu, Sokrat, nespētu, aiziedams no mums trimdā, tur dzīvot klusu un rāmi?»

- Lūk, to ieskaidrot kādam no jums ir pats grūtākais. Ja teikšu, ka tas nozīmētu nepaklausīt dievam un tāpēc es nevarētu izturēties rāmi, tad jūs man
- 38 neticēsiet, uzskatīdami, ka izliekos. Bet, ja sacīšu, ka tieši tā cilvēkam ir lielākā laime — diendienā sarunāties par tikumu un visu pārējo, par ko dzirdat mani runājam, kad pārbaudu sevi un citus, — un ka dzīve bez šādas pārbaudīšanas cilvēkam nav dzīvošanas vērts, tad — ja to sacīšu — man ticēsiet vēl mazāk. Tomēr tas ir taisni tā, kā saku, atēnieši, tikai pārliecināt jūs par to nav viegli.

Turklāt neesmu arī radis domāt, ka pelnu ko ļaunu. Ja man būtu līdzekļi, es ierosinātu sev tādu naudassodu, ko spētu samaksāt, jo tas man neko nekaitētu. Taču man līdzekļu nav, ja vien jūs man negribētu piespriest naudassodu, kas man ir pa spēkam. Varbūt es jums spētu samaksāt vienu minu sudraba⁵⁰. Tādu naudassodu arī ierosinu. Taču Platons, kas te ir klāt, atēnieši, līdz ar Kritonu, Kritobūlu un Apollodoru iesaka man ierosināt trīsdesmit minu un piedāvājas par galvotājiem. Tad nu ierosinu šo summu, un šie vīri jums būs droši galvotāji.

[Pēc nāvessoda piespriešanas]

Īsā laika sprīža dēļ jūs, atēnieši, iemantosit nelāgu slavu un cilvēki, kas vēlas zāķāt mūsu pilsētu, pārmetīs jums, ka nogalinājāt Sokratu, gudru vīru; jo tie, kas gribēs jūs pulgot, teiks mani gudru, kaut gan tāds neesmu. Ja jūs būtu pagaidījuši tikai īsu brīdi, jūsu vēlme būtu piepildījusies pati no sevis: jūs taču redzat, ka esmu jau stipri gados un tuvu nāvei.

Taču to nesaku jums visiem, bet vienīgi tiem, kas mani notiesājuši uz nāvi. Un šiem saku arī vēl to: varbūt, atēnieši, uzskatāt, ka esmu ticis notiesāts tāpēc, ka man pietrūcis argumentu, ar kādiem es būtu varējis jūs pārliecināt, ja uzskatītu par nepieciešamu visu ko darīt un runāt, lai tikai panāktu attaisnošanu. Nekā tamlīdzīga! Jā, esmu ticis notiesāts kāda trūkuma dēļ, taču ne jau argumentu trūkuma dēļ, bet gan tāpēc, ka man pietrūcis nekautrības un bezkaunības, un vēlēšanās ar jums runāt tā, kā tas jums būtu vislabāk paticis: man būtu vajadzējis raudāt un vaimanāt, un darīt un sarunāt daudz ko tādu, kas, apgalvoju, nav manis cienīgs, bet ko esat raduši dzirdēt no citiem. Taču es ne pirmīt uzskatīju par pieļaujamu briesmu dēļ rīkoties nekrietni, ne tagad

nožēloju, ka aizstāvējos tieši tādā veidā. Nē, daudz labprātāk mirstu pēc šādas aizstāvēšanās nekā saglabāju dzīvību, aizstāvēdamies tā, kā tas citkārt notiek. Ne tiesā, ne karā nedz man, nedz arī kādam citam
 39 neklājas domāt tikai par to, lai par katru cenu izbēgtu no nāves. Arī kaujās bieži skaidri redzams, ka iespējams izglābties no nāves, aizsviežot ieročus un lūdzot vajātājiem žēlastības. Ir arī daudz citu paņēmieni, kā dažādās briesmās var izbēgt no nāves, ja nekautrējas likt lietā jebkurus līdzekļus un vārdus.

Jā, atēnieši, nav grūti izvairīties no nāves, daudz grūtāk turpretī izvairīties no nekrietnības, jo tā ir
 B ātrāka par nāvi. Tagad mani, gausu, vecu vīru, notvērusi tā, kura ir gausāka,⁵¹ bet manus spēcīgos, veiklos apsūdzētājus — tā, kura ir ātrāka, — nekrietnība.

Un tagad es, kam jūs esat piesprieduši nāves sodu, dodos projām, un dodas projām arī viņi, kurus par vainīgiem nekrietnībā un netaisnībā atzinusi patiesība. Gan es samierinos ar spriedumu, gan arī viņi. Varbūt tam tā bija jānotiek, un, manuprāt, tā ir tīri labi.

Bet man vēl gribas jums, kas mani notiesājuši, pareģot jūsu nākotni. Man jau pienācis brīdis, kad
 C cilvēkiem parādās īpašas pareģošanas spējas, proti, kad viņi atrodas uz nāves sliekšņa.⁵²

Tad nu saku jums, vīri, kas mani nogalinājuši: tūdaļ pēc manas nāves pār jums nāks sods, kas, Zevs liecinieks, būs daudz smagāks par to, kuru man esat piesprieduši, lemdami nāvei. To jūs tagad izdarījāt, ticēdami, ka tādā veidā atbrīvosities no pienākuma
 D šim atturēju, bet jūs to nepamanījāt. Un viņi jums kļūs jo nepatīkamāki, jo jaunāki viņi ir, un jūsu satraukums tad būs jo lielāks. Ja iedomājaties, ka,

nogalinādami cilvēkus, varēsit panākt, lai jūs neno-
soda par to, ka dzīvojat nepareizi, tad jūs maldāties.
Šis glābšanās līdzeklis nav ne īsti derīgs, ne godīgs.
Godīgākais un vienkāršākais līdzeklis ir neaizbāzt
citiem muti, bet censties pašam kļūt pēc iespējas
labākam.

To tātd pareģoju jums, kas mani notiesājuši, un
līdz ar to pametu jūs.

Bet ar tiem, kuri balsojuši par manu attaisnoša-
nu, es labprāt vēl parunātu par to, kas noticis, kamēr
amatpersonas aizņemtas un man vēl nav jādodas uz
turieni, kur mani gaida nāve. Tikmēr vēl palieciat ar
mani, atēnieši! Nekas taču nekavē mūs aprunāties,
kamēr ļauts. Es vēlos jums kā saviem draugiem pa-
skaidrot, kāda nozīme ir tam, kas man šodien atgadī-
jies.

Ar mani, tiesneši⁵³, — jūs pavisam pamatoti varu
saukt par tiesnešiem, — atgadījies kas brīnumains.
Proti, mana ierastā pareģotāja balss agrāk bija dzir-
dama ļoti bieži un stājās man pretī pat mazsvarīgos
gadījumos, kad dzīros darīt ko nepareizu. Bet tagad
ar mani, kā paši redzat, noticis tas, ko varētu atzīt —
un tāds arī ir vispārējais uzskats — par vislielāko
ļaušanu. Un tomēr dievišķā zīme man nestājās pretī
ne no rīta, kad izgāju no mājām, ne ceļā uz šejieni,
uz tiesu, un arī nevienu mirkli manas runas laikā, lai
ko es gribēju sacīt. Citos gadījumos tā mani daudz-
kārt apturēja runas vidū, taču šoreiz, šajā prāvā,
nekur man nestājās pretī, lai ko es darītu vai teiktu.

Kāds tam, manuprāt, varētu būt iemesls? To pa-
teikšu jums: ar mani laikam noticis kas labs, un nevar
būt taisnība tiem no mums, kas uzskata nāvi par
ļaušanu. Tam man ir pārliecinoši pierādījumi: nav
taču iespējams, ka ierastā zīme man nebūtu pretoju-
sies, ja tas, ko es gribēju darīt, nebūtu kas labs.

Apsvērsim arī no cita viedokļa, cik liela mums var
būt cerība, ka nāve ir labums. Būt mirušam taču ir

viens no diviem: tas nozīmē vai nu nebūt nekam, tā ka mirušais vairs neko nejūt, vai, kā parasti uzskata, nāve dvēselei ir zināma pārmaiņa, pārceļšanās no šejienes uz citu vietu.

- D Ja nu neko nejūt un šis stāvoklis ir kas līdzīgs miegam, kad gulētājs pat neredz nekādus sapņus, tad nāve būtu brīnumains ieguvums. Es domāju tā: ja kādam vajadzētu izvēlēties nakti, kurā viņš gulējis tik cieši, ka pat nav redzējis sapni, un visas pārējās sava mūža naktis un dienas salīdzinātu ar šo nakti un ja viņam pēc rūpīgām pārdomām vajadzētu pateikt, cik dienu un nakšu viņa mūžā bijušas labākas un patīkamākas par šo nakti, tad, manuprāt, ne vien
- E parasts cilvēks, bet arī pats Lielais Ķēniņš⁵⁴ atzītu, ka tādas naktis būtu pavisam viegli saskaitāmas salīdzinājumā ar pārējām dienām un naktīm. Un, ja nu nāve ir tāda, tad dēvēju to par ieguvumu, jo viss laiks⁵⁵ tādā gadījumā nešķiet ilgāks par vienu vienīgu nakti.

- Bet, ja nāve ir it kā pārceļšanās no šejienes uz citu vietu un ja ir taisnība, ko stāsta, — ka tur ir visi mirušie, tad kāds labums gan varētu būt vēl lielāks par to, tiesneši? Ja kāds, atstājis aiz sevis tos, kas
- 41 uzmetas par tiesnešiem, ierodas Aīdā un sastop īstenos tiesnešus, kas tur spriežot tiesu, — Mīnoju, Radamantiju, Ajaku un Triptolemu,⁵⁶ kā arī visus pārējos pusdievus, kas savā mūžā izcēlušies ar taisnīgumu, — vai tāda pārceļšanās tad varētu būt kas ļauns? Un ko gan jebkurš no jums nedotu par to, lai būtu kopā ar Orfeju, Mūsaju,⁵⁷ Hēsiodu⁵⁸ un Homēru! Vismaz es būtu ar mieru mirt ne vienā vien nāvē, ja tas viss ir taisnība. Cik brīnišķi es tur vadītu
- B laiku: ja es sastaptu Palamēdu⁵⁹ un Ajantu, Telamona dēlu⁶⁰, un citus senatnes varoņus, kas gājuši bojā netaisna sprieduma dēļ, un varētu salīdzināt viņu likteni ar savējo, tā, manuprāt, būtu patiesa bauda.

Bet pats galvenais — pavadīt dienas, turienes iemītniekus pārbaudot un iztaujājot gluži tāpat kā šejienes cilvēkus — kurš no viņiem ir gudrs un kurš tikai iedomājas tāds esam, bet īstenībā nav. Ko tikai, tiesneši, ikviens nedotu par to, lai varētu pārbaudīt vīru, kas veda pret Troju vareno karaspēku,⁶¹ vai Odiseju, vai Sīsifu⁶² un neskaitāmus citus — vīriešus un sievietes! Būt kopā ar viņiem un sarunāties, un viņus pārbaudīt — tā būtu neizsakāma laime. Jebkurā gadījumā viņi tur nevienu par to nesodītu ar nāvi. Nemaz nerunājot par visu pārējo, turienes iemītnieki ir laimīgāki par šejienes cilvēkiem arī tai ziņā, ka ir nemirstīgi visu turpmāko laiku, ja tas, ko stāsta, ir taisnība.

Bet arī jums, mani tiesneši, ar paļāvību jāraugās nāvei acīs un viens jāatzīst par neapšaubāmu patiesību: ka ar krietnu cilvēku nevar notikt nekas ļauns ne viņa dzīves laikā, ne pēc nāves un ka dieviem allaž rūp viņa liktenis. Arī manā liktenī šis pavērsiens nav iestājies pats no sevis, bet skaidri redzu, ka man labāk mirt jau tagad un tikt atpestītam no visām raizēm. Tāpēc arī mana zīme ne reizi nav brīdinājusi mani, un es nemaz neturu ļaunu prātu uz tiem, kas mani notiesājuši, un uz saviem apsūdzētājiem. Tiesa gan, ne jau ar tādu domu⁶³ viņi mani notiesājuši un apsūdzējuši, bet iedomādamies, ka man ar to kaitēs, un to var viņiem pārnest.

Tomēr man viņiem vēl ir lūgums: atmaksājiet, vīri, maniem dēliem, kad viņi būs pieauguši, un tirdiet viņus tāpat, kā esmu jūs tirdījis, ja jums liksies, ka viņiem manta un vēl cits kas rūp vairāk nekā tikums; un, ja viņi iedomāsies diezin kas esam, nebūdami nekas, tad rājiet viņus tāpat, kā es jūs esmu rājis, ka viņi atstāj novārtā to, kas nepieciešams, un ir par sevi augstās domās, kaut gan neko nav vērti. Ja jūs tā rīkosities, tad gan es, gan mani dēli no jums būs saņēmuši to, ko ir pelnījuši.

Taču ir jau laiks iet projām — man, lai mirtu, jums — lai dzīvotu. Bet, kurš no mums dodas pretī labākam liktenim, tas nevienam nav zināms, vienīgi dievam.

Runā ir trīs daļas, no kurām pirmā, kas teikta pēc apsūdzētāju runām, ietver apsūdzības punktu atspēkojumu, otrā (pēc Sokrata atzīšanas par vainīgu) — likumā paredzēto kontrpriekšlikumu par soda mēru kā atbildi uz apsūdzētāja ierosinājumu Sokratam piespriest nāvessodu, trešā (pēc nāvessoda pasludināšanas) — uzrunu tiesnešiem, vispirms tiem, kas Sokratu balsojot atzinuši par vainīgu, tad tiem, kuri balsojuši par viņa attaisnošanu. Runas trešā daļa, domājams, ir literāra fikcija. Avotos nav saglabājušās ziņas par citiem gadījumiem, kad apsūdzētajam pēc sprieduma pasludināšanas būtu ļauts vēlreiz vērsties pie tiesnešiem.

¹ Sokrats vairās no tradicionālās uzrunas «tiesneši». To viņš lieto tikai runas trešajā daļā, vērstoties pie tiesnešiem, kas balsojuši par viņa attaisnošanu, jo vienīgi tos viņš uzskata par šādas uzrunas cienīgiem.

² *Anits* — turīgs atēnietis, ādu miecētavas īpašnieks, konsekvents demokrāts, politiski ietekmīgs pilsonis. Platona dialogā «Menons» viņš parādīts kā dedzīgs sofistu pretinieks. Domājams, ka viņš pie tiem pieskaitīja arī Sokratu.

³ T. i., «melnu padara par baltu». Izteiciens pieder izcilajam sofistam Protagoram (ap 480—410), kas mācīja arī retoriku un par tās uzdevumu uzskatīja prasmī «vājāko lietu padarīt par stiprāko», proti, ar dialektikas palīdzību izceļot vienus strīdīgā jautājuma momentus un vienlaikus atvirzot otrā plānā vai vispār noklusējot citus, to nostādīt vēlāmā gaismā.

⁴ Te pirmām kārtām domāts Aristofans ar savu 423. gadā izrādīto komēdiju «Mākoņi» (sal. Ailiāna «Vēstures raižumi», II, 13, gr.: Netveramais Sokrats. R., 1987, 182.—184. lpp.). Taču zināms, ka arī citi pazīstami komediogrāfi, piemēram, Kratīns, Eupolīds, Ameipsijs, padarījuši Sokratu par savu lugu zobgalību objektu.

⁵ *Melēts* — sk. «Eutifrons», 2B—3B un 4. piez.

⁶ T. i., melīgās baumas ņemamas tikpat nopietni kā oficiālais apsūdzības raksts.

⁷ Par Sokrata attieksmi pret dabaszinātnēm sk. «Faidons» 96A un sek.

⁸ Aristofana «Mākoņos» Sokrats parādīts augstu gaisā šūpojoties grozā, jo tur viņš spējot labāk domāt. Sk. gr.: Aristofans. Komēdijas I. R., 1960, 162. un sek. lpp. Taču Sokrats, dabiski, nepiemin Aristofana 414. gadā izrādīto komēdiju «Putni», kur parādītas prospartiski noskaņotās Atēnu jaunatnes daļas saites ar Sokratu, t. i., politiski bīstams moments, kas balstītu apsūdzību par jaunatnes samaitāšanu.

⁹ *Gorgijs* (ap 485—ap 380), *Prodijs*, *Hipijs* — izcili sofisti, Sokrata laikabiedri; *Leontīnas* — pilsēta Sicīlijā; *Keosa* — Kiklādu sala; *Elīda* — novads Peloponēsā.

¹⁰ Domāts tālāk minētais sofists Euēns no Paras salas.

¹¹ *Kallijs* — ļoti bagāts atēnietis.

¹² *Mīna* — masas vienība (Atēnās = 436,6 g). No 1 minas sudraba izkala 100 drahmu (= 1/60 talanta).

¹³ *Delfu dievs* — Apollons. Delfos atradās Apollona galvenā kulta vieta ar Grieķijas slavenāko orākulu. Priestere pareģe (pītija), sēdēdama uz augsta trijkāja virs zemes spraugas, no kurienes cēlās reibinoši izgarojumi, ekstāzē, Apollona inspirēta, izgrūda nesakarīgus vārdus, no kuriem citi priesteri formulēja vārsmotus pareģojumus. Par zemes spraugu un tās izgarojumiem vēstī gan Plūtarhs (ap 46—pēc 119), kas pats bijis Delfu tempļa priesteris, gan ģeogrāfs Strabons (ap 64 pr. Kr.—ap 20 pēc Kr.). Taču arheoloģiskajos pētījumos tāda sprauga nav atrasta.

¹⁴ *Hairefonti* — dedzīgs Sokrata sekotājs. Viņa brālis ir tālāk minētais Hairekrats.

¹⁵ Oligarhu terora laikā. Sk. 36. piez.

¹⁶ *Pie suņa!* — Šādu neparastu zvēresta formulu Sokrats, spriežot pēc literārajiem avotiem, lietoja samērā bieži. Viņš šai ziņā esot sekojis Radamantija, mītiskā Krētas valdnieka (sk. arī 41A un 56. piez.), ieteikumam zvērestos nelietot dievu vārdus, bet dažādu dzīvnieku nosaukumus. Par to, ka Sokrats nebija vienīgais, kas lietoja šo formulu, liecina Aristofana komēdija «Lapsenes», 83, kur to lieto

darbības persona Sosijs. Platona dialogā «Gorgijs» (482B) Sokrats formulu lieto paplašinātu: «Pie suņa, ēģiptiešu dieva!» Taču Sokrats zvērestos bieži vien arī min dievības to vārdā.

¹⁷ Sal. Alkibiada sarunu ar viņa aizbildni Periklu Ksenofonta «Atmiņās par Sokratu», I, 2., 40—46, gr.: Netveramais Sokrats, 66.—67. lpp.

¹⁸ Par *Likonu* nekas tuvāk nav zināms.

¹⁹ Apsūdzētais drikstēja apsūdzētājiem uzdot jautājumus, uz kuriem tiem vajadzēja atbildēt (arī otrādi).

²⁰ *Padome*. — Aktuālos valsts pārvaldes uzdevumus Atēnās pildīja Padome (gr. *būlē*), kurā ietilpa 500 pilsoņu, pa piecdesmit no visām desmit filām («ciltīm», Atēnu lielākajām administratīvi teritoriālajām vienībām). Katra fila pildīja šos pienākumus gada desmitās daļas laikā. Šo filas aktīvo amatperiodu sauca par pritaniju, Padomes locekļus šajā periodā — par pritaniekiem. Filas priekšsēdētājs (gr. *epistátēs*) tās aktīvajā amatperiodā lozējot mainījās ik dienas. Viņa pienākumos ietilpa Padomes sēžu un Tautas sapulču vadīšana. Sokrats piederēja pie Antiohīdas filas Alopekis dēma (sk. «Eutifrons», 5. piez.).

²¹ *Tautas sapulce* (gr. *ekklēsia*), kurā balsstiesības bija visiem pilngadīgajiem vīriešu kārtas pilsoņiem, bija augstākais valsts varas orgāns.

²² *Šis jautājums* — jaunatnes audzināšana.

²³ *Anaksagors Klazomenietis* (ap 500—428) — dabas filozofs materiālists, Perikla draugs, ilgu laiku dzīvoja Atēnās, bet, apsūdzēts bezdievībā un sadarbībā ar Persiju, bija spiests doties trimdā. Viņam Saule un Mēness nebija dievības, bet kvēlojošas akmens masas; *Klazomenas* — pilsēta Mazāzijā pie Smirnas līča.

²⁴ *Orbēstra* — vieta tirgus laukumā, kur, domājams, notika grāmatu tirdzniecība.

²⁵ *Daimoni* — šeit: zemāka dievība, dievišķa būtne.

²⁶ *Hēroji* — šeit: pusdievi, mītu varoņi, kuriem nereti viens no vecākiem ir kāda dievība.

²⁷ *Tetīdas dēls* — Ahillejs. *Tetīda* — nereīda, jūras dievības Nēreja meita.

²⁸ «Iliāda», XVIII, 96. Citējumi no «Iliādas» un «Odisejas» doti Augusta Ģiezena atdzejojumā pēc izdevumiem: Homērs. Iliāda. R., 1961; Homērs. Odiseja. R., 1967.

²⁹ «Iliāda», XVIII, 98.

³⁰ «Iliāda», XVIII, 104.

³¹ Kauja pie *Potīdajas* (pret korintiešiem) notika 432. gadā, pie *Amfipoles* (pret spartiešiem) — 422. gadā, pie *Dēlija* — Apollona svētnīcas Boiotijas piekrastē iepretim Eubojai (pret boiotiešiem) — 424. gadā. Kaujā pie Potīdajas Sokrats izglāba dzīvību Alkibiadam, vēlākajam izcilajam atēniešu karavadonim un valstsvīram (sk. arī pēc-vārdu, 211. lpp.), un ar drošsirdību īpaši izcēlās kaujā pie Dēlija.

³² *Dzelksnis* — gr. *mýōps*, kam pamatnozīme ir «dundurs», kā šo vietu arī atveido daži tulkotāji.

³³ Sal. «Eutifrons», 3B un 6. piez.

³⁴ Pēc jūras kaujas pie Arginūsu salām (406. gadā), kurā atēnieši izcīnīja spožu uzvaru pār spartiešu floti, vētras dēļ nebija iespējams izglābt avarējušo kuģu karavīrus un izcelt nogalināto liķus. Par to sauca pie atbildības stratēģus, kas komandēja atēniešu floti. Desmit stratēģu pieminējums šeit ir neprecīzs. Kaujā piedalījās tikai astoņi, no kuriem divi, paredzēdami, kas viņus dzimtenē gaida, vispār neatgriezās Atēnās. Pārējos sešus sodīja ar nāvi. Tiesājot stratēģus, divējādā ziņā tika pārkāpts likums. Pirmkārt, stratēģu lieta bija jāizskata tiesai — Hēlijai, nevis Tautas sapulcei, un, otrkārt, balsošanai vajadzēja notikt par katru apsūdzēto atsevišķi, nevis reizē par visiem.

³⁵ Tai dienā Sokrats lozējot bija nozīmēts par priekšsēdētāju. Sk. 20. piez.

³⁶ Pēc sakāves Peloponēsas karā Atēnās 404. gadā ar uzvarētāju spartiešu atbalstu nodibinājās oligarhiskā vara, ko īstenoja Trīsdesmit vīru kolēģija, kuras terora režīma laikā ar nāvi tika sodīts ap 1500 politisku pretinieku. Demokrātiskā iekārta tika atjaunota pēc astoņiem mēnešiem (sk. arī pēc-vārdu, 196. lpp.).

³⁷ *Tols* (gr. *thólos*) — apaļas formas administratīva ēka Atēnās.

³⁸ *Salamīna* — sala ar tāda paša nosaukuma pilsētu pie Atikas dienvidpiekrastes, netālu no Atēnām.

³⁹ *Kritons* — turīgs atēnietis, ar kuru Sokratu saistīja ilggadēja draudzība, Platona dialoga «Kritons» titulfigūra.

⁴⁰ *Sfētietis* — Sfētas dēma iedzīvotājs. *Antifonts* no Kēfīsijas dēma nav identisks ar pazīstamo oratoru (480—

411), nedz ar sofistu, kura saruna ar Sokratu atstātā Ksenofonta «Atmiņās par Sokratu», I, 6.

⁴¹ *Apollodors* — viens no Sokrata uzticamākajiem draugiem.

⁴² «Odiseja», XIX, 163.

⁴³ Te beidzas Sokrata aizstāvēšanās. Tiesneši tūdaļ — bez pušu debatēm un apspriešanas — stājās pie balsošanas, lai izlemtu, vai apsūdzētais atzīstams par vainīgu vai attaisnojams. Balsošana notika aizklāti. Katrs tiesnesis saņēma divus akmentiņus, kas atšķīrās vai nu ar krāsu, vai ar to, ka viens no tiem bija caurumots. Balsošanai izmantoja divas urnas. Vienā no tām katrs tiesnesis iemeta akmentiņu, kas atbilda viņa pārliecībai apsūdzētā vainas jautājumā, otrā — otru akmentiņu. Tā kā ikviens tiesnesis iemeta pa akmentiņam abās urnās, klātesošajiem nebija zināms, kāds bijis viņa lēmums.

Prāvas pēc apsūdzības rakstura dalījās divās kategorijās: a) tādās, kurās par vainīgu atzītam apsūdzētajam soda mērs jau bija paredzēts likumā; b) tādās, kurās sodu noteica tiesa, pieņemot vai nu apsūdzētāja priekšlikumu, vai apsūdzētā alternatīvo priekšlikumu. Nekādi kompromisi starp abiem priekšlikumiem nebija pieļaujami.

⁴⁴ Diogenes Lāertietis savā darbā «Slaveni filozofu dzīve, uzskati un izteikumi» (ap 220. g. pēc Kr.), II, 5., 41, atzīmē, ka Sokrats atzīts par vainīgu ar 281 balsi. Ja šī informācija ir pareiza, no tās secināms, ka par Sokrata attaisnošanu balsojis 220 tiesnešu (no 501). Tādā gadījumā Sokrata attaisnošanai pietrūcis trīsdesmit vienas balsis un viņa minētais skaitlis — trīsdesmit — uzskatāms par noapaļojumu.

⁴⁵ Sokrats izsaka pārliecību, ka bez Anita un Likona atbalsta Melēts būtu saņēmis mazāk par piekto daļu balsu. Tādā gadījumā apsūdzētajam saskaņā ar likumu bija jāsamaksā naudas sods 1000 drahmu apmērā un viņš zaudēja tiesības turpmāk uzstāties par apsūdzētāju līdzīga rakstura prāvās.

⁴⁶ *Pritanejs* — sabiedriska ēka, kurā bez maksas ēdināja pritanus (sk. 20. piez.) un Atēnu goda viesus, kā arī nopelniem bagātos pilsoņus, piemēram, Olimpisko spēļu uzvarētājus.

⁴⁷ Turēt zirgus varēja atļauties tikai turīgi ļaudis.

⁴⁸ Laiks apsūdzētāju un apsūdzēto runām bija stingri reglamentēts ar klepsidru — ūdens pulksteni.

⁴⁹ Piemēram, Spartā.

⁵⁰ *Mina* — sk. 12. piez.

⁵¹ Nāve.

⁵² Ticējums, ka cilvēkam īsi pirms nāves parādās pareģošanas spējas, vairākkārt apliecināts senās pasaules literatūras pieminekļos, piemēram, Homēra «Iliādā», XVI, 851—854, XXII, 358—360, Vergilija «Encīdā», X, 739—741.

⁵³ Šo tiesā parasto uzrunu Sokrats te lieto pirmo reizi (sk. 1. piez.).

⁵⁴ *Lielais Kēniņš* — Persijas valdnieks.

⁵⁵ Pēc nāves.

⁵⁶ Parasti mitoloģija kā mirušo soģus min trīs Zeva dēlus, kas dzīves laikā izcēlušies ar taisnīgumu, — Krētas valdniekus *Mīnoju* un viņa brāli *Radamantiju*, kā arī *Ajaku*. Viņiem šeit vēl pievienots mītiskais Atikas valdnieks *Triptolems*.

⁵⁷ *Orfejs* un *Mūsajs* — mītiski dziesminieki.

⁵⁸ *Hēsiods* — senākais grieķu dzejnieks pēc Homēra, pirmais Eiropas dzejnieks, par kuru mūsu rīcībā ir samērā drošas ziņas, kaut gan par viņa dzīves laiku uzskati ir ļoti atšķirīgi. Visticamāk, ka viņš dzīvojis ap 700. g. pr. Kr. Līdz mūsu dienām saglabājušies divi Hēsioda episkie sacerējumi — «Teogonija» un «Darbi un dienas».

⁵⁹ *Palamēds* — Eubojas valdnieka Nauplija dēls, kas izcēlās ar savu gudrību un ko, pamatojoties uz Odiseja nepatiesu apsūdzību nodevībā, grieķi pie Trojas sodīja ar nāvi, nomētājot ar akmeņiem. Odisejs, nevēlēdamies piedalīties Trojas karā, bija simulējis ārprātu, bet Palamēds viņu atmaskojis. Par to Odisejs viņam atriebās. Palamēdam, starp citu, piedēvēja burtu, ciparu, mēru un svaru, galdiņspēles un bākas izgudrojumu.

⁶⁰ *Ajants, Telamona dēls* — viens no galvenajiem grieķu varoņiem Trojas karā. Kad pēc Ahilleja nāves grieķi nolēma viņa ieročus nodot sava karaspēka varonīgākajam cīnītājam un tos piesprieda Odisejam, Ajants sajuka prātā un, domādams, ka iznīcina grieķu vadoņus, kuriem gribēja

atriebties par pārestību, apkāva ganāmpulku. Atguvis sa-
prātu, Ajants izdarīja pašnāvību.

⁶¹ *Agamemnonu*, grieķu karaspēka virspavēlnieku.

⁶² *Sīsifs*, kas no mitoloģijas pazīstams kā cilvēks, kas
noziedzies pret dieviem un par to Aīdā izcieš bargu sodu,
mūžīgi veldams kalnā akmeni, kurš, tiklīdz sasniegta vir-
sotne, atkal noveļas leju, te dīvainā kārtā minēts līdžās
Agamemnonam un Odisejam.

⁶³ *Ar tādu domu* — t. i., darīt Sokratam labu.

KRITONS

Dialoga personas: SOKRATS un KRITONS

Vieta: cietums

SOKRATS. Ko tu tik neparastā laikā, Kriton? Bet 43
varbūt vairs nemaz nav tik agrs?

KRITONS. Pat ļoti agrs.

SOKRATS. Kura tagad ir stunda?

KRITONS. Tik tikko svīst gaisma.

SOKRATS. Tad man jābrīnās, ka cietumsargs bi-
jis ar mieru tevi ielaist.

KRITONS. Viņš mani jau labi pazīst, Sokrat, —
nāku taču bieži. Turklāt viņš no manis arī šo to dabū.

SOKRATS. Vai tu atnāci tikko kā vai jau sen?

KRITONS. Diezgan sen.

SOKRATS. Tad kāpēc neuzmodināji mani uz- B
reiz, tikai klusu sēdēji man blakus?

KRITONS. Zevs liecinieks, Sokrat, — es pats
gan negribētu būt nomodā šādās bēdās. Bet tevi
apbrīnoju jau krietnu brīdi, vērodams, cik saldi guli,
un tīšuprāt nemodināju, lai tev laiks ritētu pēc iespē-
jas patīkamāk. Jau senāk — visas tavas dzīves laikā —
es tevi ne reizi vien uzskatīju par laimīgu cilvēku tava
rakstura dēļ, bet jo sevišķi to daru tagad, šajā nelai-
mē, ko tu tik viegli un mierīgi panes.

SOKRATS. Būtu taču gaužām aplam, Kriton, ja
es savos gados kurnētu par to, ka man jau jāmirst. C

KRITONS. Arī citiem cilvēkiem tavos gados,
Sokrat, uzbrūk tādas nelaimes, bet vecums viņus
necik nekavē gremzties par likteni.

SOKRATS. Jā, tas tiesa. Bet kālab tad esi atnācis
tādā agrumā?

KRITONS. Lai atnestu skumju vēsti, Sokrat, skumju un smagu ne jau tev, kā man šķiet, bet man un visiem taviem draugiem; īpaši smagi, man liekas, to pārdzīvoju es.

D SOKRATS. Kādu tad? Varbūt no Dēlas atgriezies kuģis, pēc kura ierašanās man jāmirst?¹

KRITONS. Nē, tas nav vēl atgriezies, bet, spriežot pēc tā, ko stāsta daži cilvēki, kuri ieradušies no Sūnija² un to atstājuši tur, domāju, ka tas šodien būs klāt. Tātad no šim ziņām ir skaidrs: kuģis atbrauks šodien, un līdz ar to tev rīt, mans Sokrat, jābeidz savs mūžs.

44 SOKRATS. Lai tas uz laimi, Kriton! Ja tāds ir dievu prāts, lai tā notiek! Taču neticu, ka kuģis atgrieziesies šodien.

KRITONS. Pēc kā tu tā spried?

SOKRATS. To pateikšu tev. Man taču jāmirst otrā dienā pēc kuģa atbraukšanas?

KRITONS. Tā vismaz noteikušas amatpersonas, kuru ziņā tas ir.

SOKRATS. Domāju, ka tas atgriezīsies nevis šodien, bet gan tikai rīt. To secinu pēc sapņa, ko redzēju aizvadītajā naktī, tikko kā. Un varbūt tas ir labi, ka neuzmodināji mani.

KRITONS. Un kas tas bija par sapni?

B SOKRATS. Man šķita, ka pie manis pienāk skaista, stalta sieviete baltās drānās un, mani uzrunādama, saka: «Sokrat,

Droši tad trešajā dienā tu nokļūsi auglīgā Ftījā.»³

KRITONS. Cik dīvains sapnis, Sokrat!

SOKRATS. Bet visai skaidrs, man domāt, Kriton.

KRITONS. Pat pārāk, šķiet! Bet, dārgais Sokrat, — paklausei jel kaut vai vēl tagad un glābies! Ja tu mirsi, tā man nebūs vienīgā nelaime. Es ne vien

zaudēšu tādu draugu, kādu nemūžam vairs neatradīšu, bet daudzi cilvēki, kas nepazīst pietiekami labi ne mani, ne tevi, arī vēl uzskatīs, ka, būdams spējīgs tevi glābt, ja vien nepaskopotos, es tomēr neesmu to darījis. Un kāda slava gan varētu būt vairāk apkaunojoša par tādu, ka mūs uzskata par cilvēkiem, kas naudu vērtē augstāk nekā draugus? Ļaudis taču neticēs, ka tu pats negribēji aiziet no šejienes, kaut gan pūlējāties to panākt.

SOKRATS. Bet kāpēc, dārgais Kriton, lai mums tik ļoti rūp ļaužu domas? Labākie — un tikai ar viņiem ir vērts rēķināties — uzskatīs, ka viss noritējis tā, kā īstenībā bijis.

KRITONS. Bet tu taču saproti, Sokrat, ka tomēr arī jārēķinās ar ļaužu domām. Tieši tavs pašreizējais stāvoklis skaidri pierāda, ka ļaudis spēj nodarīt ne jau mazu ļaunumu vien, bet pat milzīgu, ja kādam viņu acīs ir nelāga slava.

SOKRATS. Lai viņi spēj, Kriton, nodarīt milzīgu ļaunumu, ja vien būtu spējīgi arī uz milzīgu labumu! Tad viss būtu lieliski. Bet viņi nevar ne vienu, ne otru, jo nav spējīgi cilvēku padarīt ne prātīgu, ne neprātīgu, bet visu dara tikai tā, kā pagadās.

KRITONS. Tas tā varētu būt. Bet pasaki, Sokrat: varbūt raizējies par mani un pārējiem draugiem, ka, tev no šejienes aizejot, denunciānti mums varētu radīt sarežģījumus tāpēc, ka esam tev slepus palīdzējuši no šejienes izbēgt, un mums tad būtu jāzaudē vai nu visa manta, vai vismaz daudz naudas un turklāt vēl jāpieredz citas nepatīkšanas? Ja tev ir tamlīdzīgas bažas, tad par to gan neraizējies! Mums taču klājas uzņemties šādu risku, lai tevi glābtu, un, ja vajadzētu, arī lielāku. Tad nu paklausī man un dari, kā saku!

SOKRATS. Jā, Kriton, raizējos gan par to, gan arī vēl par daudz ko citu.

- KRITONS. No tā gan nebaidies! Tā pat nav nekāda lielā nauda, par kādu daži cilvēki ir ar mieru tevi glābt un aizvest no šejienes projām. Un tad — vai nezini, cik lēti ir šie denunciatori un cik maz naudas vajadzētu, lai viņiem aizbāztu muti? Tavā rīcībā ir
- B mana nauda, un ar to, manuprāt, pietiks. Bet, ja tu, raizēdamies par mani, negribētu pieļaut, lai tērēju savu naudu, tad šeit atrodas mūsu draugi ārzemnieki, kas ir gatavi dot savējo. Viens no tiem — tēbietis Simmijs īpaši šim nolūkam atvedis pietiekamu summu, un arī Kebēts⁴ ir ar mieru dot naudu, tāpat vēl daudzi citi. Tāpēc, kā jau teicu, neatsakies aiz bažām par to visu no sava glābiņa, un lai tevi arī nekavē tas, ko sacīji tiesā, — ka tu, ja dotos projām, nezinātu, ko ar sevi iesākt. Arī citur, daudzās vietās, kur tu ierastos, tevi laipni uzņems. Bet, ja tu gribētu doties uz
- C Tesāliju, tad man tur ir draugi, kas tev parādīs jo dziļu cieņu un gādās par tavu drošību, tā ka neviens cilvēks Tesālijā tev nedarīs pāri.

- Bez tam, Sokrat, man arī nelielas taisnīgi tas, ko grasies darīt, — pats sevi nodot, kaut gan iespējams izglābties. Tu tik ļoti tiecies pēc tā, pēc kā varētu tiekties un ko jau panākuši tavi ienaidnieki, kuri vēlas tevi iznīcināt! Turklāt tu, manuprāt, nodod arī
- D savus dēlus, kurus varētu uzaudzināt un izglītot pats, bet tu gribi aiziet un viņus pamest, tā ka tavas vainas dēļ viņi būs atstāti likteņa varā. Un viņiem droši vien klāsies tā, kā jau mēdz klāties bāreņiem, ko piemeklējis bāreņu liktenis. Vai nu vispār nav jārada bērni, vai arī jāpacieš ar viņiem kopā visas grūtības un viņi jāuzaudzina un jāizglīto. Taču tu, manuprāt, izvēlies vieglāko ceļu. Bet tev — cilvēkam, kas apgalvo, ka viņam visu mūžu rūpējis tikums, — jāizraugās ceļš, ko izraudzītos krietns, drošsirdīgs vīrs. Man ir kauns gan par tevi, gan par
- E mums, taviem draugiem, jo varētu likties, ka viss, kas

ar tevi atgadījies, noticis tikai mūsu glēvulības dēļ: gan tas, ka ieradies tiesā, kaut arī varēji neierasties,⁵ gan pati prāvas norise, un nu vēl šis gals — it kā izsmiekls par visu! Uzskatīs, ka mēs neesam izmantojuši savas iespējas vienīgi glēvuma, drosmes trūkuma dēļ — mēs, kas neglābām tevi, tāpat kā neglābi pats sevi, lai gan tas bijis pilnīgi iespējams, ja vien mēs būtu bijuši kam derīgi. 46

Tāpēc, Sokrat, pielūko, lai tas viss līdz ar nelaimi nenes arī vēl kaunu kā tev, tā mums. Tātad lem! Pareizāk — vairs nav laika lemt, bet lēmumam jau jābūt pieņemtam. Un lēmums var būt tikai viens: nākamajā naktī visam jābūt paveiktam. Ja vilcināsimies, būs par vēlu, vairs iespējas nebūs. Tātad, Sokrat, klausī man un katrā ziņā rīkojies, kā saku!

SOKRATS. Tava degsme, mīlais Kriton, būtu augstu vērtējama, ja tā še būtu vietā; citādi tā kļūst jo nepatīkamāka, jo lielāka tā ir. Tad nu mums jāpardonā, vai drīkstam tā rīkoties vai ne. B

Ne jau tikai tagad, bet aizvien rīkojos tādējādi, ka sekoju vienīgi tai pārlicēbai, kura man pēc rūpīgas apsvēršanas šķiet pareizākā. Arī tagad, kad mani piemeklējis šis liktenis, nevaru atteikties no principiem, ko tiku sludinājis agrāk. Tie manā izpratnē palikuši tikpat kā nemainīgi, un es tos cienu un turu godā tāpat kā pirms tam. Un, ja pašreizējos apstākļos nemācēsīm atrast labākus argumentus, tad, vari nešaubīties, tev nepiekāpšos, kaut arī ļaužu vara mūs vēl lielākā mērā nekā pašlaik baidītu — kā bērņus ar bubuļiem — ar cietumiem, nāvessodiem un mantas atņemšanu. C

Bet kā mēs vispareizāk varētu šo jautājumu aplūkot? Ja nu mēs vispirms atgrieztos pie viedokļa, ko izteici par ļaužu domām, un vaicātu, vai ikvienā gadījumā būtu pareizi sacīt, ka vienas domas ņemamas vērā, bet citas ne? Varbūt šis viedoklis bija pareizs toreiz, kad man vēl nebija jāmirst, bet tagad kļuvis D

skaidrs, ka tas bija sacīts tāpat vien un īstenībā bijis tikai joks, tukšas plāpas. Man, Kriton, gribas kopā ar tevi noskaidrot, vai tagad, kad atrodos šādā stāvoklī, spriedīšu citādi vai tāpat kā agrāk, vai atteiksimies no iepriekšējā viedokļa vai paliksim pie tā.

Pēc manām domām, cilvēki, kas zinājuši, ko runā, vienmēr apgalvojuši, tāpat kā nupat es, ka dažas
 E cilvēku domas jāvērtē augstu, citas turpretim ne. Pasaki, dievu dēļ, Kriton, — vai tas tev nešķiet pareizi teikts? Tev taču, ciktāl cilvēks to var paredzēt, nav
 47 jāvērtē ar to, ka jau rīt pat mirsi, un tev šobrīd arī nav tādas nelaimes, kas varētu tevi samulsināt. Tad nu padomā: vai, tavuprāt, nav pareizi sacīts, ka nevajadzētu ievērot visas cilvēku domas, bet tikai dažas, citas turpretī ne, un ne visu cilvēku domas, bet tikai dažu? Ko sacīsi? Vai tas nav pareizi teikts?

KRITONS. Jā, pareizi.

SOKRATS. Tātad krietnas domas jācienī, bet nekrietnas ne?

KRITONS. Jā.

SOKRATS. Un krietnās — vai tās nav saprātīgo cilvēku domas, bet nekrietnās — nesaprātīgo?

KRITONS. Kā gan citādi?

SOKRATS. Un kā mēdzām runāt par šādu jautājumu: vai cilvēks, kas nodarbojas ar fiziskiem vingrinājumiem un tos ņem nopietni, ievēros jebkura cilvēka uzslavu un nopēlumu vai tikai vienas personas — ārsta vai trenera — domas?

KRITONS. Tikai viena cilvēka domas.

SOKRATS. Tātad viņam jābaidās tikai no šā viena cilvēka nopēluma un jāprieccājas tikai par šā viena cilvēka uzslavu, neliekoties ne zinīs par ļaužu domām?

KRITONS. Acīmredzami.

SOKRATS. Tātad viņam jārikojas, jāvingrinās, jāēd un jādzē tā, kā šķiet pareizi viņa apmācītājam, lietpratējam, nevis visiem pārējiem.

KRITONS. Tā tas ir.

SOKRATS. Labi. Bet, ja viņš šim vienam neklausā un nerēķinās ar tā domām un uzslavām, bet rēķinās ar ļaužu nekompetentā vairākuma uzskatiem, — vai tas viņam nenāks par ļaunu? C

KRITONS. Kā gan citādi?

SOKRATS. Un kas tas būs par ļaunumu? Ko skars šis ļaunums, un kādā ziņā nepaklausīgais dabūs ciest?

KRITONS. Acīmredzami cietīs viņa miesa, kurai tiek kaitēts.

SOKRATS. Pilnīgi pareizi! Bet vai tad arī tāpat nav ar visu pārējo, mans Kriton? Vai tāpat nav — lai mums nav jāaplūko viss atsevišķi — arī ar taisnību un netaisnību, ar neglīto un skaisto, ar labo un ļauno, ko pašlaik pārrunājam? Vai mums jāuzklausā ļaužu domas un jābaidās no tām vai tikai tā viena cilvēka domas, ja ir tāds lietpratējs, no kura jākaunas un jābaidās vairāk nekā no visiem pārējiem kopā? Ja viņam nesekosim, mēs pazudināsim un sakropļosim to, kas, kā mēdzām sacīt, ar taisnību kļūst labāks, bet ar netaisnību iet bojā. Jeb vai vispār nav nekā tāda? D

KRITONS. Es vismaz ticu, ka ir, Sokrat.

SOKRATS. Bet, ja nu to, ko veselība dara labāku, slimība turpretī iedragā, esam sabojājuši, uzklaušīdami tādu cilvēku domas, kuri neko nesaprot, — vai tad vispār vēl ir vērts dzīvot, kad tas ir iedragāts? Un tā ir miesa. Vai tā nav? E

KRITONS. Jā, ir.

SOKRATS. Tad vai mums ir vērts dzīvot ar vārģu, iedragātu miesu?

KRITONS. Nekādā gadījumā.

SOKRATS. Bet vai mums ir vērts dzīvot, ja iedragāts tas, ko bojā netaisnība un kam taisnība nāk par labu? Jeb vai uzskatīsim to, ko skar netaisnība un taisnība — lai tas būtu kas būdams —, par mazvērtīgāku nekā miesa? 48

KRITONS. Nekādā gadījumā.

SOKRATS. Tad par augstāk vērtējamu?

KRITONS. Jā, daudz augstāk.

SOKRATS. Tātad, mans labais, mums nemaz nav jādomā tik ļoti par to, ko teiks par mums ļaudis, bet gan par to, ko sacīs tas viens, kurš ko saprot no taisnības un netaisnības, — viņš viens un vēl pati patiesība. Līdz ar to tev jau pats izejas punkts ir nepareizs — kad sāk ar to, ka mums jāpievērš uzmanība ļaužu domām par taisnību, skaisto un labo, kā arī par to pretstatiem. «Bet,» kāds varētu iebilst, «ļaužu varā taču ir mūs nogalināt.»

KRITONS. Tas jau nu ir skaidrs. Jā, tā varētu teikt, Sokrat.

SOKRATS. Pilnīgi pareizi. Bet, mans mīļais, princips, kuru tikko kā aplūkojām, vismaz pēc mātām domām, vēl ir spēkā tāpat kā agrāk. Un padomā arī vēl par to, vai mums joprojām paliek vai nav vairs spēkā princips, ka pats galvenais ir nevis dzīvot, bet krietni dzīvot.

KRITONS. Jā, tas paliek spēkā.

SOKRATS. Un, ka dzīvot krietni, skaisti un taisnīgi ir viens un tas pats, — vai tas paliek spēkā vai nepaliek?

KRITONS. Paliek.

SOKRATS. Tad nu, pamatojoties uz to, par ko esam vienisprātis, mums jāaplūko jautājums, vai būs taisnīgi, ka mēģināšu no šejienes aiziet bez atēniešu atļaujas, vai arī nebūs taisnīgi. Un, ja noskaidrosies, ka tas ir taisnīgi, tad mēģināsim to, bet, ja ne, tad atteiksimies. Taču pārdomas, ko tu, Kriton, izsaki par naudas tērēšanu, neslavu un bērnu audzināšanu, īstenībā ir tādu cilvēku uzskati, kuri ar vieglu roku citus notiesā uz nāvi un tad labprāt atkal gribētu viņus atdzīvināt, ja varētu, — viss bez kādas sajēgas, — es domāju lielo pūli.

Bet mums atbilstoši šā iztirzājuma prasībai jāap-
sver tikai tas, par ko tikko runājām: vai rīkosimies
taisnīgi, ja dosim naudu un būsim arī vēl pateicīgi
tiem, kas aizvedīs mani no šejienes projām; vai rīko-
sies pareizi tie cilvēki, kas mani aizvedīs, un vai rīko-
šos pareizi pats, ļaudams sevi aizvest, jeb vai patiesī-
bā, to visu darīdami, rīkosimies netaisni? Un, ja
noskaidrotos, ka rīkojamies netaisni, tad mēs ne-
drīkstētu domāt par to, ka mums būs jāmirst vai
jāpieredz kāds cits ļaunums, ja paliekam šeit un
neko neuzsākam, bet domāsim vienīgi par to, vai
nerīkojamies netaisni.

D

KRITONS. Tev, manuprāt, ir taisnība, Sokrat.
Bet nu padomā — kas mums darāms?

SOKRATS. To, labais draugs, apsvērsim kopā,
un, ja tev kas iebilstams pret to, ko saku, tad cel
savus iebildumus priekšā, mīlais, un es tev paklausī-
šu, bet, ja tev nav ko iebilst, tad pārstāj atkārtot
vienu un to pašu — ka man bez atēniešu atļaujas no
šejienes jādodas projām. Man ir ļoti svarīgi šajā jau-
tājumā rīkoties ar tavu piekrišanu, nevis pret tavu
gribu. Tad nu raugies, vai mūsu apsvērumu sākums
tev ir pieņemams, un centies uz maniem jautājumiem
atbildēt pēc labākās pārlicības.

E

49

KRITONS. Jā, centīšos.

SOKRATS. Vai mēs apgalvojam, ka nekādā ziņā
nedrīkstam ar nodomu rīkoties netaisni, vai arī, ka
zināmos gadījumos to drīkstam, bet citos ne? Jeb vai
rīkoties netaisni nevienā gadījumā nav ne labi, ne
krietni, kā mēs ne reizi vien esam atzinuši agrāk? Bet
varbūt visi šie agrākie atzinumi šajās nedaudzajās
dienās jau izgaisuši un mēs, Kriton, tik veci vīri, ilgi
un nopietni sarunādamies, neesam manījuši, ka ne
ar ko neatšķiramies no bērniem? Jeb vai tomēr, vistic-
camāk, paliek tā, kā toreiz tikām runājuši: lai ļaudis
to atzīst vai neatzīst un lai mums klātos vēl sliktāk
nekā šobrīd vai labāk — netaisna rīcība jebkurā ga-

B

dījumā ir ļaunums un apkaunojums tam, kas tā rīkojas. Vai paliekam pie tā vai nepaliekam?

KRITONS. Paliekam.

SOKRATS. Tātad nekādā gadījumā nedrīkst rīkoties netaisni.

KRITONS. Protams, ne.

SOKRATS. Tātad arī nedrīkst atmaksāt par netaisnību ar netaisnību, kā pieļauj cilvēku vairākums, jo nedrīkst taču nekādā gadījumā rīkoties netaisni?⁶

KRITONS. Jā, acīmredzot nedrīkst.

SOKRATS. Tālāk: vai drīkst darīt ļaunu, Kriton, vai nedrīkst?

KRITONS. Protams, nedrīkst, Sokrat.

SOKRATS. Bet atdarīt ar ļaunu, ja pašam nodarīts kas ļauns, — vai tas ir taisnīgi, kā apgalvo ļaudis, vai netaisni?

KRITONS. Tas nekādā ziņā nav taisnīgi.

SOKRATS. Jo cilvēkiem darīt ļaunu necik neatšķiras no netaisnas rīcības.

KRITONS. Tev taisnība.

SOKRATS. Tātad nedrīkst nevienam cilvēkam atmaksāt ar netaisnību, nedz kādam darīt ļaunu, lai arī ko viņš mums nodarījis. Un pielūko, Kriton, ka tu, atzīdams šo viedokli, tam nepievienojies pretēji savai pārlicībai: zinu taču, ka tā domā un domās tikai nedaudzi. Bet cilvēki, kas tā domā, un tādi, kas domā citādi, nevar tikt pie kopīga viedokļa; viņi katrā ziņā cits citu nicinās atšķirīgo atzinumu dēļ. Tad nu arī tu apsver jo rūpīgi — vai tev ar mani ir pa ceļam un vai piekrīti manam viedoklim un mēs savā apspriedē par izejas punktu varam uzskatīt principu, ka nekad nav pieļaujams rīkoties netaisni vai par netaisnību atmaksāt ar netaisnu rīcību, nedz gadījumā, ja tev nodarīts kas ļauns, atbildēt ar to pašu? Jeb vai neatzīsti šo viedokli un nepiekrīti šādam izejas punktam?

E Mans uzskats gan jau sen bijis tāds un tāds vēl ir arī šodien, bet, ja tu domā citādi, tad pasaki to un

izklāsti savu viedokli! Taču, ja tu paliec pie iepriekš teiktā, tad uzklausi mani tālāk!

KRITONS. Es palieku pie tā un esmu ar tevi vienisprātis. Tātad runā!

SOKRATS. Tad nu pateikšu tālāko, pareizāk — vaicāšu: vai cilvēkam, kas ar citu noslēdzis taisnīgu līgumu, tas jāpilda vai arī viņam ļauts otru piekrāpt?

KRITONS. Tas viņam jāpilda.

SOKRATS. Tad aplūko jautājumu no šāda viedokļa: vai, iedami no šejienes projām bez valsts atļaujas, nodarām kādam ļaunumu, turklāt tam, kuram to drīkst nodarīt vismazāk, vai nenodarām? Un vai paliekam pie tā, ko esam atzinuši par taisnīgu, vai nepaliekam? 50

KRITONS. Uz šo jautājumu nevaru tev atbildēt, Sokrat, jo man tas nav skaidrs.

SOKRATS. Tad apsver to no šādas puses: ja mēs no šejienes gribētu aizbēgt — lai kādā vārdā to sauktu — un mums stātos ceļā Likumi un Valsts un vaicātu: «Pasaki, Sokrat, — kas tev ir padomā? Vai ar to, ko grasies darīt, tu nedomā, ciktāl tas no tevis atkarīgs, iznīcināt mūs — Likumus un visu Valsti? Jeb vai tev šķiet, ka var palikt sveika un vesela tāda valsts, kur tiesas spriedumiem nav nekāda spēka un kur privātpersonas tos var apgāzt un atcelt?» B

Ko lai atbildam uz šo un tamlīdzīgiem jautājumiem, Kriton? Ikviens — īpaši prasmīgs runātājs — varētu daudz ko pateikt, aizstāvēdams Likumu, kam draud bojāeja un kas prasa, lai tiesas spriedumi paliek spēkā. Varbūt pateiksim viņiem, ka Valsts man darījusi pāri un manā prāvā pieņēmusi nepareizu lēmumu? Vai atbildēsim tā vai kaut kā citādi? C

KRITONS. Jā, Zevs liecinieks, — tieši tā, Sokrat.

SOKRATS. Un ja nu Likumi sacītu: «Vai tāda ir bijusi mūsu noruna ar tevi? Vai tad nebijām norunājuši, ka tu pakļausies tiesas lēmumiem, kādus vien pieņem Valsts?» Un, ja mēs tad brīnītos par šiem

- vārdiem, Likumi, iespējams, teiktu: «Sokrat, nebrīnies par to, ko sakām, bet atbildi — tu taču esi radis izmantot jautājumus un atbildes! Tad nu pasaki: kas tev ir pārmetams mums un Valstij, ka tiecies mūs iznīcināt? Vai tad mēs neesam pirmām kārtām tie, kas tevi radījuši? Un vai tavš tēvs neapņēma ar mūsu palīdzību tavu māti par sievu un nedzemdināja tevi? Pasaki — kas tev iebilstams pret tiem no mums, Likumiem, kuri attiecas uz laulību? Kas tajos nebūtu labs?»
- D «Nē, man nekas nav iebilstams,» es atbildētu.
- «Bet pret Likumiem par bērnu audzināšanu un apmācīšanu, pēc kuriem arī tu esi uzaudzīnāts? Vai tad tas nebija labi, ko norādījām mēs — attiecīgie Likumi, uzdodami tavam tēvam mācīt tevi garīgi un fiziski?»
- E «Nē, tas bija labi,» es atbildētu.
- «Lieliski. Un vai tu, būdams piedzimis, uzaudzīnāts un mācīts, varētu apgalvot, ka neesi mūsu atvase un kalps — tu un tāpat tavi priekšteči? Un, ja tas tā ir, vai tu tad iedomājies, ka tev ir tādas pašas tiesības kā mums un ka tu, lai arī ko mēs gribētu darīt ar tevi, drīksti mums atbildēt ar to pašu? Tev taču arī nav bijušas tādas pašas tiesības kā tavam tēvam vai tavam saimniekam — ja tāds tev bijis —, ka drīkstēji, kad viņš tev ko nodarīja, atbildēt ar to pašu:
- 51 runāt pretī, ja tevi pēla, vai sist pretī, ja tevi sita, un darīt vēl daudz ko tamlīdzīgu. Bet pret Dzimteni un Likumiem lai tas tev būtu ļauts? Ja mēs gribam tevi iznīcināt, to uzskatīdami par taisnīgu, tad gribēsi, ciktāl tas tavās iespējās, savukārt iznīcināt mūs, Likumus un Dzimteni, un sacīsi, ka, tā darīdams, rīkojies taisnīgi — tu, kam patiesi rūp tikums? Vai tu ar visu savu gudrību nesaproti, ka dievu un prātīgo cilvēku acīs Dzimtene ir dārgāka, cienījamāka, svētāka un lielāka godā nekā tēvs un māte un visi pārējie priekš-
- B

teči? Ka pret Dzimteni, ja tā ir dusmīga, jāizturas ar lielāku bijību nekā pret tēvu? Ka tai vēl vairāk jāklauša un jācenšas remdināt tās dusmas? Ka vajag to vai nu pārlicināt, vai darīt, ko tā prasa, mierīgi paciešot, ko tā mums liek paciest, kaut arī tā pavēlētu mūs pērt vai važās kalt vai sūtītu karā, kur mūs gaida ievainojumi vai nāve? Ka tas viss ir jādara, jo to prasa taisnība? Ka nedrīksti ne izvairīties, ne atkāpties, ne atstāt savu vietu ierindā, bet gan karā, gan tiesā, gan visur citur jāpilda viss, ko prasa Valsts un Dzimtene, vai arī jācenšas tās pārlicināt par to, kas ir taisnīgi?⁸ Ka lietot varu pret māti vai tēvu un vēl jo vairāk pret Dzimteni ir bezdievīgi?»

Ko atbildēsim uz to, Kriton? Vai Likumiem ir taisnība vai ne?

KRITONS. Jā, manuprāt, tiem ir taisnība.

SOKRATS. «Tāpēc padomā, Sokrat,» laikam turpinātu Likumi, «vai mūsu apgalvojums, ka ar to, kā esi nodomājis rīkoties, grasies pret mums izturēties netaisnīgi, ir pamatots. Mēs, kuri tevi radījuši, uzauzdzinājuši un izglītojuši un tev, tāpat kā visiem pārējiem pilsoņiem, devuši visu to labo, kas bijis mūsu spēkos, tomēr pasludinām, ka ikvienam atēnietim, pēc tam kad viņš apstiprināts par pilsoni un iepazīnies ar apstākļiem Valstī un ar mums, Likumiem, ļauts doties projām ar visu mantību, kurp vien grib, ja mēs viņam neesam pa prātam. Un neviens no mums, Likumiem, nestājas ceļā un neliedz nevienam, kam mēs un mūsu Valsts nepatīk, doties uz kādu koloniju vai citu valsti, kur vēlas, paņemot līdzīgu visu īpašumu. Bet par tiem no jums, kas paliek te, zinādami, kā mēs spriežam tiesu un arī citādā ziņā pārzinām Valsti, tad jau varam teikt, ka viņi ar savu rīcību mums devuši solījumu darīt visu, ko viņiem liksim. Un mēs apgalvojam: tas, kas nepaklausa, rīkojas netaisni trejādā ziņā: viņš neklausa mums kā

52 saviem radītājiem, neklausa kā saviem audzinātājiem un, lai gan uzņēmies saistību mums klausīt, šo solījumu nepilda un arī necenšas mūs pārliecināt, ja darām ko nepareizi. Un, lai gan mēs tikai aicinām, nevis bargi pavēlam pildīt mūsu norādījumus un ļaujām izvēlēties vienu no diviem — vai nu pārliecināt mūs, vai paklausīt —, viņš nedara ne vienu, ne otru.

Arī tevi, Sokrat, sakām mēs, skars šie pārmetumi, ja darīsi to, kas tev padomā, un ne jau mazākā mērā kā pārējos atēniešus, bet gan daudz lielākā.» Un, ja es vaicātu, kāpēc, tad tie man laikam pamatoti aizrādītu, ka es tiem šo solījumu esmu devis stingrāk nekā pārējie atēnieši.

- B «Mums, Sokrat,» tie sacītu, «ir svarīgas liecības, ka mēs un Valsts esam tev bijuši pa prātam. Tu taču nebūtu izcēlies visu atēniešu vidū ar to, ka īpaši labprāt tajā uzturējies, ja tā tev nebūtu īpaši bijusi pa prātam. Tu vēl ne reizi neesi atstājis Atēnas, lai citā pilsētā noskatītos spēles, nedz devies citur kur, izņemot līdzdalību karagājienos, nedz kādreiz ceļojis, kā dara citi ļaudis; tev arī nekad nav bijusi vēlēšanās iepazīties ar citām pilsētām un citiem likumiem, jo C bijī apmierināts ar mums un mūsu pilsētu. Tik ļoti bijī mums pieķēries un līdz ar to uzņēmies saistību dzīvot savu pilsoņa dzīvi saskaņā ar mums. Arī savus bērņus radīji mūsu pilsētā, jo tā tev bija pa prātam. Turklāt vēl prāvas laikā tev bija iespējams par sodu ierosināt trimdā, ja vēlētos, un tad tu būtu varējis ar Valsts piekrišanu darīt to, ko tagad esi nodomājis darīt pret tās gribu. Bet toreiz tu izlikies, it kā doma par miršanu tevi nemaz neuztrauktu, un apgalvoji, ka dod priekšroku nāvei, nevis trimdai. Taču tagad tev nav ne kauna par šiem vārdiem, ne bijības pret mums, Likumiem, bet centies mūs iznīcināt un rīkojies tā, kā varētu rīkoties tikai visnekrietnākais vergs: D

tu mēģini aizbēgt pretēji saistībām un līgumiem, saskaņā ar kuriem mums solījies dzīvot savu pilsoņa dzīvi. Tad nu vispirms atbildi mums: vai sakām patiesību vai nepatiesību, apgalvodami, ka darbos, nevis tikai vārdos solījies dzīvot saskaņā ar mums, kā klājas pilsonim?»

— Ko lai uz to atbildam, Kriton? Vai nenāksies mums piekrist?

KRITONS. Nāksies gan, Sokrat.

SOKRATS. «Vai tādā gadījumā,» Likumi turpinātu, «tu nepārkāp savus līgumus ar mums un savas saistības? Bet šīs saistības tu taču neuzņēmieš pie E spiedu kārtā vai būdams apmānīts, nedz bija vajadzība pieņemt lēmumu īsā laikā. Tavā rīcībā bija septiņdesmit gadu, lai dotos projām, ja mēs tev nebijām pa prātam un šīs saistības tev likās netaisnīgas. Taču tu nedevi priekšroku ne Lakedaimonai, ne Krētai, kurās allaž cildini kā valstis ar teicamu satversmi,⁹ nedz 53 kādai citai grieķu vai negrieķu valstij un ārpus Atēnām pavadīji mazāk laika nekā klibie, aklie un citi kroplī.¹⁰ Tik acīmredzami mūsu Valsts un arī mēs, Likumi, tev patikuši vairāk nekā pārējiem atēniešiem — un kam gan arī būtu pa prātam valsts bez likumiem? Un tomēr tagad nevēlies palikt uzticīgs saviem solījumiem? Nē, tu paliksi tiem uzticīgs, ja paklausīsi mums, Sokrat! Tad nekļūsi smieklīgs, bēgdams projām no pilsētas.

— Apdomā taču: kāds labums būs tev pašam un taviem draugiem, ja, lauzdams doto vārdu, izdarīsi tādu kļūdu? Tas, ka tavi draugi nonāks briesmās tikt B pašiem izraidītiem un zaudēt pilsoņtiesības vai mantu, taču ir visai drošs. Un tu pats, Sokrat? Ja dosies vispirms uz kādu no tuvākajām pilsētām, uz Tēbām vai Megarām — tām abām ir laba pārvalde —, tu ieradīsies tur kā viņu valsts iekārtas pretinieks, jo ikviens, kam rūp viņa valsts, uz tevi raudzīsies greizi

- un uzskatīs tevi par likuma grāvēju. Tā tu vienīgi celsi savu tiesnešu autoritāti un radīsies iespaids, ka
- C viņi tavu lietu iztiesājuši pareizi, jo tas, kas ir likumu grāvējs, katrā ziņā šķitīs arī jaunu, nesaprātīgu cilvēku samaitātājs. Bet varbūt tu domā vairīties no valstīm ar teicamu iekārtu un no krietnākajiem cilvēkiem? Un vai tev, ja tā darīsi, vispār vairs būs vērts dzīvot? Bet varbūt tomēr satuvināsies ar viņiem un nekautrēsies risināt sarunas? Bet kādas sarunas, Sokrat? Varbūt tādas pašas kā šeit — ka cilvēkam nekas nav dārgāks par tikumu un taisnību, par kārtību un
- D likumiem? Vai tu nedomā, ka Sokrata uzvedība tad parādīsies visai nepievilcīgā gaismā? Bet par to vajag padomāt!

- Taču varbūt aiziesi no šīm vietām un nokļūsi Tesālijā pie Kritona draugiem. Tur valda vislielākā nekārtība un izlaidība un ļaudis, iespējams, ar lielu patiku klausītos tavā stāstījumā, cik gan tas bijis jocīgi, kad pārgērbies izbēgi no cietuma, aplicis kazas ādu vai citas drānas, ko mēdz apvilkt bēgļi, un mainījis savu izskatu. Bet vai par to, ka tu, tik vecs vīrs, kuram droši vien vairs palicis tikai īss laiks, ko
- E dzīvot, uzdrīkstējies tik apkaunojoši pieķerties dzīvei, pārkāpdams svētākos likumus, — vai par to tev neviens neko neteiks? Varbūt arī ne, ja nevienu neaizkaitināsi. Pretējā gadījumā tev būs jādzird daudz kas tāds, kas nav tevis cienīgs, Sokrat. Un tā tu dzīvoši, lišķīgi izdabādams visiem cilvēkiem un būdams viņu pakalpiņš, un tev nekas cits neatliks kā
- Tesālijā laiku vadīt vienās dzīrēs, it kā būtu ieradies Tesālijā uz mielastu. Un tavas runas par taisnību un
- 54 tikumu — kas būs ar tām?

Bet varbūt vēlies dzīvot bērnu dēļ, lai viņus uzaudzinātu un izglītotu? Kā tā? Vai aizvedīsi viņus uz Tesāliju un audzināsi un izglītosi tur, viņus padarīdams par svešzemniekiem, lai viņiem no tevis būtu

arī vēl šāds labums? Nē, to tu varbūt tomēr nedarīsi; bet vai viņi, tev dzīvam paliekot, saņemtu labāku audzināšanu un izglītību tepat, kaut gan nebūsi kopā ar viņiem? Par bērniem taču gādās tavi draugi! Tad nu tie gādās par viņiem, ja tu dosies uz Tesāliju, bet, ja dosies uz Aīdu, tad negādās? Ja tie, kas sakās esam tavi draugi, vien ir ko vērti, jātic, ka viņi par bērniem rūpēsies arī šādā gadījumā. B

Tā tad, Sokrat, paklausī mums, taviem audzinātājiem, un nevērtē ne savus bērnus, ne dzīvību, ne ko citu augstāk par taisnību! Tad, ieradies Aīdā, tu varēsi to visu minēt, aizstāvēdamies turienes valdnieku priekšā. Bet, ja īstenosi savu nodomu, tad šāda rīcība nedz tiks atzīta par taisnīgāku un dievbijīgāku šajā saulē un nenāks par labu ne tev, ne kādam tavam draugam, nedz arī būs tev izdevīgāka, nokļūstot Aīdā. Kad tu tagad nomirsi — ja nomirsi — tad nevis mēs, Likumi, būsīm nodarījuši tev pāri, bet gan cilvēki. Ja turpretī aizbēgsi, tā apkaunojoši atmaksādams par nodarīto netaisnību ar netaisnību un par ļaunumu ar ļaunumu, pārkāpdams savus līgumus un norunas ar mums un darīdams pāri tiem, kas to vismazāk pelnījuši, — sev pašam, draugiem, Dzimtenei un mums —, tad mēs turēsim ļaunu prātu uz tevi, kamēr vien dzīvosi, un arī mūsu brāļi, Aīda Likumi, neuzņems tevi tur labvēlīgi, zinādami, ka mēģināji mūs iznīcināt, ciktāl tas būtu atkarīgs no tevis. Tā tad neklausī Kritonam un nedari, ko viņš tev iesaka, bet klausī mums!» D

To visu — jel nešaubies par to, mans mīļais draugs Kriton, — iedomājos dzirdam, tāpat kā koribanti¹¹ ekstāzē iedomājas dzirdam flautu skaņas. Arī manī skan šo runu atbalsis un neļauj man dzirdēt neko citu. Tad nu zini: kas attiecas uz manu pašreizējo pārliecību, tu, celdams iebildumus pret to, runāsi velti. Tomēr runā vien, ja ceri ar to ko panākt.

KRITONS. Nē, Sokrat, man nekas vairs nav sakāms.

E SOKRATS. Labi, Kriton, tā arī darīsim, jo šo ceļu mums norāda dievs.

¹ Sk. Platona dialogu «Faidons», 58A—C.

² *Sūnijs* — zemesrags Atikas dienvidaustrumos.

³ «Iliāda», IX, 363. Ftijas novada nosaukums atgādina darbības vārdu *phthiein* — pazudināt un tā atgriezenisko formu *phthiēsthai* — iet bojā, nomirt.

⁴ Tēbieši *Simmijs* un *Kebēts* bija tuvi Sokrata draugi. Abi ir aktīvi diskusijas partneri dialogā «Faidons».

⁵ Sokratam bija iespējams emigrēt pirms tiesas. Likums pat šādu iespēju atļāva.

⁶ Šāda «nepretošanās ļaunumam» seno grieķu mentalitātei vispār sveša; tas izriet gan no šā teikuma, gan arī no Sokrata replikas 49D: «Zinu taču, ka tā domā un domās tikai nedaudzi.» Pretēju viedokli Sokrats izsaka Ksenofonta «Atmiņās», II, 3., 14 un IV, 2., 15—16 (sk. gr.: Netveramais Sokrats, 88. un 131.—132. lpp.). Sk. arī pēcvārdu, 214.—215. lpp.

⁷ T. i., ka atsevišķos gadījumos drīkstētu arī nepakļauties tiesas spriedumiem.

⁸ Katra gada beigās Tautas sapulcei bija tiesības ierosināt zināmu likumu grozišanu. Šādus ierosinājumus izskatīja īpaša komisija (nomoteti, «likumdevēji»), kas savus priekšlikumus atkal nodeva Tautas sapulcei apstiprināšanai.

⁹ Platons savos darbos vairākkārt cildina Spartas un Krētas likumus.

¹⁰ T. i., mazāk nekā tādi cilvēki, kam fizisko trūkumu dēļ grūti ceļot.

¹¹ *Koribanti* — Mazāzijas dieves Kibeles ekstātiskā kulta priesteri.

FAIDONS

Dialoga personas: EHEKRATS¹ un FAIDONS²

Vieta: Ehekrata mājas Fliuntā (Peloponēsā)

EHEKRATS. Vai tu, Faidon, biji pats pie Sokrata 57
tai dienā, kad viņš cietumā iedzēra indi, vai par to esi
tikai dzirdējis no kāda cita?

FAIDONS. Nē, biju pats, Ehekrat.

EHEKRATS. Ko tad viņš runāja pirms nāves? Un
kā viņš mira? Man to gribētos zināt. Neviens no
fliuntiešiem pēdējā laikā nebrauc bieži uz Atēnām,
un arī no turienes jau sen te nav bijis neviens no
mūsu draugiem, kas varētu mums pastāstīt ko skaid- B
ru, vienīgi to, ka Sokrats iedzēris indi un miris. Tas
arī ir viss, ko zināja stāstīt.

FAIDONS. Tātad jūs arī neko neesat dzirdējuši 58
par to, kā noritēja prāva?

EHEKRATS. Nē, par to mums kāds pastāstīja,
un mēs vēl brīnījāmies, ka prāva bija notikusi jau
sen, bet Sokrats acīmredzot mira daudz vēlāk. Kāpēc
tā iznāca, Faidon?

FAIDONS. Tā bija nejaušība, Ehekrat. Sagadījās
tā, ka tieši dienu pirms tiesas ar vainagu tika rotāts
kuģis, ko atēnieši sūta uz Dēlu.

EHEKRATS. Kas tas par kuģi?

FAIDONS. Kā stāsta atēnieši, tas ir kuģis, kurā
Tēsejs kādreiz uz Krētu vedis zināmos septiņus B
upurpārus, ko viņš tad izglābis, arī pats palikdams
dzīvs.³ Toreiz atēnieši Apollonam esot devuši solīju-
mu: ja tie izglābšoties, viņi ik gadu sūtīšot uz Dēlu
Svēto sūtniecību. To viņi arī kopš tā laika vēl jopro-
jām katru gadu sūta dievam. Kad Svētā sūtniecība jau
ir sagatavota, likums viņiem pavēl šajā laikā pilsētu

glabāt tīru un neizpildīt nevienu nāvessodu, kamēr kuģis nav sasniedzis Dēlu un no turienes atgriezies. Bet brauciens reizēm, vējiem kavējot, ieilgst. Par Svētās sūtniecības sākumu uzskata brīdi, kad Apollo-
 C na priesteris kuģa pakaļgalu izrotājis ar vainagu, un tas, kā jau sacīju, bija noticis tieši dienu pirms tiesas. Tāpēc Sokrats arī pavadīja cietumā tik ilgu laiku starp prāvu un nāves sprieduma izpildīšanu.

EHEKRATS. Bet kāds bija pats gals, Faidon? Kas tur tika runāts un darīts? Kuri no viņa tuvajiem bija pie viņa? Vai varbūt amatpersonas tos nelaida klāt un viņš mira gluži viens, bez draugiem?

D FAIDONS. Nē taču! Pie viņa bija draugi, pat kuplā skaitā.

EHEKRATS. Tad, lūdzams, izstāsti mums visu jo sīki, ja vien neesi pārāk aizņemts!

FAIDONS. Nē, esmu brīvs un centīšos jums visu izstāstīt. Atcerēties Sokratu, vai nu pašam runājot par viņu, vai klausoties kādu citu runājam, man vienmēr sagādā vislielāko prieku.

EHEKRATS. Un tādi būs arī tavi klausītāji, Faidon. Tad nu pacenties visu pēc iespējas sīkāk aprakstīt!

E FAIDONS. Jā, mani tur pārņēma pavisam dīvai-
 na sajūta. Kaut gan redzēju mirstam tuvu draugu, Ehekrat, nejutu žēlumu, jo viņš savā uzvedībā un runās atstāja laimīga cilvēka iespaidu. Viņš mira cēli un brīvs no bailēm, un man radās pārliecība, ka viņš arī uz Aīdu⁴ dodas ne bez dievišķa likteņlēmuma un
 59 viņam tur klāsies labāk nekā jebkuram citam. Tāpēc man arī nebija nekāda žēluma, kā varētu gaidīt no cilvēka, kas ir klāt tik skumjā brīdī. Taču ierasto prieku nesniedza arī filozofiskās sarunas — jā, tāds bija mūsu sarunu raksturs. Man bija pavisam neparasta sajūta — savāds prieka un bēdu sajaukums, kad iedomājos, ka šim cilvēkam tūdaļ būs jāmirst. Un

visi klātesošie bija gandrīz tādā pašā noskaņojumā — te smējās, te raudāja, bet it sevišķi viens no mums — Apollodors. Tu taču pazīsti šo cilvēku un viņa raksturu.

EHEKRATS. Protams.

FAIDONS. Viņš tad nu izturējās taisni tā, kā no viņa varēja gaidīt. Bet arī es biju satraukts un tāpat visi pārējie.

EHEKRATS. Kas tad tobrīd bija klāt, Faidon?

FAIDONS. No turienes ļaudīm⁵ bija šis Apollodors un Kritobūls ar savu tēvu Kritonu,⁶ vēl Hermogens⁷, Epigens, Aishins un Antistens.⁸ Bija tur arī paiānietis Ktēsips, Meneksens⁹ un vēl daži citi turienieši. Bet Platons, domāju, bija slims.

EHEKRATS. Vai tur bija arī kādi citzemnieki?

FAIDONS. Jā, tēbieši Simmijs, Kebēts un Faidonds,¹⁰ bet no Megarām — Eukleids un Terpsions.¹¹

EHEKRATS. Bet Aristips un Kleombrots?¹² Vai tie bija?

FAIDONS. Nē, viņi tai laikā esot bijuši Aigīnā¹³.

EHEKRATS. Un vai tur bija vēl kāds?

FAIDONS. Tas, manuprāt, ir apmēram viss.

EHEKRATS. Un tālāk? Par ko tur tika runāts?

FAIDONS. Pacentišos tev visu izstāstīt no paša sākuma. Mēs arī jau iepriekšējās dienās vienmēr bijām gājuši pie Sokrata — es un pārējie. Pavisam agri no rīta mēdzām pulcēties pie tiesas nama, kurā bija notikusi prāva, jo tas atrodas netālu no cietuma, un vadījām laiku sarunās. Vārtus neatdarīja agri, bet, tiklīdz tie bija atvērti, iegājām pie Sokrata un parasti palikām pie viņa visu dienu. Todien sapulcējāmies vēl agrāk, jo iepriekšējā vakarā, atstājuši cietumu, bijām uzzinājuši — kuģis no Dēlas jau atgriezies. Tāpēc bijām norunājuši ierastajā vietā satikties pēc iespējas agrāk. Kad ieradāmies, iznāca laukā vārt-

nieks, kas mūs parasti ielaida, un teica, lai mēs uzgaidot un neejot iekšā, līdz viņš pats mūs saukšot. «Vienpadsmit vīri,»¹⁴ viņš paskaidroja, «patlaban noņem Sokratam važas un dod norādījumus par nāvesoda izpildīšanu, kas notiks šodien pat.» Pēc īsa brīža viņš atgriezās un aicināja mūs ienākt.

60 Mēs iegājām iekšā un redzējām Sokratu, kam tikko bija atraisītas važas, un Ksantipi¹⁵ — tu taču viņu pazīsti — sēžam blakus ar puisīti¹⁶ uz rokām.

Kad Ksantipe mūs ieraudzīja, viņa sāka kliegt un sarunāja nezin ko, kā jau parasti sievietes, piemēram: «Ak, Sokrat, nu tavi draugi runās ar tevi pēdējo reizi un tāpat tu ar viņiem!»

Tad Sokrats paskatījās uz Kritonu un teica: «Kriton, lai kāds aizved viņu uz mājām!» Un daži Kritona ļaudis Ksantipi, kas vaimanāja un raudāja, aizveda projām.

B Nu Sokrats apsēdās uz gultas, salieca vienu kāju un sāka to berzēt ar roku, un, to berzēdams, sacīja:

«Cik dīvaina lieta, draugi, rādās tas, ko cilvēki dēvē par patīkamo! Un cik brīnumainā attieksmē tas ir pret savu šķietamo pretstatu — nepatīkamo! Reizē tie nevēlas atnākt pie cilvēka, bet, ja kāds tīko pēc viena no tiem un to iegūst, viņš gandrīz vienmēr spiests paņemt arī otru, it kā abi vienā galā būtu sasiesti kopā. Un, man liekas,» Sokrats turpināja, «ja tas būtu ienācis prātā Ēzopam, viņš būtu sacerējis fabulu, ka dievs gribējis šos pretiniekus samierināt, bet to nav spējis un tad sasaistījis abus ar galvām kopā. Un tāpēc, ja pie kāda cilvēka ierodas viens, tam vēlāk seko arī otrs. Tā tas acimredzot noticis arī ar mani: pirmīt važas kājai sagādāja sāpes, bet tagad tām seko patīkama sajūta.»

Te Kebēts viņu pārtrauca.

D «Zevs liecinieks, Sokrat,» viņš teica, «cik labi, ka man to atgādināji! Par taviem dzejoļiem — vārsmās

pārliktajām Ēzopa fabulām un himnu Apollonam — man daži cilvēki jau apvaicājušies, nesen vēl Euēns¹⁷, — kā tev ienācis prātā, kopš esi šeit, ķerties pie dzejošanas, kaut gan agrāk nekad neesi nodarbojies ar to. Un, ja tev rūp, lai es mācētu atbildēt Euēnam, kad viņš man atkal vaicās — un es noteikti zinu, ka vaicās, — tad pasaki man, ko lai atbildu!»

«Pasaki viņam taisnību, Kebēt,» atbildēja Sokrats, «ka tā rikojos, ne jau gribēdams sacensties ar viņu vai ar viņa dzejoļiem, — zinu taču, ka tas nebūtu viegli, — bet gan lai, pildīdams svētu pienākumu, pārbaudītu, ko nozīmē zināmi sapņi — vai tie tik bieži liek man nodarboties taisni ar šo mūzu mākslu. Bet ar tiem bija šādi.

Aizvadītajā dzīvē man atkārtoti rādījās viens un tas pats sapnis, kas man, tiesa, ikreiz citā skatā, allaž sacīja vienu un to pašu: «Sokrat, radi un darbojies mūzu jomā!» Agrāk uzskatīju to par mudinājumu un aicinājumu uz to, ko jau darīju: tāpat kā uzmundrina skrējējus, šis sapnis arī mani mudina uz to, ko jau darīju, — uz darbošanos mūzu mākslā, jo filozofija taču ir pati augstākā mūzu māksla un ar to arī nodarbojos. Taču tagad, pēc prāvas, kad svētki dievam par godu novilcinājuši manu nāvi, nospriedu, ka, iespējams, sapnis atkārtodamies man liek nodarboties ar parastu mūzu mākslu un ka nedrīkstu tam nepaklausīt, bet man tas ir jādara. Domāju, ka ir drošāk neaiziet, iekam neesmu izpildījis savu pienākumu un, paklausīdams sapnim, sacerējis dzejoļus. Tad nu vispirms sacerēju vārsmas tam dievam, kura svētkus nupat nosvinēja, bet pēc tam, parādījis godu dievam, apsvēru, ka dzejniekam, ja vien viņš grib tāds būt, jā sacer ar iztēli, nevis saprātu. Bet, tā kā man iztēles nav, paņēmu to, kas man pagadījās pie rokas un ko zināju, — Ēzopa fabulas un pārliku vārsnās tās, kas pirmās nāca prātā.

E

61

B

To tātad pasaki Euēnam, Kebēt. Lai viņš dzīvo sveiks un, ja ir prātīgs, lai man jo ātrāk seko. Es, šķiet, šodien aiziešu — tā pavēl atēnieši.»

C Uz to sacīja Simmijs:

«Kas gan tas par aicinājumu Euēnam, Sokrat! Esmu daudzkārt bijis kopā ar šo cilvēku, un, ciktāl viņu pazīstu, viņam nebūs ne mazākās patikas tev sekot.»

«Kā tā?» vaicāja Sokrats. «Vai tad Euēns nav filozofs?»

«Manuprāt, ir,» atbildēja Simmijs.

«Tad viņš to gribēs — viņš un ikviens cits, kas pelnī, lai viņu pieskaita pie filozofiem. Tiesa, pats viņš sev, domājams, galu nepadarīs, jo tas tiek uzskatīts par nepieļaujamu.»

D To sacīdams, Sokrats nolaida kājas zemē¹⁸ un tā sēdēja visas tālākās sarunas laikā.

Kebēts nu vaicāja:

«Kā tu to domā, Sokrat: ka nedrīkstot darīt sev galu, bet filozofs tomēr vēloties sekot mirējam?»

«Kā, Kebēt? Vai jūs — tu un Simmijs — neesat neko dzirdējuši par to no Filolāja¹⁹, kad bijāt kopā ar viņu?»

«Nē, vismaz nekā skaidra, Sokrat.»

«Tiesa, arī pats gan runāju tikai to, kas dzirdēts no citiem, bet, ko esmu dzirdējis, labprāt pastāstīšu jums. Tā arī laikam visvairāk pieklājas cilvēkam, kas taisās pārcelties uz citu pasauli, — padomāt un pārspriest, kāda šī pārcelšanās, mūsaprāt, varētu būt. Ko gan lai vēl citu dara laikā līdz saules rietam?»²⁰

E «Tad nu kāpēc apgalvo, ka nedrīkstot sevi nogalināt, Sokrat? Esmu jau dzirdējis no Filolāja, kad viņš uzturējās pie mums, — tu man tikko vaicāji par to — un arī no dažiem citiem, ka neesot brīv to darīt, bet nekā noteikta par to vēl ne no viena neesmu dzirdējis.»

«Esi bez bēdu,» Sokrats teica, «varbūt vēl dzirdēsi. 62

Bet, iespējams, tev liksies dīvaini, ka visu pārējo likumu vidū šis ir vienīgais, kas — citādi, nekā tas ir citās lietās — ir spēkā bez izņēmuma: cilvēkiem nekad neatgadās, ka tikai dažkārt un tikai dažiem ir labāk mirt nekā dzīvot. Bet par tiem, kam tomēr labāk mirt, tev varbūt šķitīs savādi, ka arī šie cilvēki nedrīkst paši darīt sev labu, bet viņiem jāgaida cits labdaris.»

Kebēts ar vieglu smaidu sacīja savā izloksnē²¹:

«Jā gan, Zevs liecinieks!»

«Tas, protams, varētu likties bezjēdzīgi,» Sokrats B turpināja, «bet varbūt tam tomēr ir sava jēga. Slepenajās mācībās²² par to sacītais — ka mēs, cilvēki, it kā stāvam sardzē²³ un ka nedrīkstam paši nedz nomainīt sevi, nedz aizmukt —, manuprāt, ir diži vārdi, gan ne visai viegli saprotami. Taču, pēc manām domām, Kebēt, labi pateikts tas, ka dievi rūpējas par mums un mēs, cilvēki, esam dievu īpašuma daļa. Bet varbūt tu domā citādi?»

«Nē, nebūt,» Kebēts atbildēja.

«Un, ja nu kāds no tiem, kas tev pieder, darītu sev C galu, kaut gan neesi viņam norādījis, ka vēlies viņa nāvi, vai tu tad nesadusmotos un nesodītu viņu, ja zinātu kādu sodu?»

«Katrā ziņā!» Kebēts atbildēja.

«Tad varbūt no šāda viedokļa nemaz nav tik bezjēdzīgi, ka cilvēks nedrīkst nogalināt sevi, pirms dievs viņam uzsūta tādu nepieciešamību — kā, piemēram, šobrīd man.»²⁴

«Jā, tas izklausās visai ticami,» Kebēts sacīja. «Bet tas, ko pirmīt sacīji — ka filozofi labprāt un vieglu sirdi nomirtu —, tas, Sokrat, man liekas aplam, ja D vien ir tā, kā tikko nospriedām: ka par mums rūpējas dievs un mēs esam viņa īpašums. Ka paši prātīgākie nebūtu satraukti, pamezdami aprūpi, kurā par vi-

ņiem gādā labākie no visiem gādniekiem — dievi, tam nu gan nav jēgas. Diezin vai kāds varētu domāt, ka, kļuvis brīvs, pats varēs rūpēties par sevi labāk. Tikai aplamnieks varētu iedomāties, ka vajadzētu aizbēgt no sava kunga, neapjēgdams, ka no laba saimnieka nav jābēg, bet gan jāpaliek pie viņa iespējami ilgāk un ka bēgšana tāpēc būtu gatavais neprāts. Prātīgs cilvēks turpretim tiektos vienmēr atrasties pie tā, kas ir labāks par viņu. Bet tas, Sokrat, ir acīmredzamā pretrunā ar tikko sacīto: prātīgajam vajadzētu mirt nelabprāt, nesaprātīgajam — ar prieku.»

Kad Sokrats to dzirdēja, viņš, likās, nopriecājās par Kebēta neatlaidību un, uzlūkodams mūs, teica:

«Mūsu Kebēts gan vienmēr pratīs atrast, kam pieķerties, un otram, lai arī ko tas saka, tik viegli nenoticēs.»

«Bet šoreiz,» uz to sacīja Simmijs, «arī man rādās, ka Kebēts runā tīri prātīgi. Kālab gan īsteni gudri vīri lai aizbēgtu no kungiem, kas ir labāki par viņiem, un vieglu sirdi pamestu viņus? Manuprāt, Kebēts tēmē uz tevi, jo tu tik viegli atstāj mūs un, kā pats atzīsti, labos valdītājus — dievus.»

«Jums taisnība,» Sokrats teica. «Kā noprotu, jūs domājat, ka man pret šo apsūdzību būtu jāaizstāvas tāpat kā tiesā.»

«Gluži pareizi!» Simmijs atbildēja.

«Labi,» Sokrats teica, «pacentīšos jūsu priekšā aizstāvēties pārliecinošāk nekā tiesā.»

Jā,» teica viņš, «Simmij un Kebēt, ja es neticētu, ka nokļūšu, pirmkārt, pie citiem gudriem un labiem dieviem un, otrkārt, arī pie mirušajiem cilvēkiem, kas ir labāki par šeit mītošajiem, es darītu nepareizi, nejudzams nepatiku pret nāvi. Taču ceru, ticiet man, nonākt pie krietniem cilvēkiem, kaut gan pavisam noteikti apgalvot to nevaru. Bet, ka nokļūšu pie

dieviem — labu labiem kungiem, to gan, ziniet, varu apgalvot pavisam noteikti, ja vien par tādām lietām vispār var pasacīt ko noteiktu. Tāpēc arī nejūtu nekādu nepatiku, bet droši ceru, ka mirušos kaut kas gaida, turklāt, kā jau izsenis stāstīts, krietnos kas nesarūdzināmi labāks nekā nekrietnos.»

«Tad nu kā, Sokrat?» vaicāja Simmijs. «Vai gribi, projām iedams, šīs domas paturēt sev vai dalīsies ar mums? Man vismaz šķiet, ka tas ir kopīgs labums, uz kuru arī mums ir tiesības. Un, ja pārliecināsi mūs par to, ko teiksi, tas reizē būs arī tavs attaisnojums.»

«Labi,» Sokrats piekrita, «pamēģināšu. Bet vispirms paklausīsimies, ko mūsu Kritons, liekas, man jau sen grib pateikt.»

«Tikai to,» teica Kritons, «ka tas cilvēks, kas pados tev indi, jau labu laiku man piekodina, lai tev iesaku pēc iespējas mazāk sarunāties. Sarunājoties, viņš saka, pārāk sakarstot, bet tas mazinot indes iedarbību, un, kas to neievērojot, tam dažkārt nākoties dzert divas un pat trīs reizes.»

«Neliemies zinis par viņu,» Sokrats uz to atbildēja. «Lai tikai dara savu darbu un iedod vēl otru un kaut vai trešo reizi, ja vajag.»

«To aptuveni jau paredzēju,» Kritons atteica, «bet viņš man jau ilgāku laiku nedod miera.»

«Neliemies zinis!» Sokrats atkārtoja. «Bet jums, maniem tiesnešiem, gribu tagad paskaidrot, kāpēc, manuprāt, cilvēks, kas savu mūžu aizvadījis kā īsts filozofs, pirms nāves ir možs un droši cer pēc nāves viņā saulē gūt milzīgus labumus. Kā tas ir iespējams, to, Simmij un Kebēt, mēģināšu jums izstāstīt.»

Cilvēkiem, kas patiešām pieķērušies filozofijai, īstenībā nerūp — citi gan to nemana — nekas cits kā vien miršana un nāve.²⁵ Un, ja tas tā ir, tad būtu, protams, bezjēdzīgi visu mūžu tiekties tikai pēc tā vien, bet, tam pienākot, just nepatiku pret to, pēc kā paši jau sen tiekušies un kas viņiem tik ļoti rūpējies.»

Simmijs iesmējās un teica:

B «Zevs liecinieks, Sokrat! Man nepavisam nenesas prāts uz smiekliem, bet tu mani sasmīdināji. Ja ļaudis to dzirdētu, viņi, domājams, nospriestu un mūsu novadnieki tam pilnībā piebalsotu, ka par filozofiem tas ir sacīts pavisam trāpīgi: filozofi patiešām ilgojoties nāves, un cilvēkiem esot skaidrs, ka viņi to arī pelnījuši.»²⁶

C «Viņi sacītu taisnību, Simmijs, izņemot to, ka cilvēkiem skaidrs». Nē, viņiem necik nav skaidrs, kādā ziņā īstie filozofi ilgojas nāves un ir to pelnījuši un kādu nāvi. Bet atstāsim nu viņus mierā,» viņš teica, «un aprunāsimies paši. — Vai uzskatām, ka eksistē nāve?»

«Katrā ziņā,» Simmijs uzņēmās atbildētāja lomu.

«Bet tā nav nekas cits kā dvēseles atdalīšanās no miesas? Un ka būt mirušam nozīmē, ka miesa, atdalījusies no dvēseles, ir pati par sevi un dvēsele, atdalījusies no miesas, arī ir pati par sevi? Bet varbūt nāve ir kas cits vai tieši tas?»

«Nē, tieši tas,» Simmijs atbildēja.

D «Un tagad, mans labais, padomā, vai būsi vienisprātis ar mani, jo tas, man šķiet, ļautu mums labāk izprast izpētāmo jautājumu. Vai, tavuprāt, filozofam klājas tiekties pēc tā saucamajām baudām, piemēram, ēšanā un dzeršanā?»

«Nekādā ziņā, Sokrat,» Simmijs teica.

«Un pēc mīlas priekiem?»

«Nepavisam.»

E «Un kā būtu ar citāda veida miesas aprūpēšanu? Kā tev šķiet: vai viņš tai piešķirs lielu nozīmi? Piemēram, smalkas drēbes vai kurpes, vai dažādas miesas rotas — vai viņš to visu vērtēs augstu vai noniecinās, protams, ciktāl to pieļauj galēja nepieciešamība?»²⁷

«Domāju, ka īsts filozofs to noniecinās,» Simmijs atbildēja.

«Tā tad tev vispār liekas, ka tāda vīra centieni vērsti nevis uz ķermeni, kuram viņš veltīs pēc iespējas mazāk uzmanības, bet uz dvēseli?»

«Jā, tā man liekas.»

«Tā tad filozofs parāda sevi vispirms ar to, ka lielākā mērā nekā citi cilvēki atraisa dvēseli no saistības ar ķermeni?» 65

«Jā, acīmredzot.»

«Bet cilvēki lielākoties taču domā, Simmij, ka tādām, kam nekā tamlīdzīgs nesagādā prieku un kam no tā visa nekā netiek, nemaz nav vērts dzīvot; cilvēks, kas par miesas baudām neliekas ne zinīs, jau ir tikpat kā miris!»²⁸

«Jā, tev pilnīga taisnība.»

«Bet kā tad ir ar sapratnes iegūšanu? Vai miesa te ir traucēklis vai nav, ja paņem to sev par līdzdalībnieci pētījumos? Lūk, ko domāju: vai redze un dzirde sniedz cilvēkiem ko patiesu vai taisnība ir dzejniekiem, kad viņi vienā laidā skandina, ka mēs neko drošu ne dzirdam, ne redzam?»²⁹ Un, ja šie ar ķermeni saistītie jutekļi mums nesniedz nekā droša, nedz skaidra, tad pārējie vēl jo mazāk, jo tie visi ir nepilnīgāki par šiem. Bet varbūt tu domā citādi?»

«Nē, nekādā gadījumā!»

«Un kad dvēsele tver patiesību?» Sokrats turpināja. «Kad tā mēģina ko aplūkot ar miesas palīdzību, tad miesa acīmredzami maldina to.»

«Jā, pilnīgi pareizi.»

«Vai tā tad dvēselei kaut kas no esamības nepavērtos domāšanā, ja vispār kur?»

«Jā gan.»

«Taču tā vislabāk domā tad, kad netraucē nekā no visa minētā — ne dzirde, ne redze, ne sāpes, ne kāda bauda, bet kad tā, neveltīdama miesai uzmanību, paliek viena un, cik vien iespējams, nesaistīdāmās un nesaskardamās ar to, tiecas pēc esamības.»

«Jā, tā tas ir.»

D «Tā tad arī šai ziņā filozofa dvēsele augstākajā mērā noniecina miesu, bēg no tās un tiecas pilnīgi piederēt pati sev?»

«Jā, tā rādās.»

«Bet kā būs ar nākamo, Simmij? Vai atzīstam, ka pastāv pats Taisnīgums, vai neatzīstam?»

«Protams, atzīstam, Zevs liecinieks!»

«Un Skaistais un Labais?»

«Kā gan citādi!»

«Bet vai tev kaut reizi gadījies ko tamlīdzīgu redzēt savām acīm?»

«Protams, nē,» Simmijs atbildēja.

E «Tad varbūt esi to uztvēris ar kādu citu ķermeņa jutekli? Es runāju par visām tamlīdzīgām lietām, kā, piemēram, lielumu, veselību, spēku un pārējo, vārdu sakot, par visu lietu būtību. Vai tad ar ķermeni saredzam īsteni patieso tajās? Vai drīzāk nav tā, ka ikvienas lietas izzināšanai vistuvāk tiks tas no mums, kas gatavojas viscītīgāk un visrūpīgāk pārdomāt aplūkojamā priekšmeta būtību?»

«Jā, tā tas ir.»

«Bet tādā gadījumā to visskaidrāk paveiks tāds, kas katrai lietai, cik vien iespējams, pievēršas ar prātu vien, neizmantojot domāšanai redzi, nedz iesaistot savās pārdomās kādu citu jutekli, un, liekot lietā vienīgi tīro domu pašu par sevi, cenšas uztvert ikviena esamības daļu tīru, tāpat pašu par sevi, atraisīties jo pilnīgāk no savām acīm un ausīm, vārdu sakot — no visa sava ķermeņa, kas satrauc dvēseli un neļauj tai tikt pie patiesības un sapratnes ikreiz, kad ir saistīts ar to. Vai tas nebūs *tāds* cilvēks, ja vispār kāds, kurš izzinās esamību, Simmij?»

«Tas, ko tu saki, ir pilnīgi pareizi, Sokrat,» Simmijs atbildēja.

«Tātad,» Sokrats turpināja, «no visa sacītā īstajiem filozofiem jārodas šādam uzskatam, un tādu viņi arī izsaka savās sarunās:

«Liekas, ka pētījumos ar domāšanas palīdzību it kā taka aizvada mūs un mūsu prātu līdz atzinumam, ka tikmēr, kamēr vien ir ķermenis un mūsu dvēsele saaugusi ar šo ļaunumu, nekad pietiekamā mērā nevaram sasniegt mērķi, pēc kura tiecāmies, bet šis mērķis, apgalvojam, ir patiesība. Ķermenis mums taču sagādā tūkstošiem raižu nepieciešamā uztura dēļ, bet, ja mūs vēl piemeklē slimības, tad tiekam kavēti tvert esamību. Ķermenis vēl arī piepilda mūs ar mīlas alkām, kaislībām, bailēm, dažādām tukšām iedomām un visādām blēņām, tā ka patiesībā ķermeņa dēļ, tā sakot, pat neiespējam lāgā ko apdomāt. Arī kariem, nemieriem un kaujām pamatā taču ir vienīgi ķermenis un tā kaislības, jo visi kari izceļas mantas un naudas dēļ, bet to esam spiesti gādāt ķermeņa labad, kura aprūpēšanai verdziski kalpojam. Visu šo iemeslu dēļ mums neatliek laika filozofijai. Taču visļaunākais ir tas, ka, ja ķermenis mums arī kādreiz dod mieru, tas, līdzko sākam aplūkot kādu jautājumu, atkal visur jaucas mūsu pētījumos, rada traucējumus, nemieru un apmulsumu, tā ka tā dēļ nespējam saskatīt patiesību. Tātad mums ir pilnīgi skaidrs: ja gribam jel kad gūt tīru atziņu, mums jāraisās vaļā no ķermeņa un lietas par sevi jāvēro tikai ar dvēseli vien. Un to, ko kārojam, pasludinādami sevi par tās mīlētājiem, proti, sapratni, gūsim tikai tad, kad būsīm miruši — to pierāda šī saruna —, bet, kamēr dzīvojam, negūsim. Un, ja nav iespējams kopā ar ķermeni ko tīrā veidā izzināt, tad ir viens no diviem: vai nu vispār nav iespējams neko izzināt, vai to var tikai pēc nāves, jo tikai tad dvēsele būs pati par sevi, šķirta

no miesas, bet pirms tam ne. Un, kamēr dzīvojam, mēs, šķiet, zināšanai tiksim vistuvāk, ja mums ar ķermeni būs iespējami mazāk kopīga un būsīm saistīti ar to tikai galējas nepieciešamības pēc un ja neļausim sevi piesārņot ar tā dabu, bet saglabāsim sevi tīru no tā, līdz mūs atpestīs pats dievs. Un tā mēs, tīri un brīvi no miesas neprāta, būsīm, domājams, kopā ar sev līdzīgiem un pašu spēkiem izzināsim visu tīro un skaidro, bet tā laikam būs

B Patiesība. Kas pats nav tīrs, tam nebūs ļauts pie-skarties tīrajam.»

Tā, Simmij, manuprāt, vajadzētu runāt un spriest visiem patiesi zinātkārajiem.³⁰ Vai tu nedomā tāpat?»

«Katrā ziņā, Sokrat.»

«Un, ja tas tā ir, mans draugs,» Sokrats turpināja, «tad var droši cerēt, ka, nokļūstot tur, kurp tagad dodos es — jā, tur, ja vispār kaut kur, — gūsīm³¹ pilnām to, kālab aizvadītajā dzīvē tik ļoti pūlējāties.

C Tāpēc ar ceļu, kas man tagad vēlēts, saistās labas cerības arī ikvienam citam, kas uzskata, ka gādājis par to, lai viņa gars būtu tīrs.»

«Jā, tā tas ir,» sacīja Simmijs.

«Bet vai attīrīšanās nenotiek tā, kā jau iepriekš pieminēts sarunā, — ka dvēsele, cik vien iespējams, tiek atšķirta no miesas un pieradināta no visām miesas daļām savākties kopā un patverties sevī, un pēc iespējas ne vien tagad, bet arī vēlāk mājojot viena, pati par sevi, atraisījusies no miesas kā no važām?»

«Jā gan,» Simmijs piekrita.

D «Bet vai tieši to nesauc par nāvi — šo dvēseles atraisīšanos, atdalīšanos no ķermeņa?»

«Katrā ziņā,» Simmijs atbildēja.

«Un pēc šīs atraisīšanās, apgalvojam, allaž visvairāk, pareizāk — vienīgie, tiecas īstie filozofi. Tas jau arī ir filozofu uzdevums — dvēseles atraisīšana, atdalīšana no ķermeņa. Vai tā nav?»

«Jā, tā rādās.»

«Vai tātad nebūtu smieklīgi, kā jau sacīju sākumā, ja cilvēks, kas visu savu dzīvi virzījis uz to, lai būtu jo tuvāk nāvei, tad, kad tā parādās, paustu savu nepatiku? Vai tas nebūtu smieklīgi?» E

«Protams, ka būtu!»

«Tātad istie filozofi, Simmij, patiešām nodarbojas ar nāvi,³² un tā viņus baida mazāk nekā jebkurus citus cilvēkus. Aplūko to šādi: ja viņi visādā ziņā naidojas ar miesu un vēlas, lai viņiem dvēsele būtu pati par sevi, vai tā nebūtu pēdīgā aplamība, ka viņi, šai vēlmei piepildoties, justu bailes un nepatiku un nedotos priecīgi uz turieni, kur nokļūstot viņi var cerēt gūt to, ko kārojuši visu mūžu, — bet viņi kārojuši sapratni — un atbrīvoties no naidnieces³³ sabiedrības? Ne viens vien pēc mīļotā cilvēka, sievas vai dēla nāves vēlējies no brīvas gribas doties uz Aīdu, cerības mudināts tur sastapt tos, pēc kuriem ilgojās, un būt kopā ar viņiem. Un tad nu cilvēks, kas patiesi mīl sapratni un stipri cer, ka nekur citur kā vien Aīdā negūs to pietiekamā mērā, mirdams lai justu nepatiku un nedotos turp ar prieku? Nē, tas nav ticams, draugs, ja viņš patiešām ir filozofs, jo viņš būs pārliecināts, ka nekur citur nespēs gūt tīro sapratni kā vien tur. Un, ja tas tā ir, kā tikko sacīju, vai nebūtu tad pēdīgā aplamība, ja tāds cilvēks bītos nāves?» 68

«Jā, būtu gan, Zevs liecinieks!» Simmijs atbildēja. B

«Un, ja redzi cilvēku, kas, nāvei tuvojoties, pauž nepatiku, tad tā ir droša liecība, ka viņš mīl nevis gudrību, bet miesu.³⁴ Un tāds, domājams, mīl arī mantu un pagodinājumus vai reizē gan vienu, gan otru.» C

«Tas nu tik tiešām ir tā, kā saki,» Simmijs teica.

«Un vai, Simmij, istajiem filozofiem,» Sokrats turpināja, «nepiemīt īpaši arī tas, ko dēvē par vīrišķību?»

«Bez šaubām,» Simmijs atbildēja.

D «Un apdomība — tas, ko ļaudis sauc par apdomību, proti, neļaut iekārēm satraukt sevi, bet izturēties pret tām vienaldzīgi un atturīgi, — vai tā nepiemīt vienīgi tiem, kam miesa necik nerūp un kas vada dzīvi filozofijā?»

«Katrā ziņā,» Simmijs teica.

«Bet, ja tu gribētu aplūkot pārējo cilvēku vīrišķību un apdomību,» Sokrats turpināja, «tās liktos tev jo divainas.»

«Kā tā, Sokrat?»

«Tu taču zini,» Sokrats teica, «ka visi pārējie nāvi uzskata par lielu ļaunumu?»

«Protams.»

«Un vai tās nav bailes no vēl lielākiem ļaunumiem, kas vīrišķīgākajiem no viņiem liek doties pretī nāvei, ja viņi dodas tai pretī?»

«Tā tas ir.»

«Tātad izbīlis, bailes dara vīrišķīgus visus, izņemot filozofus. Bet ir taču bezjēdzīgi būt vīrišķīgam aiz bailēm un glēvulības!»

«Protams!»

E «Un kas notiek ar savaldīgajiem? Vai ar viņiem nav tieši tāpat? Viņi ir apdomīgi aiz zināmas izlaidības. Mēs teiktu, ka tas nav iespējams, tomēr tas, kas ar viņiem notiek viņu aprobežotās apdomības dēļ, ir kas līdzīgs. Proti, viņi baidās zaudēt zināmas baudas, kuras kāro, un atturas no vienām tāpēc, ka ir citu varā. Un būt baidu varā — to sauc par izlaidību. 69 Taču ar šiem cilvēkiem ir tā, ka viņi, būdami iekāru varā, saglabā varu pār citām baudām. Bet tas ir tas pats, kas tikko sacīts: viņi ir zināmā mērā apdomīgi aiz izlaidības.»

«Jā, tā šķiet.»

«Bet tas, mans dārgais Simmij, diezin vai ir pareizais ceļš uz tikumu — mainīt baudas pret baudām, bēdas pret bēdām, bailes pret bailēm, lielāko pret

mazāko — kā monētas. Vienīgā istā monēta, pret kuru viss apmaināms un ar kuras palīdzību viss ir pērkams un pārdodams, ir sapratne. Kā vīrišķība, tā apdomība un taisnīgums, vārdu sakot — patiess tikums, eksistē tikai kopā ar sapratni,³⁵ vai nu te būtu, vai nebūtu klāt arī baudas, bailes vai pārējais tamlīdzīgais. Taču, ja to visu atdala no sapratnes un tikai aizstāj citu ar citu, tad šāds tikums, kurā nebūs nekā veselīga un patiesa, būs tikai verga cienīga acu apmānīšana. Bet patiesais īstenībā ir attīrīšanās no visa, un apdomība, taisnīgums un vīrišķība, un pati sapratne ir zināms attīrīšanās veids.³⁶ Un man šķiet, ka tie, kas mums iedibinājuši mistērijas, nav bijuši nekādi nieka vīri, bet jau senlaikus ļāvuši mums noprast, ka ikviens, kas neiesvētīts nokļūst Aīdā, gulēs dubļos, bet, kas ierodas attīrījies un iesvētīts, radīs mājvietu pie dieviem.³⁷ Kā saka mistēriju zinātāji,

Tīrss gan daudziem ir rokā, bet krietni mazāk ir bakhu.³⁸

Bet «bakhi», pēc manām domām, ir tie, kas bijuši īstie filozofi. Lai kļūtu par vienu no viņiem, savā mūžā neesmu pēc iespējas neko atstājis nedarītu, bet, gluži otrādi, esmu visādi pūlējies. Vai mani pūliņi bijuši pareizi un vai esmu ko sasniedzis, par to, ja dievs gribēs, gūšu pilnīgu skaidrību, nokļūvis tur, bet tas, kā noprotu, notiks pavisam drīz.

Tas nu būtu viss, Simmij un Kebēt,» Sokrats turpināja, «kas man bija sakāms aizstāvoties, ka, atstādam jūs un šejienes valdītājus, gluži pamatoti neesmu apbēdināts, nedz uztraucos, jo domāju, ka arī tur sastapšu tikpat daudz labu valdītāju un draugu, kaut gan ļaudīm tas liekas neticami. Un, ja mana aizstāvēšanās runa jūs pārliecinājusi vairāk nekā atēniešu tiesnešus, tas būtu jauki.»

Kad Sokrats bija beidzis, vārdu ņēma Kebēts:

- «Pārējais, Sokrat, man šķiet lieliski pateikts, tikai
 70 tam, ko sacīji par dvēseli, cilvēkiem grūti noticēt: vai
 tik nav tā, ka dvēsele, kad tā šķīrusies no ķermeņa,
 vairs neeksistē nekur, bet iet bojā un pazūd tai pašā
 dienā, kurā cilvēks mirst; un, tiklīdz tā šķiras no
 ķermeņa un to pamet, tā tūdaļ izgaist kā dvesma vai
 dūmi un izzūd, un nekur vairs neeksistē. Ja tā vēl
 kaut kur eksistētu pati par sevi un turētos kopā,
 atbrīvojusies no šiem ļaunumiem, par kuriem tikko
 runāji, tad mums gan būtu liela, skaista cerība, So-
 B krat, ka tas, ko saki, ir taisnība. Taču, ka mirušā
 dvēsele vēl eksistē un tai ir zināms spēks un domā-
 šanas spējas, tas, iespējams, prasa nopietnu argu-
 mentāciju un pierādījumus.»

«Tas ir pareizi, Kebēt,» teica Sokrats. «Bet ko
 mums darīt? Vai vēlies, lai pārrunājam taisni to — vai
 tas ir ticams vai nav?»

«Es labprāt dzirdētu,» atbildēja Kebēts, «ko tu par
 to domā.»

- «Manuprāt,» teica Sokrats, «gan neviens, kas mūs
 C šobrīd dzird, pat ne kāds komēdiju rakstītājs, neap-
 galvos, ka melšu niekus un spriedelēju par lietām,
 kas mani neskar.³⁹ Ja esat ar mieru, turpināsim savu
 iztīrājumu.»

- Tad nu aplūkosim jautājumu no šāda viedokļa:
 vai mirušo dvēseles atrodas vai neatrodas Aīdā? Pa-
 stāv sens uzskats, kuru atceros, — ka dvēseles, kas
 nāk no šejienes, atrodas tur un atkal atgriežas šurp,
 razdamās no mirušajiem.⁴⁰ Un, ja tas tā ir — ka
 dzīvie no jauna rodas no mirušajiem —, vai mūsu
 D dvēselēm tad nav jābūt tur? Tās taču nevarētu rasties
 no jauna, ja tur nebūtu; un, ja gūtu pilnīgu skaidrī-
 bu, ka dzīvie rodas no mirušajiem un nekādā ziņā no
 citurienes, tas tam būtu pietiekams pierādījums.
 Bet, ja tas tā nav, tad vajadzētu citu argumentu.»

«Katrā ziņā,» teica Kebēts.

«Tad,» sacīja Sokrats, «aplūko jautājumu, lai tas tev būtu vieglāk saprotams, ne vien attiecībā uz cilvēkiem, bet arī uz visiem dzīvniekiem un augiem, vārdu sakot, uz visu, kam piemīt rašanās. Paraudzīsimies, vai tādā veidā un ne citādi nerodas viss — pretējais no pretējā, kam vien tāds ir, kā, piemēram, skaistais ir pretstats neglītajam un taisnīgais — netaisnīgajam, un tāpat tas arī ir neskaitāmos citos gadījumos. Tad nu paskatīsimies, vai tam, kam ir kāds pretstats, nav neizbēgami jārodas ne no kā cita kā sava pretstata. Piemēram, ja kaut kas kļūst lielāks, vai tas tad neizbēgami nekļūst lielāks no tā, kas pirms tam bijis mazāks?»

«Jā gan.»

«Un, ja tas kļūst mazāks, vai tas nekļūst mazāks no tā, kas pirms tam bijis lielāks?»

«Tā tas ir,» atbildēja Kebēts.

«Un vai tāpat vājākais nerodas no stiprākā un ātrākais no lēnākā?»

«Katrā ziņā.»

«Vēl piemēru: ja kaut kas kļūst sliktāks, vai tas nekļūst tāds no labāka un, ja taisnīgāks, — tad no netaisnīgāka?»

«Kā gan citādi?»

«Tātad esam pietiekami noskaidrojuši,» teica Sokrats, «ka viss rodas tādā veidā — pretējais no pretējā?»

«Jā, visā pilnībā.»

«Ko tālāk? Vai nav arī tā, ka jebkuru divu pretstatu starpā notiek arī divējāda — jo pretstati ir divi — pārtapšana — no viena par otru, tad atkal no tā atpakaļ par pirmo? Starp lielāko priekšmetu un mazāko notiek palielināšanās un samazināšanās, un mēs to arī tā saucam — par palielināšanos un samazināšanos.»

«Jā, tā tas ir,» teica Kebēts.

- «Un vai tāpat nav ar atdalīšanos un savienošanos, ar atdzišanu un sasilšanu, un visu pārējo? Kaut arī reizēm mums trūkst piemērotu apzīmējumu, vai tomēr faktiski nav vienmēr jābūt tā, ka viens rodas no otra un notiek savstarpēja pārtapšana?»
- «Jā, katrā ziņā,» piekrita Kebēts.
- C «Un vai arī dzīvībai,» turpināja Sokrats, «ir kāds pretstats, tāpat kā nomodam pretstats ir miegs?»
- «Jā, katrā ziņā.»
- «Un kas?»
- «Nāve.»
- «Tātad tie, būdami pretstati, rodas viens no otra un starp abiem notiek divējāda pārtapšana?»
- «Kā gan citādi?»
- «Tad es nosaukšu tev vienu no tikko minētajiem pāriem,» teica Sokrats, «gan pašu pāri, gan attiecīgās pārtapšanas, bet tu nosauc man otru. Es saku: viens ir miegs, otrs — nomods, un no miega rodas nomods, no nomoda — miegs, un to pārtapšana otrā gadījumā ir aizmigšana, pirmajā — mošanās. Vai tas tevi apmierina vai ne?»
- D «Jā, pilnīgi.»
- «Tad pasaki arī tu man tāpat par dzīvību un nāvi: vai neatzīsti dzīvību par pretstatu nāvei?»
- «Atzīstu.»
- «Un ka tās rodas viena no otras?»
- «Jā.»
- «Tad kas rodas no dzīvības?»
- «Nāve,» atbildēja Kebēts.
- «Un kas rodas no nāves?» turpināja Sokrats.
- «Jāatzīst — dzīvība.»
- «Tātad no mirušajiem, Kebēt, rodas dzīvība un dzīvie?»
- E «Acīmredzot,» teica Kebēts.
- «Tātad,» sacīja Sokrats, «mūsu dvēseles uzturas Aīdā.»

«Jā, tā liekas.»

«Un vai no divējādās pārtapšanas, kas uz šo pāri attiecas, viena nav pietiekami skaidra? Miršana taču ir kas skaidrs, vai tā nav?»

«Jā, pilnīgi.»

«Kā nu rīkosimies?» turpināja Sokrats. «Vai atjautosim līdzsvaru dabā, piešķirot tai pretējo pārtapšanu, vai ļausim tai klibot ar vienu kāju? Vai tad nevajadzētu mums katrā ziņā likt klāt miršanai pretējo pārtapšanu?»

«Jā, katrā ziņā.»

«Kādu tad?»

«Atdzīvošanos.»

«Bet,» turpināja Sokrats, «ja eksistē atdzīvošanās, 72 vai tā nebūs mirušo pārtapšana par dzīvajiem?»

«Jā, protams.»

«Tātad arī tādā veidā tiekam pie kopīga secinājuma, ka dzīvie radušies no mirušajiem — tāpat kā mirušie no dzīvajiem. Un, ja tas tā ir, tas, manuprāt, ir pietiekams pierādījums, ka mirušo dvēselēm ir kaut kur jābūt, no kurienes tās atkal atgriežas dzīvē.»

«Jā,» uz to teica Kebēts, «man šķiet, ka tas ir neizbēgams secinājums no tā, par ko esam vienojušies.»

«Paraugies, Kebēt, arī vēl no cita viedokļa, un tu redzēsi, ka esam, manuprāt, vienojušies pamatoti. Ja rašanās procesā pretstati viens otru pastāvīgi neizlīdzinātu, atgriezdamies kā pa apli; ja rašanās notiktu vienīgi taisnā līnijā, tikai no vienas puses uz pretējo, un nekad neatgrieztos atpakaļ pie iepriekšējās, nemestu likumu, tad, pats saproti, visam galu galā būtu vienāds izskats, viss atrastos vienādā stāvoklī un jebkura rašanās izbeigtos.»

«Kā tu to domā?» vaicāja Kebēts.

«Nepavisam nav grūti saprast, ko domāju,» atbildēja Sokrats. «Ja, piemēram, eksistētu tikai aizmigša-

- na un to neizlīdzinātu mošanās no miega, tad, zini,
- C tas galu galā pierādītu, ka teiksma par Endimionu⁴¹ ir gatavās blēņas un tai nav nekādas jēgas: viņš nekur nebūtu redzams, jo arī viss pārējais tad būtu tādā pašā stāvoklī kā viņš — gulētu. Un, ja viss tikai taptu salikts kopā un nekad neatdalītos, tad drīz vien istenotos Anaksagora teiciens — «Visas lietas kopā»⁴². Un vai tieši tāpat, mīļais Kebēt, ja viss, kas saistīts ar dzīvību, nomirtu un pēc tam, kad nomiris, paliktu tādā stāvoklī un neatdzīvotos no jauna, beigās viss neizbēgami nebūtu miris un vairs nebūtu nekādas dzīvības? Ja dzīvais rastos arī no kaut kā cita⁴³, bet tad nomirtu, kādā veidā tad varētu izvairīties no vispārējās iznīcības nāvē?»

«Manuprāt, nekādā, Sokrat,» atbildēja Kebēts. «Tu, kā liekas, spried pilnīgi pareizi.»

- «Tā jau, Kebēt, tas visdrīzāk arī ir, man šķiet, un mēs, to atzīdami, nepieviļamies. Patiešām — pastāv gan atdzīvošanās, gan dzīvo rašanās no mirušajiem,
- E un eksistē arī mirušo dvēseles [un labajām no viņām klājas labāk, ļaunajām — ļaunāk]⁴⁴.»

- «Un tā tas arī ir,» uz to sacīja Kebēts, «saskaņā ar citu argumentu, Sokrat, ja vien ir pareizi, kā tu mēdz bieži sacīt, — ka mācīšanās mums nav nekas cits kā atcerēšanās un ka tāpēc to, ko tagad atceramies, katrā ziņā esam mācījušies kādreiz agrāk. Bet tas būtu neiespējami, ja mūsu dvēsele nebūtu jaut kaut
- 73 kur eksistējusi pirms ienākšanas šajā cilvēka veidolā. Tādējādi arī tāpēc dvēsele šķiet kas nemirstīgs.»

«Bet, Kebēt,» iejaucās Simmijs, «kādi tam ir pierādījumi? Atgādini man tos, jo šobrīd īsti neatceros.»

- «Lielisks pierādījums,» atbildēja Kebēts, «ir šāds: cilvēki, ja kāds viņiem prasmīgi uzdod jautājumus, paši visu pareizi pasaka. Bet, ja viņiem nebūtu zināšanas un pareizas sapratnes, viņi uz to nebūtu spējīgi.
- B Un vēl: kad viņus aizved pie ģeometriskām figū-

rām vai pie kaut kā tamlīdzīga, tad parādās pavisam skaidri, ka tas tā ir.⁴⁵»

«Bet, ja tas tevi vēl nepārlicina,» teica Sokrats, «tad paskaties, vai nepiekritīsi mums, aplūkodams jautājumu šādi: tu taču apšaubi, ka tā saucamā mācīšanās var būt atcerēšanās?»

«Nē, to nepavisam neapšaubu,» atbildēja Simmijs, «bet man vēl vajadzīgs tieši tas, par ko ir runa, — atcerēties. Un pēc tā, ko Kebēts mēģināja man pateikt, gandrīz jau atceros un ticu. Un tomēr gribētos tagad vēl dzirdēt, kā tu to ņemtos izklāstīt.»

«Lūk, šādi,» teica Sokrats. «Mēs taču esam vienisprātis, ka, ja kādam kas jāatceras, viņam tas jāzina jau iepriekš?»

«Protams,» atbildēja Simmijs.

«Varbūt esam vienisprātis arī par to, ka zināšana, ja tā rodas tālāk minētā veidā, ir atcerēšanās? Es domāju — šādā veidā: ja kāds, ko redzēdams vai dzirdēdams, vai uztverdams kaut kā citādi, zina ne vien to, bet iedomājas arī vēl ko citu, kas attiecas nevis uz šo pašu zināšanu, bet citu, — vai mēs tad ar pilnām tiesībām neteiktu, ka viņš atcerējies to, ko iedomājies?»

«Kā tu to domā?»

«Piemēram, tā: pazīt cilvēku taču ir kas cits nekā pazīt liru?»

«Pats par sevi saprotams.»

«Bet tu taču zini, kas notiek ar mīlētājiem, kad viņi ierauga liru vai apmetni, vai kādu citu priekšmetu, ko mēdz lietot viņu iemīļotais: viņi atpazīst liru, un viņu domās reizē parādās tā jauneklā tēls, kuram pieder lira. Lūk, tā ir atcerēšanās. Tāpat cilvēks, kas redz Simmiju, bieži iedomājas Kebētu, un līdzīgi tas ir neskaitāmos tamlīdzīgos gadījumos.»

«Jā, neskaitāmos, Zevs liecinieks!» piebilda Simmijs.

E «Un vai tā nav zināma atcerēšanās,» turpināja Sokrats, «īpaši, ja tas cilvēkam atgadās ar tādām lietām, ko viņš aizmirsis tāpēc, ka ilgi tām nav pievērsis uzmanību?»

«Jā, katrā ziņā,» teica Simmijs.

«Un vai ir iespējams,» vaicāja Sokrats, «ieraugot uzzīmētu zirgu vai uzzīmētu liru, atcerēties kādu cilvēku vai, ieraugot uzzīmētu Simmiju, atcerēties Kebētu?»

«Katrā ziņā.»

«Un arī, ieraugot uzzīmētu Simmiju, atcerēties pašu Simmiju?»

74 «Protams.»

«Un vai no tā visa neizriet, ka atcerēšanās rodas reizēm uz līdzības, reizēm uz nelīdzības pamata?»

«Jā, izriet.»

«Bet, ja kāds ko atceras uz līdzības pamata, vai tad neizbēgami nenotiek tā, ka viņš arī ievēro, vai līdzība ar to, ko viņš atceras, ir pilnīga vai nepilnīga?»

«Neizbēgami,» atbildēja Simmijs.

«Tad paskaties,» turpināja Sokrats, «vai tālākais ir pareizi. Mēs taču atzīstam, ka eksistē kas vienāds — es nerunāju par to, ka baļķis ir vienāds ar baļķi vai akmens ar akmeni, nedz vispār par ko tamlīdzīgu, bet ārpus tā visa par pavisam ko citu — par pašu Vienādību. Vai mēs atzīstam tās eksistenci vai neatzīstam?»

B «Atzīstam, Zevs liecinieks,» atbildēja Simmijs, «katrā ziņā!»

«Un vai arī zinām, kas tas ir?»

«Protams,» teica Simmijs. «Bet no kurienes esam guvuši šo zināšanu? Vai ne no priekšmetiem, par kuriem tikko runājām? Vai, redzēdami vienādus baļķus vai akmeņus, vai citus priekšmetus, neiedomājāties citu, no tiem atšķirīgu vienādību? Bet varbūt tā tev neliekas atšķirīga? Tad aplūko to šādi: vai vienādi

akmeņi vai baļķi reizēm, necik nemainīdamies, vienam liekas vienādi, otram — ne?»

«Katrā ziņā.»

«Bet pats Vienādais — vai tas tev kādreiz licies nevienāds, tas ir, Vienādība šķitusi Nevienādība?»

«Nē, nekad, Sokrat.»

«Tātad,» sacīja Sokrats, «tas nav viens un tas pats — vienādi priekšmeti un pati Vienādība.»

«Manuprāt, nekādā ziņā, Sokrat.»

«Un tomēr,» teica Sokrats, «tu zināšanu par to esi smēlies un ieguvis no šiem vienādajiem priekšmetiem, kas ir atšķirīgi no pašas Vienādības?»

«Pilnīgi pareizi,» atbildēja Simmijs.

«Un starp to un šiem priekšmetiem var pastāvēt līdzība vai nelīdzība?»

«Jā gan.»

«Te gan nav nekādas atšķirības: ikreiz, kad, kaut ko redzēdams, iedomājies ko citu — vai nu ko līdzīgu, vai nelīdzīgu —, katrā ziņā ir notikusi atcerēšanās.»

«Protams.»

«Bet vai ar baļķiem un citiem vienādiem priekšmetiem,» Sokrats turpināja, «par kuriem tikko runājām, mums notiek tāpat? Vai tie mums liekas tikpat vienādi kā pati Vienādība vai tiem kaut kā pietrūkst, lai būtu tādi kā pati Vienādība?»

«Pietrūkst pat ļoti daudz,» teica Simmijs.

«Un, ja nu kāds ko ierauga un ievēro: tas, ko tagad redzu, gan tiecas būt tāds pats kā kas cits eksistējošs, bet atpalek no tā un nespēj būt tāds pats, bet ir mazvērtīgāks, — vai mēs tad nebūsim vienisprātis par to, ka cilvēkam, kas to ievēro, katrā ziņā jāpazīst tas, par ko viņš saka, ka otrs tam gan līdzinās, bet nepilnīgi?»

«Katrā ziņā.»

«Bet vai ar mums notiek tas pats attiecībā uz vienādām lietām un pašu Vienādību?»

- «Jā, taisni tas pats.»
- 75 «Tātad mums pati Vienādība jāpazīst pirms tam, kad, pirmo reizi ieraudzīdami vienādus priekšmetus, aptveram, ka tie visi tiecas būt tādi paši kā pati Vienādība, bet atpalek no tās.»
- «Jā, tā tas ir.»
- «Bet mēs taču būsim arī vienisprātis, ka neesam to ievērojuši un arī nevaram to ievērot citādi kā vien ar redzi, tausti vai kādu citu maņu; tas, ko saku, attiecas vienlīdz uz visām maņām.»
- «Jā, vienlīdz, Sokrat, ciktāl tas skar mūsu iztīrējuma mērķi.»
- B «Tātad tām jābūt maņām, kas mums liek ievērot, ka viss ar tām uztvertais tiecas pēc tā, kas ir pati Vienādība, bet atpalek no tā. Vai varam tā sacīt?»
- «Jā, taisni tā.»
- «Tātad, pirms iesākām redzēt un dzirdēt un likt lietā pārējās maņas, mums jau vajadzēja kaut kur būt ieguvuši zināšanu par pašu Vienādību — kas tā tāda ir, ja gribējām uz to attiecināt ar maņām uztveramās vienādības, jo tās visas gan tiecas būt tādas pašas kā tā, bet ir mazvērtīgākas par to.»
- «Jā, tas neizbēgami izriet no iepriekš sacītā, Sokrat.»
- «Un mēs, līdzko piedzimām, tūdaļ redzējām, dzirdējām un izmantojām arī pārējās maņas?»
- «Protams.»
- C «Bet mums, sakām mēs, pirms tā visa jau bija jābūt zināšanai par Vienādību?»
- «Jā.»
- «Tad tai, rādās, mums bija jābūt iegūtai jau pirms piedzimšanas.»
- «Tā rādās.»
- «Ja nu to esam ieguvuši pirms piedzimšanas un esam piedzimuši ar to, vai tad arī nezinājām jau, pirms piedzimām un tiklīdz bijām piedzimuši, ne

tikai Vienādību un lielāko un mazāko, bet arī visu tamlīdzīgo? Mūsu saruna taču neskar tagad Vienādību lielākā mērā kā pašu Skaisto, pašu Labo, Taisnīgo un Dievbijīgo, un, vārdu sakot, itin visu, kam uzspiežam īstenās esamības zīmogu savās pārrunās, izvirzot jautājumus un rodot uz tiem atbildes, tā ka zināšanu par to visu katrā ziņā esam guvuši jau pirms piedzimšanas.»

«Jā, tā tas ir.»

«Un, ja mēs, zināšanu guvuši, to ikreiz neaizmirstu, tad mums būtu vienmēr jāpiedzimst ar to un tā jāglabā visu mūžu, jo zināt nozīmē iegūto zināšanu būt iegaumējušam un vairs nezaudēt. Vai tad, Simmij, ar aizmirstānu nesaprotam zināšanas zaudēšanu?»

«Jā, Sokrat, tā tas ir.»

«Bet, ja, kā domāju, to esam ieguvuši pirms piedzimšanas un piedzimstot zaudējuši, bet vēlāk ar maņām atkal atgūstam tās pašas zināšanas, kas mums jau iepriekš bijušas, — vai tas, ko saucam par mācīšanos, tad nebūtu mums piederošas zināšanas atgūšana? Un vai, to dēvēdami par atcerēšanos, mēs nelietotu pareizo apzīmējumu?»

«Katrā ziņā.»

«Kā noskaidrojies, ir taču iespējams, ka cilvēks, kas kaut ko uztver vai nu ar redzi, vai dzirdi, vai kādu citu maņu, var iedomāties ko citu, ko ir aizmirsis un kas ar to ir saistīts uz līdzības vai nelīdzības pamata. Tātad, kā saku, ir viens no diviem: vai nu visi esam piedzimuši ar šīm zināšanām un saglabājam tās visu mūžu, vai arī tie, par kuriem sakām, ka viņi vēlāk mācās, tikai atceras, un mācīšanās tad būtu atcerēšanās.»

«Jā, Sokrat, tas noteikti tā ir.»

«Tad ko tu izvēlies, Simmij? Ka piedzimstam ar zināšanām vai ka vēlāk atceramies to, ko bijām jau iepriekš zinājuši?»

- «Nē, šobrīd nevaru izvēlēties, Sokrat.»
- «Tad šē tev cita izvēle: kā tev šķiet — vai cilvēks, kas ko zina, var par to, ko zina, skaidri izteikties⁴⁶?»
- «Katrā ziņā var, Sokrat,» atbildēja Simmijs.
- «Un vai, tavuprāt, visi māk skaidri izteikties par to, par ko tikko runājām?»
- «Gribētos, lai tā būtu,» teica Simmijs, «taču drīzāk baidos, ka jau rīt, ap šo laiku, vairs nebūs neviena cilvēka, kas to tā isti spētu.»
- C «Tā tad tu nedomā, Simmij,» vaicāja Sokrats, «ka šos jautājumus pārzina visi?»
- «Nē, nekādā gadījumā.»
- «Tā tad viņi atceras, ko reiz zinājuši?»
- «Jā, tā tam jābūt.»
- «Bet kad mūsu dvēseles iegūst šo zināšanu? Tak ne jau pēc tam, kad piedzimstam kā cilvēki?»
- «Nē, protams.»
- «Tā tad agrāk.»
- «Jā.»
- «Tā tad, Simmij, dvēseles eksistēja jau pirms tam, kad tās iemājoja cilvēka veidolā, ārpus ķermeņiem, un tām piemita sapratne.»
- «Jā, ja vien neiemantojam šīs zināšanas piedzimstot, Sokrat; šis laika sprīdis vēl paliek mūsu rīcībā.»
- D «Lai tā būtu, draugs. Bet kurā citā brīdī tad mēs tās zaudējam? Mēs taču nepiedzimstam ar tām, kā nupat abi atzinām. Vai tās zaudējam tajā pašā brīdī, kurā saņemam? Bet varbūt vari nosaukt kādu citu laiku?»
- «Nē, Sokrat, nevaru. Es nesapratu, ka runāju tukšu.»
- «Tā tad kāds mums ir stāvoklis, Simmij? Ja eksistētas, par ko nemitīgi skandinām — Skaistais un Labais, un jebkura tamlīdzīga būtība⁴⁷ —, un mēs visu, ko gūstam ar maņu palīdzību, attiecinām uz šo būtī-

bu, no jauna atklādami, ka tā⁴⁸ eksistējusi jau iepriekš un mums pieder, un salīdzinām ar to, tad tāpat, kā eksistē šīs būtības, jāeksistē arī mūsu dvēselei, pirms piedzimstam. Bet, ja šo būtību nav, vai mūsu iztīrājums tad nebūtu bijis veltīgs? Vai ir tā, ka vienādā mērā ir jābūt gan šīm būtībām, gan mūsu dvēselēm, pirms piedzimstam, un, ja nav viena, tad nav arī otra?»

«Manuprāt, Sokrat,» teica Simmijs, «tam noteikti tā ir jābūt, un mūsu iztīrājums sev rod lielisku balstu uzskatā, ka mūsu dvēsele eksistē, pirms piedzimstam, tāpat kā būtība, par kuru tu šobrīd runā. Vismaz man tas ir skaidrāks par skaidru, ka tas viss katrā ziņā eksistē — ir Skaistais, ir Labais, ir viss pārējais, par ko tikko runāji, un man tas šķiet pietiekami pierādīts.»

«Bet Kebētam?» vaicāja Sokrats. «Tak jāpārliecina arī Kebēts.»

«Manuprāt, arī viņam,» atbildēja Simmijs, «kaut gan viņš savā neticībā argumentiem ir pats iecirtīgākais cilvēks pasaulē. Tomēr par to, ka mūsu dvēsele jau eksistējusi pirms mūsu piedzimšanas, viņš, domāju, ir pilnām pārliecināts.»

Bet, vai tā vēl eksistēs arī pēc tam, kad būsīm miruši,» viņš turpināja, «tas arī man pašam, Sokrat, vēl nešķiet pierādīts. Tam vēl stāv ceļā tas, par ko nupat runāja Kebēts, — pūļa bažas, ka, cilvēkam mirstot, dvēsele izgaist un līdz ar to beidz savu eksistenci. Pieņemsim, ka tā patiešām rodas un izveidojas kaut kur citur un jau eksistē pirms ienākšanas cilvēka ķermenī; bet kas to kavē, kad tā tur ienākusi, atkal šķirties no tā un tad pati beigt savu eksistenci un iet bojā?»

«Pilnīgi pareizi, Simmij,» teica Kebēts. «Tā vien šķiet, ka pierādīta ir tikai puse no tā, kas vajadzīgs, — ka dvēsele jau eksistējusi pirms mūsu piedzimšanas.»

Bet, lai novestu pierādījumu līdz galam, vēl jāpierāda, ka tā arī pēc mūsu nāves eksistēs gluži tāpat kā pirms mūsu piedzimšanas.»

«Tas ir jau tagad pierādīts, Simmij un Kebēt,» uz to sacīja Sokrats, «ja vien jūs šo argumentu saistāt kopā ar to, par ko pirmīt vienojāties, — ka viss dzīvais rodas no miruša. Proti, ja dvēsele jau eksistē agrāk un tā, dodoties dzīvē un razdamās, nevar rasti citādi kā vien no nāves, no nāves stāvokļa, vai tai tad nebūtu jāeksistē arī pēc nāves, jo tai taču jāpiedzimst no jauna?⁴⁹ Tātad tas, par ko runājat, jau tagad ir pierādīts.

Un tomēr, šķiet, jūs — tu un Simmijs — šo argumentu labprāt vēl izpētītu pamatīgāk un baidāties kā bērni, ka vējš patiešām varētu dvēseli, kad tā atstāj ķermeni, aizpūst prom un izklien, īpaši tad, ja cilvēkam gadītos mirt nevis bezvējā, bet lielā vētrā.»

Kebēts pasmaidīja un sacīja:

«Tad pamēģini mūs pārliecināt, Sokrat, it kā mēs tiešām baidītos! Tomēr labāk — it kā nebaidītos mēs, bet varbūt mūsos ir bērns, kam no tā ir bail. Tad nu mēģināsim šo pārliecināt, lai viņš nebaidās no nāves kā no kāda bučuļa.»

«Tad vajadzēs viņam ik dienas noskaitīt burvju pantiņus,» sacīja Sokrats, «līdz aizbursit bubuli prom.»

78 «Bet kur lai ņemam burvi, kas to prastu, Sokrat,» jautāja Kebēts, «kad tu mūs pamet?»

«Grieķija ir plaša, Kebēt,» atbildēja Sokrats, «un tur ir lieliski vīri, un cik daudz vēl ir svešu tautu! Tos visus vajag apstaiģāt, meklējot šo burvi, un netaupīt ne naudas, ne pūļu, jo nav nekā svarīgāka, kam jūs izmantotu savu naudu. Bet jums jāpameklē arī savā starpā, jo diezin vai tik viegli atradīsiet kādu, kas to spētu labāk nekā jūs.»

«Tas tā arī notiks,» teica Kebēts. «Bet atgriezīsimies pie tā, no kā novirzījāmies, ja tev tas pa prātam.» B

«Pat ļoti. Kāpēc gan ne?»

«Jauki!» teica Kebēts.

«Tātad mums vajag sev uzdot šādu jautājumu: kam piemīt īpašība tikt izkļiedētam? Par ko mums būtu jābažījas, ka tā notiks, un par ko nevajadzētu bažīties? Pēc tam mums jāapsver, pie kuras kategorijas pieder dvēsele, lai atkarībā no tā vai nu būtu droši par mūsu dvēseli, vai baidītos par to.»

«Pilnīgi pareizi,» piekrita Kebēts.

«Un vai savienotajam un pēc dabas saliktajam nepiemīt īpašība tikt sadalītam tādā pašā veidā, kādā tas ticis savienots? Un, ja ir kas nesalikts, vai nepiemīt tikai tam vien, ja vispār kam, īpašība nepieredzēt sadalīšanos?» C

«Jā, manuprāt, tas tā ir,» sacīja Kebēts.

«Tad tas, kas vienmēr ir pastāvīgs un nemainīgs, visticamāk ir nesaliktais, bet tas, kas reizēm ir tāds, reizēm citāds un nekad nav pastāvīgs, — saliktais?»

«Jā, tā man šķiet,» atbildēja Kebēts.

«Tad pāriesim pie tā, par ko pirmīt runājām,» sacīja Sokrats. «Vai būtība, kuras eksistenci nosakām savos jautājumos un atbildēs, — vai tā vienmēr ir nemainīga un pastāvīga vai reizēm tāda, reizēm citāda? Vai pati Vienādība, pats Skaistais un viss pats par sevi eksistējošais — esamība — jel kad pieredz kādu pārmaiņu? Jeb vai ikviena no šīm parādībām, būdama viendabīga un eksistējoša pati par sevi, vienmēr paliek pastāvīga un nekad, nekādos apstākļos nepieredz nekādu pārmaiņu?» D

«Tām jāpaliek pastāvīgām un nemainīgām, Sokrat,» atbildēja Kebēts.

«Bet kā tas ir ar tām daudzajām lietām, piemēram, cilvēkiem, zirgiem, apmetņiem un jebkurām E

citām, kas tiek dēvētas par vienādām vai skaistām un kam ir tāds pats nosaukums kā lietām pašām par sevi? Vai arī tās ir nemainīgas vai, gluži pretēji iepriekš⁵⁰ minētajām, nekad, tā sakot, ne mazākā mērā nav nemainīgas ne attieksmē pret sevi pašu, ne savstarpēji?»

«Taisni tā,» atbildēja Kebēts, «tās nekad nav vienādas.»

79 «Un šīs lietas vari taču aptaustīt vai redzēt, vai uztvert ar citām maņām, bet nemainīgajām nekādi nevari tikt klāt kā vien ar domas spēku, jo tās ir neredzamas un neskatāmas.⁵¹»

«Tas visnotaļ ir taisnība,» teica Kebēts.

«Vai nu pieņemsim divus lietu veidus,» turpināja Sokrats, «redzamo un neredzamo?»

«Pieņemsim,» atbildēja Kebēts.

«Un ka neredzamās lietas ir vienmēr nemainīgas, bet redzamās nemitīgi mainās?»

«Pieņemsim arī to.»

B «Tad pasaki: vai paši nesastāvam no ķermeņa un dvēseles?»

«Jā gan,» piekrita Kebēts.

«Un kuram veidam ķermenis ir tuvāks, radniecīgāks — kā teiksim?»

«Tas jau nu katram skaidrs, ka redzamajam,» teica Kebēts.

«Bet dvēsele? Vai tā ir redzama vai neredzama?»

«Vismaz cilvēkiem tā nav redzama, Sokrat,» teica Kebēts.

«Bet mēs taču runājam par to, kas ir redzams vai neredzams cilvēka dabai. Vai tad tu domā — kādai citai dabai?»

«Nē, cilvēka dabai.»

«Tad ko sacīsim par dvēseli? Vai tā ir redzama vai nav redzama?»

«Nav redzama.»

«Tātad neredzama?»

«Jā.»

«Tātad dvēsele ir tuvāka neredzamajam, ķermenis — redzamajam?»

«Katrā ziņā, Sokrat.»

C

«Un vai neesam pirmīt sacījuši arī to, ka ķermenis velk dvēseli, ja tā izmanto ķermeni, lai kaut ko izpētītu vai nu ar redzi, vai dzirdi, vai kādu citu maņu — kaut ko pētīt ar ķermeņa palīdzību taču nozīmē to darīt ar maņām —, pie tā, kas nekad nav nemainīgs, un dvēsele, saskaroties ar to, apmaldās, mulst un grīļojas kā apreibusī?»

«Jā, esam sacījuši.»

«Bet, kad tā veic pētījumus pati, patstāvīgi, tā dodas uz turieni, kur ir tīrais, mūžīgi esošais, nemirstīgais un nemainīgais, un, būdama tam radniecīga, atrodas vienmēr kopā ar to, kad vien tā paliek pati par sevi un nekas to nekavē. Tad izbeidzas tās maldīšanās un tā paliek mūžam tā pati un nemainīga kopā ar nemainīgo, būdama ar to saskarē. Un šo stāvokli taču sauc par gudrību⁵², vai ne?»

D

«Cik skaisti un patiesīgi sacīts, Sokrat!» atbildēja Kebēts.

«Tad kuram veidam tev dvēsele šķiet tuvāka un radniecīgāka, ņemot vērā iepriekš un tikko sacīto?»

E

«Man šķiet, Sokrat,» atbildēja Kebēts, «ikvienam, arī pēdīgam biežgalvim, ejot šādu pētījuma ceļu, jāpiekrīt, ka dvēsele visādā ziņā ir tuvāka nemainīgam nekā mainīgajam.»

«Un ķermenis?»

«Pretējam.»

«Bet paskaties vēl arī no šādas puses. Kamēr dvēsele ir kopā ar ķermeni, daba liek vienam kalpot un pakļauties, otram — valdīt un pavēlēt. Kurš tad, ņemot to vērā, ir, tavuprāt, līdzīgs dievišķajam, kurš — mirstīgajam? Vai tev nešķiet, ka dievišķajam pēc sa-

80

vas dabas jāvalda un jāvada, mirstīgajam — jāpakļaujas un jākalpo?»

«Jā, tā man šķiet.»

«Kuram tad dvēsele ir līdzīga?»

«Tas taču ir acīmredzams, Sokrat: dvēsele ir līdzīga dievišķajam, ķermenis — mirstīgajam.»

«Tad paskaties, Kebēt,» turpināja Sokrats, «vai no visa teiktā neizriet šāds secinājums: dievišķajam, nemirstīgajam, ar prātu uztveramajam, viendabīgajam, neizšķīstošajam un allaž pastāvīgajam, sevī nemainīgajam augstākajā mērā ir līdzīga dvēsele, bet cilvēcis-kajam, mirstīgajam, daudzveidīgajam, ne ar prātu uztveramajam, izšķīstošajam, sevī nekad nemainīgajam augstākajā mērā ir līdzīgs ķermenis. Vai mums, mīļo Kebēt, ir kāds pretargument, ka tas tā nav?»

«Nē, tāda mums nav.»

«Un, ja tas tā ir, vai ķermenim tad nepiemīt īpašība ātri izšķīst, turpretim dvēselei — visā pilnībā būt neizšķīstošai vai gandrīz neizšķīstošai?»

C «Kā gan citādi?»

«Un tu taču ievēro,» turpināja Sokrats, «ka, cilvēkam mirstot, viņa redzamā daļa — ķermenis, kas atrodas redzamajā pasaulē un ko saucam par liķi, un kam piemīt īpašība sadalīties, sairt un izgaist, nekā tamlīdzīga nepieredz uzreiz, bet saglabājas vēl diezgan ilgi un, ja kāds nomirst labā fiziskajā stāvoklī un izdevīgā gadalaikā, pat ļoti ilgi. Un, ja nedzīvā miesa izžuvusi un tiek iebalzamēta, kā tas notiek Ēģiptē, tā var saglabāties gandrīz vai neiedomājami ilgi. Pat tad, kad ķermenis jau satrūdējis, dažas tā daļas, piemēram, kauli, cīpslas un tamlīdzīgas, ir, tā sakot, mūžīgas. Vai tā nav?»

«Jā, tā ir.»

«Bet dvēsele, cilvēka neredzamā daļa, kas dodas projām uz citu — cildenu, tīru un neredzamu vietu, īsteno Aīdu,⁵³ pie labā un gudrā dieva, uz kurieni, ja

dievs gribēs, tūdaļ pat jāaiziet arī manai dvēselei, — vai šī dvēsele, kurai ir tādas īpašības, tāda daba, tūdaļ, tikko tā šķirusies no ķermeņa, lai izgaistu un ietu bojā, kā apgalvo lielākā daļa cilvēku? Nekā tamlīdzīga, mīlo Kebēt un Simmij! Drīzāk ir šādi. Ja tā šķiras tīra un nevelk sev līdzi nekā ķermeniska, jo tā jau dzīvē labu prātu nav bijusi nekādos sakaros ar to, bet vairījusies no tā un koncentrējusies pati sevī, un allaž par to domājusi, tad tas nenozīmē neko citu kā vien to, ka tā pareizi nodarbojusies ar filozofiju un patiešām domājusi par to, kā mierīgi mirt. Un vai tas nenozīmē gatavoties nāvei?»

E

81

«Protams, nozīmē.»

«Un, ja tā ir tāda, tad tā aiziet uz tai līdzīgu vietu — neredzamu, dievišķu, nemirstīgu un gudru — un, tur nonākusi, iegūst svētlaimi, atbrīvojusies no maldiem, neprāta, bailēm un neapvaldītām kaislībām, un pārējiem cilvēku ļaunumiem, un, kā saka par mistērijās iesvētītajiem, turpmāko laiku tiešām vada kopā ar dieviem. Vai sacīsim tā, Kebēt, vai kā citādi?»

«Tā, Zevs liecinieks!» atbildēja Kebēts.

«Bet, domāju, ja dvēsele šķiras no ķermeņa atraipīta un netīra, tāpēc ka tā vienmēr bijusi kopā ar ķermeni, to lolojusi un mīlējusi, un bijusi ķermeņa, tā iekāru un baudu tik ļoti apmāta, ka par īsteni eksistējušu uzskatījusi tikai ķermenisko — to, ko var aptaustīt, redzēt, dzert un ēst vai izmantot mīlas priekiem, un radusi acīm slēpto, neredzamo, bet ar prātu tveramo un ar filozofiju apgūstamo ienīst, no tā būties un vairīties, — vai dvēsele tādā stāvoklī, tavuprāt, varēs šķirties no ķermeņa patstāvīga un tīra?»

B

C

«Nekādā ziņā,» atbildēja Kebēts.

«Manuprāt, gluži otrādi: to caurauž ķermeniskais, kas saaudzis ar dvēseli tāpēc, ka tā atrodas

ķermeņa sabiedrībā, ir saistīta ar to — vienmēr ir kopā ar ķermeni un cītīgi rūpējas par to.»

«Jā, tā tas ir.»

«Un jāpieņem, draugs, ka ķermeniskais ir smags un nospiedošs, zemesveidīgs⁵⁴ un redzams, un arī dvēsele, kurai tas ir klāt, kļūst smaga un tiek vilkta atpakaļ uz redzamo pasauli. Aiz bailēm no neredzamā, no Aīda, tā, kā stāsta, kļīst ap pieminekļiem un kapiem, kur arī ir redzētas dvēseļu ēnveida parādības; tie ir to dvēseļu veidoli, kuras nav atraisījušās tīras un kurām vēl piemīt kaut kas no redzamības, — tāpēc tās arī ir redzamas.»

«Tas ir visai ticami, Sokrat.»

«Jā gan, ticami, Kebēt, un ticami ir arī tas, ka tās ir nevis krietnu, bet gan sliktu cilvēku dvēseles, kas spiestas kļīst ap tādām vietām, ciedzamas sodu par savu iepriekšējo nekrietno dzīves veidu. Un tās kļīst tik ilgi, līdz, kārodamas savu pavadoni — ķermenisko, atkal tiek ieslodzītas ķermenī. Un, kā šķiet, to ieslodzījums atbilst tikumiem, kādiem tās dzīvē bija pievērsušās.»

«Kurus tu domā, Sokrat?»

«Piemēram, tie, kas bija nodevušies nesātībai, varmācībai un dzeršanai, kas nebija sargājušies no tā visa, domājams, pārtaps par ēzeļiem vai tamlīdzīgu sugu dzīvniekiem. Vai tu tā nedomā?»

82 «Tas ir visai ticami.»

«Bet tie, kas bija devuši priekšroku netaisnībai, varaskārei vai laupīšanai, — par vilkiem, lijām un vanagiem. Kurp tad citur varētu, tavuprāt, doties šīs dvēseles?»

«Bez šaubām,» atbildēja Kebēts, «tikai uz turieni.»

«Vai tā tad nav skaidrs,» turpināja Sokrats, «ka arī ikvienas citas dvēseles ceļš atbilst tās centieniem dzīvē?»

«Protams, skaidrs,» teica Kebēts. «Kā gan citādi?»

«Un to vidū laimīgākās, kas dodas uz labāko vietu, ir tās, kuras bija tiekušās pēc tautai un valstij derīgajiem tikumiem, ko dēvē par savaldību un taisnīgumu un kas rodas no ieraduma un vingrināšanās bez filozofijas un prāta palīdzības.»

B

«Kādā ziņā tās ir laimīgākās?»

«Tās, domājams, atkal nokļūst kādā sabiedriskā, mierīgā sugā, piemēram, bitēs, lapsenēs vai skudrās, vai no jauna — cilvēku sugā, un no tām tad rodas krietni cilvēki.»

«Jā, domājams.»

«Taču nokļūt dievu dzimtā nav lemts nevienam, kas nav nodarbojies ar filozofiju un nav devies projām pilnīgi tīrs, bet tikai tam, kas tiecies pēc gudrības. Tāpēc, mans draugs Simmij un Kebēt, īstie filozofi atvaira visas miesas iekāres, paliek nelokāmi neatdod sevi to varā, nebaidīdamies, atšķirībā no mantkārā pūļa, ne savas mājas panīkuma, ne nabadzības, ne, atšķirībā no varaskāriem un godkāriem cilvēkiem, nožēlojamu dzīves apstākļu negoda un kauna; lūk, tāpēc viņi atturas no visām iekārēm.»

C

«Tās viņiem arī neklātos, Sokrat!» iesaucās Kebēts.

«Jā, neklātos, Zevs liecinieks!» atteica Sokrats. «Tāpēc, Kebēt, cilvēki, kam rūp viņu dvēsele un kas nedzīvo savas miesas labsajūtai, novēršas no visiem pārējiem un neiet to pašu ceļu, ko šie, kuri nezina, kurp iet. Bet paši, uzskatīdami, ka nav brīv rīkoties pretrunā ar filozofiju — atbrīvotāju un šķīstītāju —, pagriežas uz tās pusi un seko, kurp tā ved.»

D

«Kādā veidā, Sokrat?»

«To pateikšu,» atbildēja Sokrats. «Zinātkārie,» viņš turpināja, «saprot, ka viņu dvēsele, kad filozofija to pārņem savā aprūpē, ir cieši jo cieši sasaistīta ķermenī un saliedēta ar to un spiesta visu esošo skatīt ar tā starpniecību kā caur cietuma režģi, nevis

E

- patstāvīgi, un tāpēc iestigusi pilnīgā neziņā. Un filozofija saskata, cik varens ir šis cietums: savu kaislību dēļ gūsteknis pats ir viscītīgākais sava gūsta sargs.
- 83 Zinātkārie, saku, saprot, ka filozofija, pārņēmusi savā aprūpē viņu dvēseli tādā stāvoklī, kļuvis pamācā to un mēģina to atraisīt, norādīdama, ka viss acīm skatītais ir apmāna pilns un tāpat apmāna pilns ir viss ausīm dzirdētais un citām maņām uztvertais. Filozofija mudina dvēseli attālināties no tām, cik tāl to izmantojums nav neizbēgams, un aicina to, lai patveras un koncentrējas sevī un lai netic nekam citam kā vien sev, pati par sevi vērojot pašu par sevi eksistējošo; lai neuzskata par patiesu neko, ko tā aplūko ar cita starpniecību un kas pakļauts nemitīgām pārmaiņām, jo tas jau tieši ir ar maņām uztveramais un redzamais; bet tas, ko skata pati dvēsele, ir uztverams ar prātu un neredzams. Un īsta filozofa dvēsele neuzskata par vajadzīgu pretoties šai atbrīvošanai un tāpēc atturas no baudām un iekārēm, no bēdām un bailēm, cik spēj, apsvērdama, ka cilvēks, stipri priecādamies vai baidīdamies, skumdams vai kārodams, pieredz tāpēc ne vien kādu no lielajiem ļaunumiem, kādus varētu iedomāties, piemēram, saslimst vai izput šo iekāru dēļ, bet pašu lielāko, galējo no visiem ļaunumiem un to pat neapzinās.»

«Kas tas ir par ļaunumu, Sokrat?» vaicāja Kebēts.

«Ikviena cilvēka dvēsele, līdzko tā stipri priecājas vai skumst, spiesta arī uzskatīt, ka tas, kā dēļ tā pieredz šādas izjūtas, ir kaut kas pavisam skaidrs un pavisam patiess, kaut gan tā nemaz nav. Un tās taču lielākoties ir redzamās lietas, vai ne?»

«Katrā ziņā.»

- D «Un vai šajā stāvoklī ķermenis nesaista dvēseli visstiprāk?»

«Kā tā?»

«Ikvienai baudai vai bēdai it kā ir nagla, ar kuru tā pienaglo un piestiprina dvēseli pie miesas un padara

to ķermenisku, likdama tai noticēt visam, ko apgalvo ķermenis. Būdama vienisprātis ar ķermeni un dalīdamās tā priekos, dvēsele, manuprāt, spiesta arī pārņemt tā tikumus un paradumus, tā ka vairs nekad nevar nokļūt Aīdā tīra, bet vienmēr dosies projām no šejienes, ķermeņa aptraipīta, un tāpēc ātri vien atkal iekritīs citā ķermenī un tur, it kā iesēta, laidīs saknes. Šā iemesla dēļ tai liegta saskare ar dievišķo, tīro un viendabīgo.»

E

«Pilnīgi pareizi, Sokrat,» uz to sacīja Kebēts.

«Un taisni tāpēc, Kebēt, īsteni zinātkārie ir savaldīgi un drosmīgi, nevis to iemeslu dēļ, kurus min ļaudis. Bet varbūt tu domā citādi?»

«Nē, nekādā gadījumā!»

84

«Protams, nē. Filozofa dvēsele spriestu taisni tā. Tā nevarētu domāt, ka filozofijai vajadzētu to gan atbrīvot, bet tad, kad tas izdarīts, dvēsele no jauna nodotos baudām un skumjām un atkal sasaistītu sevi, un uzņemtos Pēnelopes nebeidzamo aušanas darbu, tikai pretējā veidā.⁵⁵ Nē, tā rada sev mieru no tā visa, seko saprātam un paliek aizvien kopā ar to, vēro patieso, dievišķo un neapstrīdamo un gūst no tā savu barību. Tā uzskata, ka tai šādi jādzīvo, kamēr dzīvo, un ka tā pēc nāves nokļūst pie tā, kas ir tai radniecīgs un līdzīgas dabas, un atbrīvojas no cilvēciskajiem ļaunumiem. Pēc tāda dzīves veida tai nav pamata baidīties, Simmij un Kebēt, ka tā, šķiroties no ķermeņa, varētu tikt saplosīta, izkaisīta vējos un izgaist un nekur vairs nebūt.»

B

Pēc šiem Sokrata vārdiem uz ilgu laiku iestājās klusums. Gan pats Sokrats, kā varēja redzēt, pārdomāja sacīto, gan arī lielākā daļa no mums. Bet Kebēts un Simmijs kļuva sarunājās. Sokrats, to ievērojis, pavaicāja: «Ko? Varbūt teiktais jums šķiet nepietiekams? Vēl jau arī paliek daudz iemeslu šaubām un iebildumiem, ja gribētu visu rūpīgi pārbaudīt. Ja nu

C

abi domājat par ko citu, tad neko neteikšu, bet, ja jums vēl ir kas neskaidrs par šo jautājumu, tad nevilcinieties to pateikt. Izklāstiet savu viedokli, ja jums šķiet, ka šāds izklāsts varētu būt labāks, un iesaistiet arī mani, ja domājat, ka ar mani kopā veiksies sekmīgāk.»

Uz to Simmijs sacīja:

«Es tev teikšu taisnību, Sokrat. Mēs abi jau labu laiku esam neziņā un bīkstām viens otru, un mudinām pajautāt, jo gribam gan dzirdēt, ko teiksi, bet baidāmies tevi apgrūtināt, jo tas tev pašreizējā nelaimē varētu būt nepatīkami.»

To dzirdēdams, Sokrats klusu pasmaidīja un sacīja:

«Ak vai, Simmij! Būs man gan grūti pārliecināt pārējos cilvēkus, ka savu pašreizējo likteni neuzskatu par nelaimi, ja nespēju pārliecināt pat jūs un bažijaties, ka mans noskaņojums šobrīd ir drūmāks nekā iepriekšējā dzīvē. Un jūs, tā vien liekas, domājat, ka pareģošanā netieku līdzīgi gulbjiem, kas gan dzied arī citkārt, bet, juzdami, ka viņiem jāmirst, dzied vislabprātāk un visskaistāk, jo liksmo par to, ka drīz dosies pie dieva, kuram kalpo. Bet cilvēki, paši baidīdamies nāves, apmelo arī gulbjus un apgalvo, ka tie apraudot savu nāvi un dziedot aiz bēdām. Viņi neapdomā, ka neviens putns nedzied, kad salkst vai salst, vai cieš citu bēdu dēļ, — ne pati lakstīgala, ne bezdelīga, ne pupukis, kuri, kā stāsta, aiz bēdām dziedot raudu dziesmu.⁵⁶ Bet tie, manuprāt, nedzied aiz bēdām, nedz to dara gulbji. Šie, domāju, piederdami Apollonam, ir viedi un dzied, paredzēdami labumus, kas tos gaida viņā saulē, un īpaši priecājas šajā dienā vairāk nekā jebkad iepriekš. Bet pats uzskatu, ka esmu līdzīgi gulbjiem tā pašā dieva kalps un viņam veltīts un ka no sava kunga esmu saņēmis ne jau mazākas reģa spējas kā viņi un arī

šķiros no dzīves, nebēdādams vairāk kā viņi. Tādējādi varat sacīt un jautāt, ko vien gribat, kamēr to atļauj atēniešu Vienpadsmit vīri.»

«Lieliski,» teica Simmijs. «Tad arī pateikšu tev, kas man rada šaubas, un arī viņš tev pateiks, kādā ziņā tevis sacītais viņam nav pieņemams. Es domāju, Sokrat, — varbūt tāpat kā arī tu, — ka šajā dzīvē par šiem jautājumiem vai nu vispār nav iespējams uzzināt ko drošu, vai arī tikai ar ļoti lielām grūtībām. Taču visādi nepārbaudīt par tiem izteiktās domas un atkāpties, pirms līdz pat spēku izsīkumam nav izdarīti vispusīgi pētījumi, piestāvētu tikai pavisam glēvam cilvēkam. Šajā jautājumā vajag panākt vienu no diviem: vai nu uzzināt patiesību no cita, vai atrast to pašam, bet, ja tas nav iespējams, vismaz pārņemt vislabāko un visgrūtāk atspēkojamo no cilvēku uzskatiem un mēģināt uz tā kā uz plostu⁵⁷ izpeldēt pa dzīvi, ja nevar drošāk, pakļaujoties mazākām briesmām, pārcelties ar stiprāku kuģi — kādu dievišķu mācību. Tāpēc arī tagad nekautrēšos pajautāt — tu taču pats aicini to darīt. Negribu sev vēlāk pārmet, ka neesmu tagad pateicis, ko domāju. Proti, Sokrat: kad aplūkoju šeit sacīto pats un kopā ar viņu, man šķiet, ka tas skan nepietiekami pārlicinoši.»

Uz to bilda Sokrats:

«Varbūt, draugs, tev ir taisnība. Tikai pasaki — kādā ziņā nepietiekami pārlicinoši?»

«Tādā ziņā,» atbildēja Simmijs, «ka to pašu varētu arī teikt par liras, tās stīgu skaņojumu: ka skaņojums uzskaņotā lirā ir kas neredzams, neķermenisks, kaut kas ļoti skaists un dievišķs, bet pati lira un tās stīgas ir ķermeņi — tā tad kas ķermenisks, salikts, zemei tuvs un radniecīgs mirstīgajam. Ja nu kāds sadauzītu liru vai sagrauzītu un saplēstu stīgas, viņš varētu ar tādiem pašiem argumentiem, kādus mini tu, apgalvot, ka skaņojumam joprojām jāeksistē, ka tas nav

- gājis bojā. Nevarētu taču būt, ka lira, kurai saplīsušas stīgas, un pašas stīgas, mirstīgas dabas priekšmeti, vēl eksistētu, bet skaņojums, kas ir līdzīgs un radniecīgs dievišķajam un nemirstīgajam, ietu bojā, iznīcīdams pirms mirstīgā. Viņš sacītu, ka skaņojumam vēl kaut kur jābūt un drīzāk sapūšot koka daļas un stīgas, pirms notikšot kas ļauns ar skaņojumu. Un arī tu pats, manuprāt, esi apsvēris, ka mūsu⁵⁸ parastākais uzskats par dvēseli ir šāds: ja mūsu ķermeni satur kopā zināmā sasprindzinājumā siltais un aukstais, sausais un mitrais, un vēl šis tas tamlīdzīgs, tad mūsu dvēsele ir tā visa sajaukums un skaņojums, kad viss ir labi un pareizā samērā cits ar citu sajaukts. Un, ja dvēsele tiešām ir skaņojums, tad ir skaidrs, ka, mūsu miesai nesamērīgi atslābstot vai saspringstot no slimībām vai citām likstām, dvēsele, kaut būdama pats dievišķākais, neizbēgami iet tūdaļ bojā, tāpat kā pārējie skaņojumi gan skaņu jomā, gan visos mākslinieku darbos, bet ikviena ķermeņa paliekas vēl saglabājas ilgu laiku, līdz tiek sadedzinātas vai sapūst. Tad nu paskaties — kā atspēkosim šo argumentu, ja kāds apgalvos, ka dvēsele, būdama ķermeņa īpašību sajaukums, iet bojā pirmā tā saucamajā nāvē?»

Sokrats iepleta acis, kā radis, un smaidīdams sacīja:

- «Simmija iebildumi ir pamatoti. Ja nu kāds no jums ir atjautīgāks nekā es, tad lai viņš arī atbild. Simmijs, liekas, tīri prātīgi ķēries pie lietas. Taču, manuprāt, pirms atbildam, jāuzklausa arī Kebēts — kas viņam iebilstams pret mūsu argumentiem, lai iegūstam laiku un padomājam, ko mums pateikt. Tad, noklausījušies abus, vai nu piekāpsimies viņiem, ja viņu dziesma liksies pareiza, vai — pretējā gadījumā — aizstāvēsim savu argumentāciju. Tad nu pasaki, Kebēt,» turpināja viņš, «kas tevi mulsinājis.»

«Jā,» sacīja Kebēts, «es to pateikšu. Man šķiet, ka mūsu argumentācija mīņājas uz vietas un ka iebildums, kuru cēlām pirmīt, joprojām paliek spēkā. Ka mūsu dvēsele jau eksistējusi, pirms ienāca šajā veidolā, tas, nenoliedzu, pierādīts visai smalki un, ja ļauts tā sacīt, gluži pārliecinoši. Bet, ka tā arī pēc mūsu nāves vēl kaut kur eksistē, tas man gan nešķiet pierādīts tikpat pārliecinoši. Tiesa, nepiekrītu Simmija iebildumam, ka dvēsele neesot stiprāka un ilgstošāka par ķermeni, jo tā, manuprāt, ir visādā ziņā daudz pārāka par to. «Tad kāpēc tu vēl netici,» varētu sacīt pierādījums, «kad redzi, ka pēc cilvēka nāves vēl eksistē vājākais? Vai tad tev neliekas, ka ilgstošākajam šajā laikā katrā ziņā jā saglabājas?» Paskaties, Sokrat, vai manā atbildē ir kāda jēga. Taču šķiet, ka arī man, tāpat kā Simmijam, vajadzīga kāda līdzība.

Manuprāt, tā spriest ir tas pats, it kā mēs par mirušu vecu audēju apgalvotu, ka šis cilvēks nemaz nav gājis bojā, bet vēl kaut kur eksistē un ir sveiks un vesels, un tam par pierādījumu minētu apmetni, ko viņš pats noaudis un valkājis, jo apmetnis taču esot vesels, neesot gājis bojā; un, ja kāds mums neticētu un mēs tam pajautātu, kurš pēc būtības esot ilglaicīgāks — cilvēks vai apmetnis, kas tiek lietots un valkāts, mēs, saņēmuši atbildi — «daudz lielākā mērā cilvēks», tad uzskatītu par pierādītu, ka cilvēkam neapšaubāmi jābūt sveikam un veselam, ja nav gājis bojā tas, kas ir īslaicīgāks.

Taču domāju, Simmij, ka tā vis nav. Tad nu lūko arī tu saprast, ko teikšu.

Ka cilvēks, kas tā spriestu, spriestu aplam, tas ir skaidrs ikvienam. Proti, šis audējs noaudis un novalkājis daudz tādu apmetņu un gājis bojā vēlāk nekā šie, lai cik to būtu bijis, taču, domājams, pirms pēdējā, bet tāpēc cilvēks nebūt nav mazvērtīgāks vai vājāks par apmetni. Šāds pats salīdzinājums, manu-

prāt, attiecināms arī uz dvēseles saistību ar ķermeni, un, ja kāds par tiem sacītu to pašu⁵⁹, viņš, manuprāt, runātu saprātīgi, proti, ka dvēsele ir ilglaicīga, bet miesa — nespēcīgāka un īslaicīgāka. Taču viņš piebilstu, ka ikviena dvēsele novalkājot daudz ķermeņu, īpaši, ja tā dzīvo daudzus gadus: ja ķermenis ir nemitīgā plūsmā un irst, cilvēkam vēl dzīvam esot, un dvēsele novalkāto aizvien noauž no jauna, tad dvēselei, kad tā iet bojā, vēl jābūt tās pēdējam apģērbam un tā iet bojā tikai pirms šā, un vienīgi tad, kad dvēsele gājusi bojā, ķermenis parāda savu dabisko vājumu un ātri iznīkst sapūstot.

Tādējādi, noticot mūsu argumentiem, vēl nevaram būt droši, ka, mums mirstot, mūsu dvēsele vēl kaut kur eksistē. Pat ja kāds gribētu otram, kas izmanto tavu argumentu, piekāpties vēl vairāk nekā tu un pieļautu, ka dvēsele ne vien eksistē pirms mūsu piedzimšanas, bet ka, pilnīgi iespējams, dažas arī vēl eksistē un joprojām eksistēs pēc mūsu nāves un daudzkārt piedzims un atkal nomirs, — dvēsele pēc savas dabas taču ir tik stipra, ka spēj izturēt daudzkārtēju piedzimšanu, — pat ja viņš to pieļautu, viņš nepiekāptos tiktāl, ka dvēsele, daudzkārt piedzimdama, nemaz nedabū ciest un kādā no nāvēm galu galā neiet pilnīgi bojā. Bet viņš teiktu, ka neviens neko nezinot par šo nāvi un atdalīšanos no ķermeņa, kura nes dvēselei bojāeju, jo nevienam no mums neesot iespējams to manīt. Un, ja tas tā ir, nevienam kaut cik prātīgam cilvēkam nav jāsapņo nāve drosmīgu prātu,⁶⁰ ja vien viņš nespētu pierādīt, ka dvēsele ir visā pilnībā nemirstīga un neiznīcināma. Bet, ja viņš to nespēj, ikvienam mirējam aizvien jābaidās par savu dvēseli — ka tā tieši šoreiz, šķīroties no ķermeņa, visā pilnībā ies bojā.»

Mēs visi, abus noklausījušies, jutāmies, kā vēlāk cits citam atzināmies, nelāgi. Iepriekšējie argumenti

mūs bija lielā mērā pārliecinājuši, bet tagad, kā likās, viņi⁶¹ mūs no jauna samulsināja un atsvieda neziņā ne vien ar nupat sacīto, bet arī attiecībā uz to, kas vēl tiks sacīts. Varbūt esam nekam nederīgi spriedēji vai arī pats priekšmets nepieļauj drošu atrisinājumu.

EHEKRATS. Dievi man liecinieki, Faidon, — to nevaru jums ņemt ļaunā. Arī man, kad noklausījos tevi, gribas pateikt sev pašam: «Kādam pierādījumam lai vēl turpmāk ticam? Sokrata argumenti bija tik pārliecinājoši, bet tagad tie zaudējuši savu ticamību!» Mani allaž brīnumaini valdzinājis un arī tagad valdzina uzskats, ka dvēsele ir zināms skaņojums, un, kad par to sāka runāt, tas man, tā sakot, atgādināja, ka arī pats jau agrāk tā biju domājis. Un nu man atkal jāsāk it kā no jauna un jāatrod cits pierādījums, kas mani pārliecinātu, ka dvēsele nemirst līdz ar mirēju. Izstāsti, Zeva dēļ, — kā Sokrats turpināja savu argumentāciju? Un vai arī viņš bija manāmi sadrūmis, kā tikko sacīji par jums pārējiem, vai mierīgi aizstāvēja savu viedokli? Un vai viņš to aizstāvēja sekmīgi vai nepietiekami? Izstāsti mums to visu pēc iespējas sīkāk!

FAIDONS. Es par Sokratu jau biju brīnījies ne reizi vien, Ehekrat, bet vēl nekad nebiju apbrīnojis viņu vairāk kā tobrīd. Ka viņš zināja, ko atbildēt, tur jau nu laikam nav nekā sevišķa. Bet es viņu visvairāk apbrīnoju, pirmkārt, par to, cik laipni, labvēlīgi un atzinīgi viņš uzņēma jauno cilvēku vārdus, otrkārt, par to, cik asi izjuta, kā viņu argumenti bija iedarbojušies uz mums, un, beidzot, cik prasmīgi viņš mūs izdziedēja un, kā bēgļus pēc sakāves, sauca atpakaļ, un muģināja viņam sekot un kopā turpināt jautājuma izpēti.

EHEKRATS. Kādā veidā?

FAIDONS. Tūdaļ pateikšu. Es sēdēju pa labi no viņa gultas uz ķebliša, tā ka viņš bija daudz augstāk

par mani. Un nu viņš man noglaudīja galvu, saņēma pakausī manus matus — viņš mēdza, kad vien gadījās iespēja, rotaļāties ar maniem matiem — un sacīja:

«Rīt tu droši vien nocirpsi šos skaistos matus, Faidon?»⁶²

«Tā rādās, Sokrat,» atbildēju.

«To nedarīsi, ja paklausīsi man.»

«Kā tā?» pavaicāju.

«Vēl šodien,» atbildēja viņš, «nocirpšu savus matus un tu darīsi tāpat, ja nobeigsies mūsu pierādījums un mēs to nespēsīm atdzīvināt. Ja es būtu tavā vietā un šis pierādījums aizbēgtu no manis, es dotu zvērestu, tāpat kā argieši, neataudzēt matus,⁶³ pirms, atsākot cīņu, uzveikšu Simmija un Kebēta argumentus.»

«Bet diviem,» iebildu, «pat Hērakls nevarot pretī turēties.»

«Tad sauc mani palīgā par savu Iolāju⁶⁴,» Sokrats teica, «kamēr vēl ir diena.»⁶⁵

«Saukšu jau,» sacīju, «tikai ne kā Hērakls Iolāju, bet kā Iolājs Hēraklu.»

«Tas ir tas pats,» teica Sokrats. «Tikai vispirms piesargāsimies no kādām briesmām.»

«No kādām?» pajautāju.

D «Ka nekļūstam par argumentu nīdējiem, tāpat kā citi kļūst par cilvēku nīdējiem,» atbildēja Sokrats, «jo nav lielākas nelaimes, kas var atgadīties cilvēkam, kā argumentu nīšana. Tā izveidojas tādā pašā veidā kā cilvēku nīšana. Cilvēku nīšana rodas, ja pieredzes trūkuma dēļ pārāk uzticamies kādam — to uzskatām par caurcaurēm patiesīgu, veselu un uzticamu cilvēku, bet tad, mazliet vēlāk, konstatējam, ka viņš ir nekrietns un neuzticams, un ja sastopam arī vēl citu tādu pašu. Un, ja mums tas atgadās bieži un īpaši ar cilvēkiem, kurus esam uzskatījuši par saviem vistuvākajiem draugiem, mēs beidzot, daudzkārt kļūdīju-

E

šies, sākam ienīst visus un uzskatām, ka vispār nav nekā veselīga nevienā cilvēkā. Vai tad tev nav gadījies to novērot?»

«Protams, gadījies,» atbildēju.

«Vai tā nav kauna lieta?» turpināja Sokrats. «Vai nav acīmredzams, ka ķeramies pie cilvēkiem bez zināšanām par cilvēku dabu? Ja mēs to darītu, apguvuši šīs zināšanas, mēs izprastu patiesos apstākļus un aptvertu, ka ļoti krietnu un ļoti sliktu cilvēku ir maz, bet lielākā daļa atrodas vidū starp vieniem un otriem.» 90

«Kā tu to saproti?» pajautāju.

«Tāpat, kā saprotu ļoti mazo un ļoti lielo. Vai, tavuprāt, sastopams vēl kas retāks nekā ļoti mazs vai ļoti liels cilvēks vai suns, vai cits radījums? Vai kāds ļoti ātrs vai lēns, neglīts vai skaists, gaišs vai tumšs? Vai neesi ievērojis, ka visos šajos gadījumos ārkārtējais sastopams tikai retumis un nelielā skaitā, vidējais turpretim atliku likām?»

«Esmu, protams,» sacīju.

«Un vai tu nedomā,» viņš turpināja, «ka, ja sarīkotu sacensību nelietīgumā, arī te izcilu neliešu parādītos pavisam nedaudz?» B

«Protams,» atbildēju.

«Jā, protams,» viņš teica. «Bet ne jau šai ziņā argumenti ir līdzīgi cilvēkiem — es tev tagad biju tikai sekojis, kurp vedi, — bet tai ziņā, ka, noticot kādam argumentam kā patiesam, kaut nepārzinām argumentācijas prasmi, mazliet vēlāk atzīstam to par nepatiesu — reizēm pamatoti, reizēm nepamatoti — un tāpat vēl ne reizi vien. It īpaši tas attiecas, kā zini, uz cilvēkiem, kas disputos noņemamas ar pretēju viedokļu aizstāvēšanu. Viņi galu galā iedomājas, ka kļuvuši visgudrākie cilvēki pasaulē, kas vienīgie aptvēruši, ka nav nekā veselīga un droša ne parādību, ne spriedumu jomā, bet ka itin viss, taisni kā Eurī- C

pā⁶⁶, veļas šurpu turpu un nekas ne mirkli nepaliek uz vietas.⁶⁷»

«Jā,» sacīju, «pilnīgi pareizi!»

D «Un vai nebūtu bēdīgi, Faidon,» Sokrats turpināja, «ja, eksistējot patiesiem un drošiem argumentiem, kurus varētu izzināt, mēs, uzdūrušies tādiem argumentiem, kas šķistu te patiesi, te nepatiesi, nevainotu sevi un savu neprasmī, bet beigās aiz saīguma labprāt noveltu vainu no sevis uz argumentiem un turpmāk visu atlikušo mūžu ienīstu un pulgotu visus argumentus un tā zaudētu iespēju izzināt patiesību par lietām?»

«Jā, Zevs liecinieks,» atbildēju, «tas tiešām būtu bēdīgi.»

E «Tad nu vispirms sargāsimies no tā un neļausim
E dvēselē ienākt domai, ka argumentos vispār nav nekā veselīga; drīzāk uzskatīsim, ka mēs vēl neesam veseli un ka mums jābūt drosmīgiem un jātiecas kļūt veseliem — jums un pārējiem visas nākamās dzīves, 91 man — pašas nāves labad.⁶⁸ Šobrīd man draud briesmas šajā jautājumā izturēties nevis kā filozofam, bet, līdzīgi pēdīgiem nejēgām, kā iecirtīgam strīdniekam. Šiem domstarpību gadījumos nevis rūp, kur aplūkojamā jautājumā ir patiesība, bet viņi tikai vēlas, lai klātesošajiem viņu uzskati šķistu pareizi. Pašlaik, manuprāt, no viņiem atšķiros tikai vienā ziņā: netiecos par to, ko saku, pārlicināt klātesošos — varbūt vienīgi garāmejojot —, bet gan pašam gūt pilnīgu pārlicību. B Es spriežu tā — paskaties, mīlais draugs, cik savtīgi: ja tas, ko apgalvoju, ir taisnība, tad ir labi būt pārlicinātam par to, bet, ja mirušajam vairs nekas neeksistē, tad vismaz nebūšu šajos pirmsnāves brīžos nepatīkams klātesošajiem ar savām žēlabām, un tad arī šie mani maldi nesaglabāsies cilvēkos — tas būtu ļaunums —, bet pavisam drīz izzudīs. Šādā noskaņojumā, Simmij un Kebēt, stājos

pie sava pierādījuma. Bet jūs, ja gribat man paklausīt, domājiet mazāk par Sokratu, bet daudz vairāk par patiesību. Un, ja, jūsuprāt, tas, ko sacīšu, ir taisnība, tad piekřītiel, bet, ja nav, — iebilstiet visiem iespējamiem argumentiem, lai aizraudamies neapmānu gan sevi, gan jūs un nedodos projām, kā bite atstādams jūsos dzeloni.

Un nu uz priekšu!» viņš turpināja. «Vispirms atgādiniet man, ko esat teikuši, ja liksies, ka esmu ko aizmirsis. Simmijs, domāju, šaubās un bīstas, ka dvēsele, kaut arī ir dievišķāka un skaistāka nekā ķermenis, tomēr varētu iet bojā pirms tā, būdama skaņojuma veids. Kebēts savukārt, tā rādās, ar mani gan ir vienisprātis tai ziņā, ka dvēsele ir ilglaicīgāka nekā ķermenis, tomēr neviens nevarot zināt, vai dvēsele, izlietojusi daudz ķermeņu un pametusi pēdējo, tad neiet bojā arī pati, un tā tad arī būtu nāve — dvēseles gals, jo ķermenis iet bojā nemitīgi. Vai mums tagad aplūkojams šis moments, Simmij un Kebēt, vai kāds cits?»

Abi vienprātīgi atzina, ka šis.

«Un vai jūs noraidāt visus iepriekš minētos argumentus vai arī vienus noraidāt, bet citus ne?»

«Vienus noraidām, bet citus ne,» viņi atbildēja.

«Bet ko jūs sakāt par argumentu, ar kuru apgalvojām, ka mācīšanās ir atcerēšanās un ka, ja tas tā ir, dvēselei kaut kur jau bija jāeksistē, pirms tā tikusi ieslodzīta ķermenī?»

«Es jau toreiz biju par to brīnumaini pārliecināts un tam ticu arī tagad kā nevienam citam argumentam,» atbildēja Kebēts.

«Ar mani ir tāpat,» teica Simmijs, «un es brīnītos, ja par to jel kad domātu citādi.»

«Bet tev,» uz to sacīja Sokrats, «nāksies domāt citādi, mans tēbiešu draugs, ja paliek spēkā uzskats, ka skaņojums ir kas salikts un dvēsele — zināms

B skaņojums, kas sastāv no ķermenī saspringtiem elementiem.⁶⁹ Tu diezīn vai atļausies apgalvot, ka skaņojums eksistē pirms elementiem, no kuriem tam jātiek saliktam. Bet varbūt tomēr apgalvosi?»

«Nē, nekādā gadījumā, Sokrat,» atbildēja Simmijs.

«Bet vai tu aptver, ka saki tieši to, apgalvodams, ka dvēsele eksistē pirms tam, kad ienāk cilvēka veidolā — ķermenī, un ir salikta no elementiem, kas vēl neeksistē? Skaņojums nepavisam nav tas, ar ko to salīdzini: vispirms rodas lira un stīgas, un neglītas skaņas, un tikai pašās beigās izveidojas skaņojums, kas ies bojā pirmais. Un kā šis tavs uzskats saskaņojams ar iepriekšējo?⁷⁰»

«Nekādi,» atbildēja Simmijs.

«Bet,» bilda Sokrats, «ja vien kādam uzskatam jābūt saskaņotam, tādām jābūt uzskatam par skaņojumu.»

«Jā, tādām tam jābūt,» piekrita Simmijs.

«Bet šis tev tāds nav,» teica Sokrats. «Tad nu pielūko, kuru tu izvēlies: ka mācīšanās ir atcerēšanās vai dvēsele — skaņojums?»

«Katrā ziņā pirmo, Sokrat,» atbildēja Simmijs. «Otrs man radies bez jebkāda pierādījuma uz zināmas ticamības un ārējas pievilcības pamata; tas arī ir iemesls, kāpēc to pieņem cilvēku lielākā daļa. Bet es zinu, ka uzskati, kas savos pierādījumos balstās vienīgi uz ticamību, ir tukša lielība un, ja no tiem neuzmanās, tie mūs briesmīgi pieviļ — gan ģeometrijā, gan visās pārējās jomās. Toties teorija par atcerēšanos un mācīšanos pamatojas uz hipotēzi, kas pelnī uzticību, jo bija sacīts, ka mūsu dvēsele arī pirms ienākšanas ķermenī eksistē gluži tāpat kā pati būtība, kas nosaukta pēc tā, «kas ir»⁷¹. Šo pamatojumu ar pilnu pārliecību esmu pieņēmis kā pietiekamu un pareizu. Tāpēc, man šķiet, nedrīkstu pieņemt apgal-

vojumu, ka dvēsele ir skaņojums, vai nu tas būtu manis paša, vai kāda cita izteikts.»

«Un ja mēs jautājumu aplūkotu šādā veidā, Simmijs?» turpināja Sokrats. «Vai, tavuprāt, skaņojums vai kāds cits savienojums var būt citādā stāvoklī nekā 93 sastāvdaļas, no kurām tas salikts?»

«Nē, nekādā ziņā.»

«Tātad tas, domājams, nevar nedz darīt ko citu, nedz pieredzēt ko citu kā šīs sastāvdaļas?»

Simmijs piekrita.

«Tātad skaņojumam nevis jāvada sastāvdaļas, no kurām ir salikts, bet gan jāseko tām?»

Simmijs bija tādās pašās domās.

«Tātad tas nekādā ziņā nevar ne kustēties, ne skanēt pretēji savām sastāvdaļām, nedz kā citādi būt pretrunā ar tām?»

«Nē, nekādā ziņā,» teica Simmijs.

«Un vai ikviens skaņojums pēc savas dabas nav tāds, kā tas ir uzskaņots?»

«To es nesaprotu,» teica Simmijs.

«Ja uzskaņotu labāk, pilnīgāk,» teica Sokrats, «pieņemot, ka tas ir iespējams, — vai skaņojums tad nebūtu lielākā mērā, pilnīgāks skaņojums, bet, ja uzskaņotu sliktāk, ne tik pilnīgi, tad — mazākā mērā, nepilnīgāks?» B

«Jā, noteikti.»

«Bet vai tas attiecināms arī uz dvēseli, tā ka viena dvēsele kaut vai mazdrusciņ būtu vairāk, lielākā mērā dvēsele nekā cita vai arī mazāk, mazākā mērā?»

«Nē, nekādā ziņā,» atbildēja Simmijs.

«Tad turpināsim, Zeva dēļ! Par dvēseli taču apgalvo, ka vienai piemīt prāts un tikums un tā ir laba, bet citai — nesaprātīgums un nekrietnums un tā ir ļauna. Vai tas ir pareizi sacīts?»

«Jā, pareizi.» C

«Un kā cilvēks, kas pieņem, ka dvēsele ir skaņojums, apzīmēs to, kas ir dvēselēs, — tikumu un ļau-

nestību? Par vēl vienu skaņojumu un neuzskaņotību? Un vai viņš par vienu — labo dvēseli sacīs, ka tā ir uzskaņota un ka tajā, kas pati ir skaņojums, ir vēl cits skaņojums, bet par otru — ka tā ir neuzskaņota un tajā cita skaņojuma nav?»

«Es tiešām nezinu, ko teikt,» atbildēja Simmijs, «bet cilvēks, kas pieturas pie tāda pieņēmuma, acīmredzot sacīs ko tamlīdzīgu.»

D «Taču esam jau pirmīt vienojušies,» teica Sokrats, «ka neviena dvēsele nav vairāk vai mazāk dvēsele par citu. Bet tas nozīmē atzīt, ka neviens skaņojums nav lielākā mērā, pilnīgāks skaņojums, nedz mazākā mērā, nepilnīgāks skaņojums par citu, vai ne?»

«Katrā ziņā.»

«Un ka skaņojums, kas nav skaņojums lielākā vai mazākā mērā, nav arī uzskaņots lielākā vai mazākā mērā? Vai tā ir?»

«Jā, tā ir.»

«Bet vai tas, kas nav uzskaņots lielākā vai mazākā mērā, var būt lielākā vai mazākā mērā līdzdalīgs skaņojumā vai tikai vienādā?»

«Tikai vienādā.»

E «Tātad arī dvēsele, ja tā nav dvēsele lielākā vai mazākā mērā par citu dvēseli, nav uzskaņota lielākā vai mazākā mērā?»

«Tā tas ir.»

«Un, ja tas tā ir, tad dvēsele arī nevar būt lielākā mērā līdzdalīga neuzskaņotībā vai uzskaņotībā?»

«Nē, nekādā ziņā.»

«Un vai dvēsele šādos apstākļos var būt lielākā mērā līdzdalīga ļaunestībā vai tikumā nekā cita, ja ļaunestība ir neuzskaņotība, tikums — uzskaņotība?»

«Nē, nevar.»

94 «Drīzāk gan, Simmij, spriežot loģiski, neviena dvēsele nebūs līdzdalīga ļaunestībā, ja tā ir skaņojums, jo, tā kā skaņojums vienmēr visā pilnībā ir

skaņojums, tas nekad nevar būt līdzdalīgs neuzskaņotībā.»

«Nē, protams.»

«Tāpat dvēsele nebūs līdzdalīga ļaunestībā, jo tā visā pilnībā ir dvēsele.»

«Kā tas arī būtu iespējams pēc visa, kas te sacīts?»

«No šā iztīrījuma izriet, ka visas visu dzīvo būtņu dvēseles, ja vien tās pēc savas dabas ir vienlīdz dvēseles, ir vienlīdz labas.»

«Tā šķiet arī man, Sokrat,» teica Simmijs.

«Bet vai tas, kas tev šķiet, arī ir pareizi?» vaicāja Sokrats. «Un vai mūsu argumentācija novestu pie tāda secinājuma, ja pieņemums, ka dvēsele ir skaņojums, būtu pareizs?»

«Nekādā gadījumā,» atbildēja Simmijs.

«Tad vai, tavuprāt,» turpināja Sokrats, «no visa, kas ir cilvēkā, pār viņu valda vēl kas cits nekā dvēsele, īpaši, ja tā ir prātīga?»

«Nē, nekas cits.»

«Un vai tā piekāpjas ķermeņa stāvokļiem vai tiem arī pretojas? Es to domāju šādi: ja, piemēram, kādam ir drudzis un viņam slāpst, tad dvēsele viņu velk uz pretējo pusi — lai nedzer, ja salkst — lai neēd, un tā vērojam neskaitāmus gadījumus, kad dvēsele pretojas ķermenim. Bet varbūt tā nav?»

«Nē, tas ir taisni tā.»

«Bet vai neesam pirmīt vienojušies, ka dvēsele, ja tā ir skaņojums, nekad neskan pretēji tam, kā ir uzvilktas vai atlaistas, vai tiek strinkšķinātas vai citādi skartas tās daļas, no kurām tā sastāv, bet ka tā seko tām un nekad tām nepavēl?»

«Jā,» atbildēja Simmijs, «esam vienojušies. Kā gan citādi?»

«Un kas nu iznāk? Vai mums tagad nešķiet, ka dvēsele rīkojas tieši otrādi? Tā valda pār visu, no kā tā, kā tiek apgalvots, sastāv, un tam pretojas gandrīz

D visas dzīves laikā, to visādos veidos sev pakļauj, te bargāk un sāpīgi tur grožus, piemēram, ar fiziskajiem vingrinājumiem un dziedniecību, te atlaiž tos. Tā gan draud, gan brīdina un runā ar iekārēm, dusmām un bailēm kā svešiniece ar ko svešu. Aptuveni tāpat izsakās arī Homērs, runādams par Odiseju:

E Sizdams ar dūri pie krūts, viņš rāja pats sevi un teica:
«Pacieties tagad vēl, sirds! Daudz vairāk jau cietusi esi!»⁷²

Vai viņš, tavuprāt, sacerējis šīs vārsmas, domādams, ka dvēsele ir skaņojums un to vada ķermeņa stāvokļi, nevis ka tā vada un valda pati, jo ir daudz dievišķāka, lai to varētu salīdzināt ar skaņojumu?»

«Zevs liecinieks, Sokrat, arī man tā šķiet.»

«Tātad, mans dārgais, nekādi nedrīkstam apgalvot, ka dvēsele ir zināms skaņojums. Citādi, šķiet,
95 mēs nonāktu pretrunā gan ar Homēru, dievišķo dzejnieku, gan paši ar sevi.»

«Tā tas ir,» teica Simmijs.

«Labi,» turpināja Sokrats, «Tēbu Harmoniju esam, kā šķiet, noskaņojuši kaut cik labvēlīgu. Bet kā būs, Kebēt, ar Kadmu?⁷³ Kā iemantosim viņa labvēlību un ar kādiem argumentiem?»

«Man liekas, ka tos tu gan atradīsi,» atbildēja Kebēts. «Vismaz tava argumentācija pret skaņojumu pārspēja visu gaidīto. Kad Simmijs runāja par savām
B šaubām, nevarēju iedomāties, vai kāds varētu tikt galā ar viņa argumentiem. Un man likās pavisam dīvaini, ka viņš pat nespēja atvairīt tavu pašu pirmo uzbrukumu. Tāpēc es nebrīnītos, ja tas pats arī notiktu ar Kadma argumentiem.»

«Nelielies, mans labais,» uz to sacīja Sokrats, «lai netiktu noskausts mūsu turpmākais izklāsts. Taču tas lai paliek dieva ziņā. Bet mēs homēriskā kārtā

pieiesim naidniekam cieši klāt⁷⁴ un pārbaudīsim, vai tavos vārdos ir kas vērā ņemams.

Lūk, ko tu pamatā vēlies noskaidrot: tu prasi pierādījumu tam, ka dvēsele neiet bojā, ka tā ir nemirstīga. Citādi filozofam, kas taisās mirt un ir paļāvības pilns, uzskatīdams, ka viņam pēc nāves klāsies labi — labāk nekā tad, ja viņš nomirtu pēc citādas dzīves, šī paļāvība būtu bezjēdzīga un muļķīga. Noskaidrot, ka dvēsele ir kas stiprs un dievišķs un ka tā eksistējusi jau pirms tam, kad piedzimām par cilvēkiem, — tas viss, saki tu, vēl neliecina par dvēseles nemirstību, bet vienīgi par to, ka tā ir ilglaicīga, neizmērojami ilgi jau eksistējusi kaut kur iepriekš un daudz ko zinājusi un paveikusi. Bet tāpēc tā vēl nav nemirstīga, un tieši tās ienākšana cilvēka ķermenī ir, līdzīgi slimībai, tās bojāejas sākums. Tā aizvada šo dzīvi vienās bēdās un beigās iet bojā tā saucamajā nāvē. Un no mūsu visu baiļu viedokļa neesot nekādas atšķirības, tu apgalvo, vai dvēsele ienāk ķermenī vienreiz vai daudzkārt: ikvienam esot jājūt bailes, ja vien viņš nav muļķis, jo viņš taču nezina, nedz varot pierādīt, ka tā ir nemirstīga. Tas, Kebēt, kā man šķiet, ir aptuveni tas, ko tu domā, un es to tīšām ne reizi vien atkārtāju, lai mums nekas neiet zudumā un lai tu varētu vēl ko piebilst vai atnest, ja gribi.»

«Nē,» Kebēts uz to sacīja, «man šobrīd nav nekas ne atmetams, ne piebilstams. Tas ir taisni tas, ko domāju.»

Sokrats, it kā savā nodabā ko pārdomādams, ilgāku laiku klusēja un tad sacīja:

«Jā, tas nu nav nekāds nieks, ko gribi izzināt, Kebēt. Mums nāksies visā pilnībā aplūkot rašanās un bojāejas cēloni. Ja gribi, pastāstīšu tev, kāda man pašam šai ziņā ir pieredze. Un, ja tev kaut kas no mana stāstījuma šķitīs noderīgs, vari to izmantot savu argumentu balstīšanai.»

«Protams, gribu,» teica Kebēts.

«Tad nu paklausies, ko teikšu. Jaunībā, Kebēt, biju briesmīgi kārs uz tām zinībām, ko sauc par dabas zinātņi. Man likās, tas ir kas lielisks — zināt visu parādību cēloņus: kāpēc kas rodas un kāpēc iznīkst, un kāpēc eksistē. Un es ne reizi vien svēros te uz vienu, te uz citu pusi, pirmām kārtām aplūkojams šāda veida jautājumus: vai, siltajam un aukstajam pārejot pūšanā, kā daži apgalvojuši, rodas dzīvās būtnes? Un vai tās ir asinis, ar ko domājam, vai gaiss, vai uguns, vai arī nekas no tā visa, bet smadzenes mums piešķir sajūtas — dzirdi, redzi un ožu —, no kurām tad rodas atmiņa un priekšstats, bet no atmiņas un priekšstata, tiem nostiprinoties, rodas zināšana? Un, kad savukārt aplūkoju tā visa bojāeju un norises debesīs un uz zemes, galu galā nonācu pie atzinuma, ka esmu šādiem pētījumiem pilnīgi nedērīgs. Tam minēšu tev pietiekami pārliecinošu argumentu. Arī tajos jautājumos, ko agrāk, kā likās man un arī citiem, labi pārzināju, šo pētījumu dēļ pilnīgi zaudēju sajēgu, tā ka vairs nezināju pat to, ko pirms tam iedomājos zinām par daudzām parādībām, arī to, kāpēc cilvēks aug. Agrāk biju domājis, ka tas nu ir skaidrs ikvienam: tas notiek tāpēc, ka viņš ēd un dzer. No barības miesa nāk klāt miesai, kauli — kauliem, un tādā pašā kārtā viss radniecīgais nāk klāt radniecīgajam; tad nelielā masa vairojas un mazais cilvēks izaug liels. Tā domāju agrāk. Vai tev tas nešķiet gluži prātīgi?»

«Jā gan,» atbildēja Kebēts.

«Un tad ievēro vēl: kad liela auguma vīrs man likās par galvas tiesu garāks nekā līdzās stāvošs maza auguma cilvēks un tāpat zirgs par galvas tiesu lielāks nekā otrs, es iedomājos, ka mana uztvere ir pareiza. Un kas ir vēl skaidrāk: desmit man likās vairāk nekā astoņi, tāpēc ka pie astoņi vēl nācis klāt divi, un divas

pēdas ir kas garāks par vienu pēdu, jo pārsniedz to par pusi sava garuma.»

«Un ko tu par to domā tagad?» vaicāja Kebēts.

«Nu, Zevs liecinieks,» atbildēja Sokrats, «esmu tālu no domas, ka zinu cēloni kādām no šīm parādībām. Es pat nevaru īsti saprast, vai, paliekot vienam klāt vienu, par divnieku kļūst tas vieninieks, kam pielikts klāt, vai klāt pieliktais vieninieks, vai arī klāt pieliktais vieninieks un tas, kam pielikts klāt, kļūst par divnieku, saliekot abus kopā. Un es brīnos, ka tad, kad katrs no tiem eksistēja atsevišķi, katrs bija viens un tie vēl nebija divi, bet tad, kad tie satuvinājās, tas ir bijis cēlonis tam, ka radies divnieks, proti, šī sastapšanās — tas, ka tie tikuši satuvināti. Un tāpat, kad sadala vienu, nespēju vairs noticēt, ka tas — šī sadalīšana — ir cēlonis tam, ka radušies divi, jo šis cēlonis ir pretējs tam, kā radies divnieks iepriekšējā gadījumā. Toreiz iemesls bija savstarpēja satuvināšana un viena pielikšana otram, bet tagad — viena atņemšana otram, atdalīšana no tā. Un neticu vairs, ka šādā pētījumu ceļā varu saprast, kāpēc rodas vieninieks vai arī jebkas cits, vārdu sakot — kāpēc kas rodas vai iet bojā, vai eksistē. Tāpēc šo metodi vairs nekādā ziņā neatzīstu un samaisu sev uz labu laimi kādu citu.

Bet reiz dzirdēju kādu cilvēku lasām priekšā no, kā viņš sacīja, Anaksagora⁷⁵ grāmatas, ka prāts esot tas, kas visu izkārto un esot visa cēlonis. Par šo cēloni nopriecājos un iedomājos, cik gan labi, ka prāts ir visa cēlonis. Nospriedu, ka, ja tas tā ir, tad izkārtotājs prāts arī visu izkārtu un ikvienu lietu noliek tā, kā tai ir vislabāk. Un, ja nu kāds gribētu atrast ikvienas lietas cēloni — kāpēc tā rodas vai iet bojā, vai eksistē, tad vajadzētu tikai noskaidrot, kā tai ir vislabāk eksistēt, kaut ko darīt vai pieredzēt. No šāda viedokļa cilvēkam nevajadzētu pētīt — ne attie-

97

B

C

D

cībā uz sevi, ne citiem — neko citu kā vien pašu labāko un krietnāko; bet viņam nepieciešami jāzina arī tas, kas ir sliktāks, jo zināšana attiecas kā uz vienu, tā uz otru. To apsvērdams, ar prieku iedomājos, ka attiecībā uz visa esošā cēloņiem nu esmu atradis skolotāju, kas man būtu pa prātam, — Anaksagoru, kurš man vispirms pateiks, vai zeme ir plakana vai apaļa, un, kad būs to pateicis, izskaidros šīs parādības cēloni un nepieciešamību, atsaukdamijs uz to, kas ir labākais, un norādīs, ka zemei labāk būt tieši tādai; un, ja viņš pateiks, ka tā atrodas vidū, tad arī vēl paskaidros, ka tai ir labāk atrasties vidū. Un, ja viņš man to visu izskaidrotu, tad biju gatavs vairs nekārot neviena cita cēloņa veida. Un es biju gatavs 98 tādā pašā veidā izpētīt Sauli, Mēnesi un pārējos zvaigznājus — to ātrumu citam pret citu un apgriezienus, un pārējās norises, un kādā ziņā katram no tiem ir vislabāk darīt taisni tā un pieredzēt taisni to, ko pieredz. Es nemūžam nedomāju, ka viņš, nosaucis prātu par tā visa izkārtotāju, liks lietā arī vēl citu cēloni nekā to, ka stāvoklis, kādā kas atrodas, tam ir pats labākais. Un es iedomājos, ka, norādījis cēloni B katram atsevišķi un visam kopā, viņš arī vēl paskaidros, kas ikvienam ir vislabākais un kāds ir visam kopīgais labums. Un es neparko nebūtu atteicies no šīm cerībām. Ar milzīgu centību ķēros pie grāmatām un izlasīju tās, cik vien ātri spēju, lai jo drīzāk uzzinātu, kas ir vislabākais un kas ir sliktāks.

Bet šī brīnišķā cerība, mans draugs, ātri vien izgaisa, kad, turpinādams lasīšanu, redzēju, ka šis vīrs vispār neliek lietā prātu un tam nepiešķir nekādu cēloņa lomu parādību izkārtotāšanā, bet kā cēloņus min kaut kādu gaisu, ēteru un ūdeni, un daudz citu nejēdzību. Un man likās, ka tas ir tas pats, it kā iesākumā kāds sacītu, ka Sokrats visu, ko dara, dara ar prātu, bet pēc tam ņemtos katrai atsevišķai manai

darbībai nosaukt cēloņus: vispirms viņš teiktu, ka tagad sēžu šeit tāpēc, ka mans ķermenis sastāv no kauliem un cīpslām, ka mani kauli ir cieti un cits no cita atdalīti ar locītavām, ka cīpslas var savilkties un atslābināties un ka tās apņem kaulus līdz ar miesu un ādu, kura visu satur kopā. Un, tā kā kauli savās locītavās brīvi kustas, cīpslas, atslābinoties un savelkoties, man tagad ļauj saliekt locekļus, un šā iemesla dēļ te sēžu saliecies. Un viņš arī varētu minēt tamlīdzīgus cēloņus mūsu sarunai — skaņas, gaisu, dzirdi un vēl neskaitāmus citus, atstādams novārtā patiesos cēloņus, proti: tā kā atēniešiem šķitis labāk mani notiesāt, arī man šķitis labāk te sēdēt, kā arī taisnīgāk — palikt un paciest sodu, kādu vien viņi man nosaka. Jau sen — pie suņa!⁷⁶ — šīs cīpslas un šie kauli, domājams, atrastos kaut kur Megarās vai Boiotijā,⁷⁷ sekodami priekšstatam par labāko, ja es nebūtu uzskatījis par taisnīgāku un cildenāku nevis bēgt, nevis laisties lapās, bet pakļauties ikvienam sodam, ko man uzliek valsts.

Dēvēt tādas lietas par cēloņiem ir gatavā nejēdzība. Ja kāds sacītu, ka bez tā visa — bez kauliem, cīpslām un pārējā, kas man ir, — es nespētu darīt to, ko uzskatu par vajadzīgu, viņam būtu taisnība. Bet, ka tie ir cēlonis tam, ko daru, un ka to daru ar prātu, nevis izvēloties labāko, tas gan būtu bezgala nenopietns apgalvojums. Tas nozīmētu nespēt atšķirt, ka īstenībā viena lieta ir cēlonis, cita — tas, bez kā cēlonis nekad nevarētu būt cēlonis, un tieši to, kā man šķiet, cilvēku lielākā daļa, it kā taustoties pa tumsu, sauc par cēloni — vārdā, kas tam nepienākas. Tāpēc arī viens apņem Zemi ar viesuli un liek tai nekustīgi atrasties zem debesīm,⁷⁸ citam tā ir kas līdzīgs lēzenai silei, kurai viņš par balstu noliek apakšā gaisu.⁷⁹ Bet spēku, kas liek visam tagad atrasties tādā stāvoklī, kādā tam ir vislabāk, viņi nemeklē

c 7
atsevišķos
juris

un arī nedomā, ka tam pamatā ir kāda dievišķa vara. Viņi iedomājas, ka atradīs kādudien stiprāku un nemirstīgāku Atlantū⁸⁰, kas saturētu visu kopā vēl labāk, un neuzskata, ka īstenībā visu saista un satur kopā labais un pienācīgais. Es ar vislielāko prieku būtu kļuvis par jebkura cilvēka skolnieku, lai uzzinātu, kas tas cēlonis tāds ir. Bet tāda iespēja man bija liegta — nevarēju to nedz atklāt pats, nedz uzzināt no citiem. Vai gribi, lai tev pastāstu, Kebēt, kā man veicās, kad devos jūrā otrreiz, meklēdams cēloni?»

«Jā,» atbildēja viņš, «ļoti.»

«Pēc tam kad atteicos no parādību pētīšanas,» turpināja Sokrats, «nospriedu, ka man jāuzmanās, lai nepieredzu to, kas notiek ar cilvēkiem, kuri novēro un pētī saules aptumsumu. Proti, daži no viņiem sev sabojā acis, ja neskatās ūdenī vai vēl kur citur tās atspulgā. Ko tamlīdzīgu manīju arī es un sāku bažīties, ka mana dvēsele varētu kļūt pavisam akla, ja skatīšu lietas ar acīm un mēģināšu tās tvert ar atsevišķām maņām. Nospriedu, ka man jāpievēršas jēdzieniem un tajos jāpētī lietu patiesā būtība. Tiesa, varbūt mans salīdzinājums nav gluži atbilstošs. Es gan nekādā gadījumā nepieļauju, ka cilvēks, kas pētī parādības jēdzienos, tās aplūko tēlos lielākā mērā nekā tas, kas aplūko tās ārējās izpausmēs. Lai būtu kā būdams — gāju šo ceļu un, ikreiz likdams pamatā domu, kuru uzskatu par spēcīgāko, pieņemu par patiesu to, kas man šķiet saskanam ar šo domu — vai nu attiecībā uz cēloņiem, vai visu pārējo, bet to, kas nesaskan, — par nepatiesu. Bet man gribas tev izteikt skaidrāk, ko domāju, jo man šķiet, ka neesi to vēl sapratis.»

«Jā, Zevs liecinieks,» atbildēja Kebēts, «ne visai.»

«Lūk, ko domāju,» turpināja Sokrats. «Tas nav nekas jauns, bet tas pats, ko sacīju vienmēr, bez mitas gan citkārt, gan arī tikko mūsu sarunā. Es

atcāis
peldētums

D

E

100

B

mēģināšu tev izskaidrot to cēloņa veidu, kuru pētīju, un atgriezšos pie tā, kas jau daudzkārt cilāts. Ar to arī sāku, likdams pamatā pieņēmumu, ka eksistē Skaistais pats par sevi, tāpat Labais, Lielais un viss pārējais. Ja piekrīti man un atzīsti, ka tie eksistē, ceru, ka tas man dos iespēju tev atsegt cēloni un pierādīt dvēseles nemirstību.»

«Pieņem, ka piekrītu, un nekavējies jautājumu noskaidrot līdz galam,» aicināja Kebēts. C

«Tad palūko,» teica Sokrats, «vai būsī vienisprātis ar mani arī par to, kas seko. Ja eksistē vēl kas skaists bez paša Skaistā, tad, kā man šķiet, tas ir skaists tikai tāpēc, ka ir līdzdalīgs pašā Skaistajā, un tā spriežu arī par visu pārējo. Vai piekrīti šādam cēlonim?»

«Piekrītu,» teica Kebēts.

«Tad nu nesaprotu,» viņš turpināja, «un nespēju aptvert tos pārējos gudros cēloņus. Un, ja man kāds par kaut ko stāsta, ka tas esot skaists ar savu košo krāsu vai apveidiem, vai vēl ko tamlīdzīgu, tad atmetu pārējo, jo viss pārējais mani tikai samulsina. Es vienkārši un tieši, varbūt vientiesīgi turos pie sava uzskata, ka šo lietu padara skaistu nekas cits kā pašā Skaistuma klātbūtne vai kopība ar to, lai kādā veidā tā arī rastos. Par to gan nevaru nekā noteikta apgalvot, vienīgi to, ka viss skaistais kļūst skaists caur Skaisto. Tā, šķiet, ir drošākā atbilde kā man pašam, tā citiem. Turoties pie tās, domāju, ka nekad nepakļupšu, bet varēšu gan sev, gan jebkuram citam droši atbildēt, ka skaistais ir skaists caur Skaisto. Vai tev neliekas tāpat?» D

«Jā, tāpat.»

«Tātad lielais ir liels un lielākais lielāks ar lielumu un mazākais — mazāks ar mazumu?»

«Jā.» E

«Tātad tu to nepieņemt, ja par kādu sacītu, ka viņš ir par galvas tiesu lielāks nekā otrs, un par

- 101 citu — ka viņš par galvas tiesu mazāks, bet gan stingri iebilstu: tu neesot domājis neko citu kā vien to, ka viss, kas ir lielāks par otru, ir lielāks vienīgi ar lielumu, ne kā cita kā vien lieluma dēļ; tāpat mazākais ir mazāks vienīgi ar mazumu, ne kā cita kā vien mazuma dēļ. Ja tu par kādu sacītu, ka viņš par galvas tiesu lielāks vai mazāks, tu, manuprāt, baidītos uzdurties pretrunai — pirmkārt, ka lielākais ir lielāks un mazākais — mazāks caur vienu un to pašu, otrkārt, ka galva, kas pati ir maza, padara lielāko lielāku,
- B un tas gan būtu dīvaini, ja caur ko mazu kaut kas būtu liels. Vai tad tu nebaidītos no tā?»

«Protams,» atbildēja Kebēts un iesmējās.

«Tātad tu baidītos sacīt,» turpināja Sokrats, «ka desmit ir par divi vairāk nekā astoņi un šā iemesla dēļ pārspēj to, nevis ar daudzumu un caur daudzumu, un ka divu pēdu garais ir par pusi lielāks nekā vienu pēdu garais, nevis pārspēj to ar garumu? Šeit taču nāktos baidīties par to pašu.»

«Jā, katrā ziņā,» teica Kebēts.

- C «Un vai, pieliekot vieniniekam klāt vieninieku vai sadalot vieninieku, tu nevairītos sacīt, ka divnieka rašanās cēlonis ir klātpielikšana vai dalīšana? Un tu iesauktos pilnā balsī, ka zini tikai vienu veidu, kā varētu rasties ikviena lieta, — līdzdalību īpašā būtībā, kurā tai jābūt līdzdalīgai, un ka šajā jautājumā neatzīsti citu divnieka rašanās cēloni kā vien līdzdalību Divībā, un ka līdzdalīgam tajā jābūt visam, kas grasās kļūt par divnieku, tāpat Vienībā — visam, kas grasās kļūt par vieninieku. Tu mestu pie malas visas šīs dalīšanas un klātpielikšanas un pārējos tamlīdzīgos smalkumus un ļautu uz šiem jautājumiem atbildēt vīriem, kas ir gudrāki par tevi, un pats, baidīdamies, kā saka, savas ēnas un savas neprasmes,
- D turētos pie savas drošās hipotēzes un atbildētu atiecīgi. Un, ja kāds ķertos klāt pašai hipotēzei, tu

atmestu viņam ar roku un atbildētu tikai tad, kad būs izpētījis secinājumus, kas izriet no tās, — vai tie savā starpā saskan vai nesaskan. Un, ja nāktos attaisnot pašu hipotēzi, tu to darītu tādā pašā veidā, tai razdams atkal citu hipotēzi, kura tev no augstāk esošajām hipotēzēm šķistu vislabākā, līdz sasniegtu ko apmierinošu. Un tu nejauktu visu kopā, kā to dara strīdnieki, reizē runādams par pirmsākumu un no tā izrietošajiem secinājumiem, ja vien gribētu atrast kaut ko no patiesi esošā. Laikam neviens pats no viņiem par šiem jautājumiem nedz raizējas, nedz domā, bet, savā lielajā gudrībā visu sajaukdami, viņi vēl ir spējīgi būt apmierināti ar sevi. Bet tu, ja vien esi filozofs, domājams, darīsi, kā saku.»

«Pilnīgi pareizi,» reizē iesaucās Simmijs un Kebēts.

EHEKRATS. Jā, katrā ziņā, Faidon, — Zevs liecinieks! To viņš, man šķiet, izklāstīja apbrīnojami skaidri, pat aprobežota prāta cilvēkam saprotami.

FAIDONS. Tā tas ir, Ehekrat, un tāpat arī domāja visi, kas bija klāt.

EHEKRATS. Un tā domājam arī mēs, kas nebijām klāt un to dzirdam tikai tagad. Bet kas tika runāts pēc tam?

FAIDONS. Man šķiet, pēc tam kad viņi bija ar Sokratu vienojušies un atzinuši, ka ikviena no idejām⁸¹ patiešām eksistē un pārējās lietas, kas tajās ir līdzdalīgas, no tām saņem savu nosaukumu, viņš vaicāja:

«Ja nu tu to pieņem, vai tad, sacīdams, ka Simmijs ir lielāks par Sokratu, bet mazāks par Faidonu, līdz ar to nesaki, ka Simmijā reizē ir abi — gan lielums, gan mazums?»

«Jā gan.»

«Bet tu taču esi vienisprātis ar mani, ka, ja sakām — «Simmijs ir lielāks par Sokratu», īstenībā ne-

C maz tā nav, kā tas šajā formulējumā izteikts? Simmijs taču nav lielāks tāpēc, ka viņš ir Simmijs, bet ar lielumu, kas viņam piemīt, un arī nav lielāks par Sokratu tāpēc, ka Sokrats ir Sokrats, bet tāpēc, ka Sokratam piemīt mazums attiecībā pret Simmija lielumu.»

«Pareizi.»

«Un viņš arī nav mazāks par Faidonu tāpēc, ka Faidons ir Faidons, bet tāpēc, ka Faidonam piemīt lielums attiecībā pret Simmija mazumu.»

«Jā, tā tas ir.»

D «Tādējādi Simmijs saucams gan par mazu, gan par lielu, atrazdamies vidū starp abiem: viena lielumam viņš ļauj pārspēt paša mazumu, otram sniedz savu lielumu, kas pārspēj tā mazumu.»

Te viņš pasmaidīja un piebilda:

«Liekas, ka sāksšu vēl runāt kā no grāmatas, bet laikam tomēr ir tā, kā saku.»

Kebēts piekrita.

«Bet es to saku tālab, ka gribu, lai tu domā tāpat kā es. Man šķiet, ka ne vien pats Lielais nekad negrib reizē būt gan liels, gan mazs, bet ka arī lielais mūsos nekad nepieņem mazo un negrib tikt pārspēts. Viens no diviem: vai nu tas bēg un griež ceļu, kad tam tuvojas pretējais — mazais, vai, kad šis jau pieņācis klāt, iet bojā. Tas negrib, palikdams uz vietas un pieņemdams mazo, kļūt kas cits nekā ir bijis. Piemēram, es, sagaidījis un pieņēmis mazo, esmu vēl tas pats, kas biju, joprojām esmu tas pats mazais cilvēks. Bet pats Lielais, būdams liels, nespēs būt mazs. Tāpat arī mazais mūsos nekad negrib kļūt vai būt liels, un vispār neviens no pretstatiem negrib, vēl būdams tas, kas ir bijis, kļūt vai būt savs pretstats, bet vai nu atkāpjas, vai šais apstākļos⁸² iet bojā.»

«Jā,» sacīja Kebēts, «tā tas, manuprāt, katrā ziņā ir.»

Tad kāds no klātesošajiem — kurš tas bija, to īsti neatceros — teica:

«Ai, dievi, vai tad mēs nebijām pirmīt vienojušies par ko citu, kas ir pavisam pretējs tam, ko runājam tagad, — ka no mazāka rodas kas lielāks un no lielāka — kas mazāks un ka tieši tādā veidā rodas pretējais no pretējā? Bet tagad, man šķiet, apgalvojam, ka tā nekad nenotiek.»

Sokrats bija pagriezis galvu uz runātāja pusi un, viņu uzklausījis, teica:

«Braši, ka tu mums to atgādini! Taču tu neredzi atšķirību starp to, ko runājam tagad, un to, kas runāts iepriekš. Pirmīt sacījām, ka no pretējās lietas rodas pretējā lieta, bet tagad — ka pats pretstats nekad nepārtop savā pretstatā nedz mūsos, nedz dabā. Pirmīt, mans draugs, runājām par lietām, kurām piemīt pretējas īpašības, un nosaucām tās šo īpašību vārdā, tagad turpretim — par pašiem pretstatiem, kuru klātesme piešķir lietām to vārdus. Šie pretstati, apgalvojam, nekad nepieļauj savstarpēju viena rašanos no otra.»

Vienlaikus viņš pavērās Kebētā un vaicāja:

«Varbūt arī tevi, Kebēt, samulsinājis kaut kas no tā, ko viņš sacīja?»

«Nē, tā vis šoreiz nav,» atbildēja Kebēts. «Taču nenoliegšu, ka daudz kas mani tomēr mulšina.»

«Tātad esam visumā vienojušies par to,» sacīja Sokrats, «ka pretstats nekad nebūs pretstats pats sev?»

«Jā, katrā ziņā,» atbildēja Kebēts.

«Tad palūko,» turpināja Sokrats, «vai būsi vienprātis arī mani arī vēl šādā jautājumā. Vai eksistē kas tāds, ko tu sauc par siltu un par aukstu?»

«Jā.»

«Un vai tas ir tas pats, kas sniegs un uguns?»

«Protams, nē, Zevs liecinieks!»

«Un siltais ir kas cits nekā uguns un aukstais — kas cits nekā sniegs?»

«Jā.»

«Bet tam tu, manuprāt, taču tici, ka sniegs, pieņēmis silto, kā tikko kā runājām, vairs nekad nebūs tas, kas agrāk, — sniegs un reizē silts, bet, siltajam pienākot klāt, vai nu atkāpsies, vai ies bojā.»

«Katrā ziņā.»

«Un ka tāpat uguns, kad tai pienāk klāt aukstais, vai nu atkāpsies, vai ies bojā, bet nekad nespēs, pieņemot aukstumu, būt tā pati, kas agrāk, — uguns un reizē auksta.»

E «Jā, tā tas ir.»

«Tātad dažos tamlīdzīgos gadījumos notiek tā, ka ne vien pati ideja sev pieprasa vienu un to pašu nosaukumu uz mūžīgiem laikiem, bet arī vēl kas cits, kas gan nav pati ideja, bet kam tomēr allaž, kamēr eksistē, ir tās veidols⁸³. Varbūt tev no tālāk dotā piemēra kļūs skaidrāks, ko domāju. Nepāra skaitlis taču vienmēr saucams šajā vārdā, kādā to tikko apzīmēju, vai tā nav?»

«Katrā ziņā.»

104 «Bet vai tikai tas vien no visa eksistējošā — tāds ir mans jautājums — vai arī vēl kas cits, kas gan nav tas pats, kas nepāra skaitlis, bet tomēr bez sava īpaša vārda arī vienmēr saucams par nepāra skaitli, jo pēc savas dabas nekad nevar zaudēt savu nepāra skaitļa dabu? Es, piemēram, domāju to, kas notiek ar trijnieku un daudz ko citu. Papēti trijnieku. Vai tev nešķiet, ka tas vienmēr apzīmējams gan savā, gan nepāra skaitļa vārdā, kaut gan nepāra skaitlis nav tas pats, kas trijnieks? Bet tāda ir gan trijnieka, gan piecnieka, gan vispār vienas visu skaitļu puses daba, ka neviens no tiem nav identisks ar pašu Nepārību,⁸⁴ tomēr visi ir nepāra skaitļi. Un savukārt divnieks, četrinieks un visi pārējie otras rindas skaitļi nav identiski ar pašu

B

Pārību, tomēr visi ir pāra skaitļi. Vai piekrīti tam vai nepiekrīti?»

«Kā gan tam nepiekrīst?» atbildēja Kebēts.

«Tad ieklausies vērīgi, ko ar to gribu parādīt! Acīmredzot ne vien paši pretstati nepieņem cits citu, bet arī visas lietas, kuras īstenībā nemaz nav pretstatā cita ar citu, bet kurās tomēr aizvien iemājo pretstati,⁸⁵ liekas, nepieņem ideju, kas ir pretēja tajās esošajai, bet, tai pienākot klāt, vai nu iet bojā, vai atkāpjas. Vai tad neatzīsīm, ka trijnieks drīzāk ies bojā vai pacietīs visu ko citu nekā, būdams trijnieks, kļūs par pāra skaitli?»

«Protams, atzīsīm,» atbildēja Kebēts.

«Bet divnieks tomēr nav pretstatā trijniekam?» vaicāja Sokrats.

«Nē.»

«Tātad ne vien pretējās idejas neiztur cita citas tuvošanos, bet ir arī citas lietas, kas nepieļauj pretstata tuvošanos?»

«Pilnīgi pareizi,» teica Kebēts.

«Vai noteiksim,» turpināja Sokrats, «ja varam, kādas tās ir?»

«Jā, protams.»

«Vai tās, Kebēt, nebūs tādas lietas, kuras, lai ko tās pārņemtu savā varā, piespiež to pieņemt ne vien savu ideju,⁸⁶ bet vienmēr arī kāda pretstata ideju?»

«Kā tas saprotams?»

«Tā, kā tikko runājām. Tu taču zini, ka viss, ko savā varā pārņem trijnieka ideja, katrā ziņā ir ne vien trīs, bet arī nepāris?»

«Jā, protams.»

«Pie tādas lietas, apgalvojam mēs, nekad nevar atnākt ideja, kas ir pretēja veidolam, kurš rada šo lietu.»

«Nē, nevar.»

«Bet to ir radījusi nepārības ideja?»

«Jā.»

«Un tai pretēja ir pārības ideja?»

«Jā.»

E «Tātad pie trijnieka nekad neatnāks pārības ideja?»

«Nē, nekad.»

«Tātad trijnieks nav līdzdalīgs Pārībā?»

«Nē, nav.»

«Tātad trijnieks ir nepāris?»

«Jā.»

«Es sacīju, ka mums jānosaka, kādas lietas, nebūdamas tiešs pretstats kādai citai, tomēr nepieņem to, kā tas, piemēram, tagad ir ar trijnieku: tas nav pretstats pārī un tomēr nepieņem to, jo nes vienmēr līdzī tā pretstatu. Tāpat divnieks nes līdzī pretstatu nepārī, uguns — aukstajam, un tā tas arī ir ar
105 daudz ko citu. Bet nu palūko, vai būsi vienisprātis ar šādu definējumu: ne vien pretstats nepieņem pretstatu, bet arī lieta, kura nes līdzī ko pretēju tam, kam tā nāk virsū, nekad nepieņems pretstatu tam, ko tā nes līdzī. Tad atsauc sev to no jauna atmiņā — to dzirdēt vairākkārt nenāks par ļaunu: piecnieks nepieņems pārības ideju, nedz desmitnieks, piecnieka divkāršojums, — nepārības ideju (divkāršojums pats ir⁸⁷ pretstats kam citam, tomēr nepieņem nepārības ideju). Tāpat ne pusotra, ne kas cits tamlīdzīgs ar pusi saistīts nepieņems veselo, ne trešdaļa un visi pārējie tamlīdzīgie⁸⁸ skaitļi. — Domājams, tu man seko un piekrīti.»

B

«Piekrītu visā pilnībā un sekoju,» teica Kebēts.

«Tad pasaki man visu vēlreiz no paša sākuma,» teica Sokrats, «un atbildi man — ne taisni tā, kā jautāju, bet mani atdarinādams. To saku, bez manis iepriekš dotās drošās atbildes redzēdams vēl citu drošību, kas izriet no tagad sacītā. Ja tu man jautātu, kam jābūt ķermenī, lai tas būtu karsts, tev nedošu

iepriekšējo drošo, bet vientiesīgo atbildi: siltumam, C
bet — uz tagad sacītā pamata — smalkāku: ugunij.
Tāpat, ja tu man vaicātu, kam jābūt ķermenī, lai tas
būtu slims, nesacišu: slimībai, bet gan: drudzim.
Līdzīgā kārtā par to, kam jābūt skaitlī, lai tas būtu
nepāra skaitlis, nesacišu: Nepārībai, bet — Vienībai.
Un tā tālāk. Tad nu palūko, vai esi pietiekami skaidri
sapratis, ko gribu.»

«Pilnīgi pietiekami,» atbildēja Kebēts.

«Tad atbildi man,» turpināja Sokrats, «kam jābūt
ķermenī, lai tas būtu dzīvs?»

«Dvēselei,» atbildēja Kebēts.

«Un vai tas tā ir vienmēr?» D

«Kā gan citādi?» teica Kebēts.

«Tātad dvēsele visam, ko tā pārņem savā varā,
vienmēr atnes dzīvību?»

«Jā, tā tas ir,» atbildēja Kebēts.

«Bet vai eksistē kāds pretstats dzīvībai vai neeksis-
tē?»

«Eksistē,» teica Kebēts.

«Un kas tas ir?»

«Nāve.»

«Tātad dvēsele, kā pirmīt esam vienojušies, ne-
kad nepieņems pretstatu tam, ko tā vienmēr atnes?»

«Nekādā gadījumā,» atbildēja Kebēts.

«Un tālāk? Kā tikko apzīmējām to, kas nepieņem
pārības ideju?»

«Par Nepārību.»

«Un to, kas nepieņem taisnīgo, nepieņem māksli-
niecisko?»

«Otru — par nemāksliniecisko, pirmo — par ne- E
taisnīgo,» atbildēja Kebēts.

«Labi. Un, kas nepieņem nāvi, — kā sauksim to?»

«Par nemirstīgo,» atbildēja Kebēts.

«Tad dvēsele nepieņem nāvi?»

«Nē.»

«Tā tad dvēsele ir nemirstīga.»

«Jā, nemirstīga.»

«Labi,» teica Sokrats. «Vai to nu uzskatīsim par pierādītu? Kā tev šķiet?»

«Jā, visā pilnībā, Sokrat.»

106 «Ko tālāk, Kebēt?» turpināja Sokrats. «Ja Nepārībai jābūt neiznīkstošai, vai tad arī trijnieks nebūs neiznīkstošs?»

«Kā gan citādi?»

«Bet, ja nesiltajam jābūt neiznīkstošam, vai tad sniegam, ja kāds tam pieliktu klāt siltumu, nevajadzētu atkāpties sveikam un neizkusušam? Iznīkt tas nevarētu, nedz arī, paliekot uz vietas, pieņemot siltumu.»

«Pareizi,» atbildēja Kebēts.

«Tāpat, manuprāt, ja neauksts būtu neiznīkstošs un ugunij tuvotos kas auksts, tā nenodzistu, neietu bojā, bet dotos sveika projām.»

«Jā, katrā ziņā,» teica Kebēts.

B «Un vai mums tas pats nav jāsaka par nemirstīgo? Ja nemirstīgais ir tāpat neiznīkstošs, dvēsele nevar iet bojā, kad tai nāk virsū nāve, jo, kā izriet no iepriekš sacītā, tā nepieņems nāvi un nebūs mirusi, tāpat kā ne trijnieks, ne pati Nepārība nebūs, kā sacijām, pāris, tāpat kā uguns nebūs auksta, nedz auksts būs siltums ugunī. Bet kas, kāds varētu ie-bilst, stāv tam ceļā, ka nepāris gan nekļūst par pāri, ja tam nāk virsū pāris, — par to esam vienojušies —, bet iet bojā un tā vietu ieņem pāris? — Ja kāds to
C sacītu, mēs nevarētu apgalvot, ka tas neiet bojā, jo nepāris nav neiznīkstošs. Bet, ja tas⁸⁹ tiktu atzīts, it viegli dabūtu virsroku mūsu viedoklis, ka, nākot virsū pārim, nepāris un trijnieks atkāpjas un aiziet, un to pašu mēs varētu droši sacīt par uguni un siltumu, un visu pārējo, vai ne?»

«Katrā ziņā.»

«Un tāpat par nemirstīgo: ja atzīst, ka arī tas ir neiznikstošs, dvēsele būtu gan nemirstīga, gan arī neiznikstoša. Bet, ja tā nav, būtu vajadzīgs vēl cits arguments.» D

«Nē,» sacīja Kebēts, «attiecībā uz šo jautājumu vairs nekā nevajag. Diezin vai kaut kas varētu izvairīties no bojāejas, ja jau nemirstīgais, tātad mūžīgais, būtu pakļauts bojāejai.»

«Ka vismaz ne dievs, ne pati dzīvības ideja, ne kas cits, kas ir nemirstīgs, nekad nevar iet bojā, par to, šķiet, visi ir vienisprātis,» teica Sokrats.

«Jā, visi cilvēki,» sacīja Kebēts, «un vēl jo vairāk, domāju, dievi.»

«Tātad, ja nemirstīgais ir arī neiznikstošs, vai dvēsele, ja tā ir nemirstīga, nebūtu arī neiznikstoša?» E

«Katrā ziņā.»

«Un, ja nāve atnāk pie cilvēka, tad viņa mirstīgā daļa, šķiet, nomirst, bet nemirstīgā aiziet projām sveika un vesela, atkāpdamās no nāves.»

«Acīmredzot.»

«Tātad, Kebēt, ir pilnīgi skaidrs,» teica Sokrats, «ka dvēsele ir nemirstīga un neiznikstoša un mūsu dvēseles patiesām būs Aīdā.» 107

«Man, Sokrat,» uz to sacīja Kebēts, «vairs nekas nav iebilstams, nedz apšaubu šos secinājumus. Bet, ja Simmijam vai kādam citam kas sakāms, būtu labi, ja viņš neklusētu. Neredzu citu laiku kā vien pašreizējo brīdi, ja kāds gribētu vēl ko pateikt vai dzirdēt par šiem jautājumiem.»

«Arī es,» teica Simmijs, «neredzu iemeslu apšaubīt iztīrājuma iznākumu. Bet priekšmets ir tik plašs un maņas domas par cilvēka vārgajiem spēkiem tik zemas, ka gribot negribot sirds dziļumos tomēr paliek kādas šaubas par sacīto.» B

«Pareizi, Simmij,» teica Sokrats, «bet tas nav vienīgais: rūpīgāk jāpārbauda arī pirmie pieņēmumi, kaut

arī tie jums šķiet droši. Un, ja tos pietiekami dziļi izanalizēsiet, tad, domāju, sekosit arī šim pierādījumam, ciktāl tas cilvēkam iespējams. Un, tiklīdz jums tas būs skaidrs, vairs tālāk neko nemeklēsiet.»

«Pareizi,» sacīja Simmijs.

- C «Bet nu, vīri,» turpināja Sokrats, «mums jāpado mā, ka, ja dvēsele ir nemirstīga, mums par to ir jā rūpējas ne vien šim laikam, ko saucam par dzīvi, bet visam laikam, un, ja atstājam to novārtā, briesmas, kā tagad rādās, ir patiešām milzīgas. Ja nāve būtu aiziešana no visa, tā būtu veiksmē nekrietnājiem, jo viņi mirstot atbrīvotos no sava ķermeņa un sava nekrietnuma reizē ar dvēseli. Bet, tā kā dvēsele, kā noskaidrots, ir nemirstīga, tā nevar izbēgt no ļaunuma un izglābties citādi, kā kļūdamā pēc iespējas labāka un prātīgāka. Dvēsele taču neņem līdzi uz Aīdu neko citu kā vien savu audzinātību un izglītību, kuras, kā saka, aizgājējam nes vislielāko labumu vai ļaunumu jau no paša sākuma ceļā uz turieni. Par to stāsta šādi. Kad cilvēks miris, ikviena cilvēka daimons, kuru viņš iemantojis dzīves laikā, uzņemas viņu aizvest uz zināmu vietu, kur visiem jāsapulcējas un kur viņi tiek tiesāti; no turienes viņi dodas uz Aīdu ar šo pavadoni, kura uzdevums ir aizvest uz turieni tos, kas nāk no šīs pasaules. Un, kad viņi tur ir saņēmuši pienācīgo un uzkavējušies viņiem nolikto laiku, cits pavadonis viņus atved atpakaļ pēc daudziem ilgiem laika posmiem. Bet ceļš nav tāds, kādu 108 to apraksta Aishila Tēlefs⁹⁰. Viņš stāsta, ka uz Aīdu vedot taisna taka, bet tā, manuprāt, nav ne taisna, ne vienīgā. Citādi jau nevajadzētu pavadona, jo neviens taču nekādi nevarētu nomaldīties, ja ceļš būtu tikai viens. Īstenībā šķiet, ka tam ir daudz atzarojumu un apvedceļu. To secinu no šajā pusē pieņemtajiem rītiem un paražām.⁹¹

Audzinātā un prātīgā dvēsele seko savam pavadonim un izprot savus apstākļus. Bet dvēsele, kas alka-

tīgi pieķērusies savam ķermenim, vēl ilgu laiku, kā pirmīt sacīju, laidelējas ap to un ap kādu redzamu vietu,⁹² iecirtīgi turas pretī un daudz cieš, kamēr to beidzot ar varu un lielām pūlēm aizved projām tai pieliktais daimons. Un, kad tā nonāk turpat, kur atrodas pārējās dvēseles, no dvēseles, kas ir netīra un rīkojusies ļauni, netaisni slepkavodama vai pāstrādādama citus tamlīdzīgus, tai radniecīgu dvēseļu darbus, visas dvēseles novēršas un bēg un neviena negrib būt par tās ceļabiedri vai pavadoni. Un tā klimst viena pati un pavisam bezpalīdzīga apkārt, līdz ir aizvadīti zināmi laika posmi, pēc kuriem to nepieciešamība aizved uz mājokli, ko tā pelnī. Bet dvēselei, kas mūžu nodzīvojusi tīra un taisnīga, par ceļabiedriem un pavadoņiem tiek dievi, un ikviena apmetas vietā, kas tai pienākas.

Bet uz zemes ir daudz brīnišķu vietu, un pati zeme ne savā apjomā, ne īpašībās nav tāda, kā spriež cilvēki, kas mēdz par to izteikties, — par to mani ir pārliecinājis kāds cilvēks.»⁹³

Te ierunājās Simmijs:

«Kā tu to domā, Sokrat? Arī pats esmu daudz dzirdējis par zemi, bet ne to, par ko tu esi pārliecinājis. Tāpēc es labprāt kaut ko dzirdētu.»

«Te nu, manuprāt, nevajadzētu Glauka mākslas,⁹⁴ Simmij, lai pastāstītu, kā tas ir. Bet pierādīt, ka tā ir taisnība, būtu par grūtu pat ar Glauka mākslu, un es varbūt uz to nemaz neesmu spējīgs, bet, ja arī būtu, manas dzīves, Simmij, kā man šķiet, vairs nepietiktu garam izklāstam. Taču aprakstīt, kāds, pēc manām domām, ir zemes izskats un kādi ir tās novadi, — tam nekas nestāv ceļā.»

«Pat tas jau būtu pietiekams,» sacīja Simmijs.

«Esmu pārliecināts,» teica Sokrats, «pirmām kārtām par to, ka zemei, ja tā ir apaļa un atrodas debesu vidū, nevajag ne gaisa, ne cita tamlīdzīga spēka, lai

pasargātu to no krišanas, bet, lai to noturētu, pietiek debesu viendabīguma visās pusēs un pašas zemes līdzsvara, jo līdzsvarā esošs ķermenis, kas novietots viendabīgas vides centrā, nevar necik noliekties nevienā virzienā, bet paliek aizvien savā stāvoklī nenoliekdami. Tas ir pirmais, par ko esmu pārliecināts.»

«Un pavisam pamatoti,» teica Simmijs.

«Tad esmu vēl pārliecināts,» turpināja Sokrats,
 B «ka tā ir ļoti liela un mēs, kas dzīvojam starp Fāsīdu un Hērakla stabiem,⁹⁵ ieņemam tikai nelielu tās daļu ap jūru — kā skudras vai vārdes ap purvu — un ka vēl daudz citu cilvēku dzīvo daudzās citās tamlīdzīgās vietās. Ticu, ka visur uz zemes ir daudz pēc formas un apjoma dažādu ieplaku, kurās ir satecējis ūdens, migla un gaiss. Bet pati zeme atrodas tīra
 C tīrajās debesīs, kurās ir arī zvaigznes un kuras lielākā daļa cilvēku, kas spriež par tādiem jautājumiem, mēdz saukt par ēteru. Ūdens, migla un gaiss ir ētera nogulsnes, kas nemitīgi satek zemes ieplakās.

Bet mēs nemanām, ka dzīvojam šajās ieplakās, un iedomājamies, ka mītam zemes virspusē. Taisni tāpat kāds, kas dzīvotu pašā jūras dibenā, varētu iedomāties, ka mīt jūras virspusē, un, caur ūdeni redzēdams sauli un citus zvaigznājus, noturētu jūru par debesīm. Sava kūtruma un nespēka dēļ viņš nekad nepaceltos līdz jūras virspusei un nekad neiznirtu un
 D nepaceltu galvu virs ūdens, iesniegdamiem mūsu pasaulē, un nekad neredzētu, nedz dzirdētu no kāda cita, kas to būtu redzējis, cik daudz tīrāka un skais-tāka tā ir par to pasauli, kurā viņš dzīvo.

Tas pats arī notiek ar mums: mēs dzīvojam kādā no zemes ieplakām, bet domājam, ka atrodamies virspusē; gaisu mēs saucam par debesīm un iedomājamies, ka šajās debesīs notiek zvaigžņu kustība. Bet iemesls ir tas pats: sava nespēka un kūtruma dēļ mēs
 E neesam spējīgi sasniegt gaisa augšējo malu. Ja kāds

nokļūtu līdz tā virspusei vai, iemantodams spārnus,
 laistos augšup, viņš varētu pacelt galvu virs tās un,
 tāpat kā pie mums zivis izbāž savu galvu no jūras un
 redz, kas ir šajā pasaulē, ieraudzītu to, kas ir augšējā
 pasaulē. Un, ja viņš pēc savas dabas spētu izturēt šo
 skatu, viņš saprastu, ka tās ir īstās debesis un īstā
 gaisma, un īstā zeme. Mūsu zeme un tās akmeņi, viss 110
 mūspuses novads ir sabojāts un saēsts, tāpat kā
 priekšmeti jūrā ir sāls saēsti. Jūrā neizaug nekas
 ievēribas cienīgs un vispār, varētu teikt, nav nekā
 pilnīga; tur, kur ir arī zeme, ir vienīgi izdēdējušas
 klintis, smiltis, bezgalīgi dubļi un dūņas un nav itin
 nekā, ko varētu salīdzināt ar mūsu pasaules skaistu-
 mu. Savukārt augšējā pasaulē viss ir vēl daudz pārāks
 par to, kas ir mūsējā. Ja drīkst arī celt priekšā kādu B
 nostāstu, tad ir vērts paklausīties, Simmij, kā izskatās
 viss uz tās zemes, kas atrodas zem pašām debesīm.»

«Katrā ziņā, Sokrat!» teica Simmijs. «Mēs labprāt
 paklausīsimies šo nostāstu.»

«Tad nu, draugs,» teica Sokrats, «pirmām kārtām
 stāsta, ka šī zeme, kad to redz no augšas, ir līdzīga no
 divpadsmit ādas sloksnēm sašūtajām bumbām; tā ir
 raiba, dažādās krāsās — tām par paraugiem varētu
 būt tās, ko lieto mūsu gleznotāji. Tur visa zeme C
 laistās tādās krāsās, bet tās ir daudz spilgtākas un
 tīrākas nekā mūsējās. Kāda tās daļa ir brīnum daiļā
 purpura sārtumā, cita — zeltaina, vēl cita — balta,
 baltāka par kaļķiem vai sniegu, un tāpat viss pārējais
 ir dažādās krāsās, kuras ir skaistākas un lielākā skaitā
 nekā tās, ko esam jel kad redzējuši. Un arī pašām
 zemes ieplakām, kas ir pilnas ar ūdeni un gaisu, ir
 sava īpata krāsa, kura zaigo pārējo raibraibo krāsu D
 vidū un rada vienlaidu dažādības iespaidu.

Un uz šādas zemes aug taj piemēroti augi — koki,
 puķes un augļi, un arī kalni un akmeņi te ir atbilstoši
 gludi un caurspīdīgi un to krāsas skaistākas nekā pie

E mums. Mūsu tik iecienītie akmentiņi — karneoli, jaspisi, smaragdi un visi pārējie — ir šo akmeņu daļiņas, bet tur ikviens akmens ir tāds un vēl skaistāks. Tam par iemeslu ir tas, ka turienes akmeņi ir tīri, nav izēsti un izdēdējuši kā mūsējie no puves un sāls, kas rodas no visa tā, kas te nogulsņējas⁹⁶ un atnes koplumu un slimības akmeņiem un augsnei, dzīvniekiem un augiem. Tad nu šī zeme ir rotāta ar visiem šiem akmeņiem un vēl arī ar zeltu un sudrabu, un citām tamlīdzīgām lietām. Tas viss ir pavērts skatienam un pārpilnībā sastopams it visur uz šīs zemes, un to redzēt ir liela laime.

B Tur ir daudz dažādu dzīvnieku un arī cilvēki, no kuriem citi dzīvo sauszemes iekšienē, citi ap gaisu, kā mēs ap jūru, citi — uz gaisa apņemtajām salām cietzemes tuvumā. Vārdu sakot — kas ūdens un jūra ir mums un mūsu vajadzībām, tas tur ir gaiss, un, kas mums ir gaiss, tas viņiem ir ēters. Un laika apstākļi ir tik saskanīgi, ka cilvēki tur neslimo un dzīvo daudz ilgāk nekā mēs un redzes, dzirdes un sapratnes, kā arī citu spēju ziņā mūs pārspēj tāpat, kā gaiss ir tīrāks par ūdeni, bet ēters — tīrāks par gaisu. Un viņiem ir svētbirzis un tempļi dieviem, kur tie patiešām mājō, un balsis, pareģojumi un parādīšanās, un tamlīdzīgas izpausmes ļauj viņiem tieši sazināties ar dieviem. C Un viņi redz sauli un mēnesi, un zvaigznes tādas, kādi šie debesķermeņi īstenībā ir, un atbilstoši tam viņi ir laimīgi arī visās pārējās jomās.

D Tāda ir daba šai zemei kopumā un tam, kas ir tās virspusē. Bet ap visu zemi ir daudz ieplaku — citas dziļākas un ar plašāku atveri nekā tā, kurā mēs dzīvojam, citas dziļākas nekā mūsējā, bet ar šaurāku atveri, citas arī seklākas, bet plašākas. Tās visas savā starpā saistītas ar daudziem apakšzemes kanāliem, šaurākiem un platākiem, pa kuriem no citas citā kā maisāmtraukos ieplūst daudz ūdens. Tur ir neizsīk-

stošas milzīga platuma pazemes upes gan ar karstu, gan aukstu ūdeni un arī daudz uguns — lielas uguns upes, tāpat daudz vai nu šķidrāku, vai biezāku dubļu straumju, līdzīgu tām, kuras Sicīlijā pirms lavas izvirduma veļ dubļus, un pašai lavai. Šīs upes piepilda atsevišķās ieplakas atkarībā no virziena, kurā tās ik reizi plūst. Tas viss ceļas un krītas it kā no kādām svārstībām zemes dzīlēs. Un šo svārstību raksturs ir apmēram šāds.

Viena no zemes atverēm, kas ir ne vien pati lielākā, bet arī stiepjas cauri visai zemei, ir, kā saka Homērs,

Tālu, kur bezdibens dziļais, visdziļākā vietā zem zemes.⁹⁷

To gan pats Homērs citā vietā,⁹⁸ gan daudzi citi dzejnieki⁹⁹ ir nosaukuši par Tartaru. Šajā bezdibenī satek visas upes un atkal iztek no tā, un ikviena no tām iegūst tās augsnes dabu, pa kuru tā tek. Iemesls tam, ka visas straumes no šejienes iztek un atkal ietek, ir tas, ka šim šķidrumam nav ne pamata, ne dibena. Tāpēc tas ceļas un krītas, viļņo augšup lejup, un to pašu dara gaiss un vējš ap to, jo abi seko līdzī šķidrumam, kad tas virzās uz zemes tālo galu vai atgriežas tuvējā. Un, tāpat kā, mums elpojot, dvaša nemitīgi plūst iekšā un ārā, tā arī tur vējš svārstās līdzī šķidrumam un, ielaužoties un izlaužoties, izraisā drausmīgas, milzīga spēka brāzmas. Kad ūdens atkāpjas uz to novadu, ko saucam par apakšējo, tas plūst cauri zemei pa turienes gultnēm un piepilda tās tāpat, kā tas notiek apūdeņošanas kanālos. Tad, atstādams šo novadu un nākdams atpakaļ uz šo pusi, tas piepilda šejienes upes, kuras, kad tās ir piepildītas, tek pa kanāliem cauri zemei un nokļūst katra savā vietā, uz kuriem ved tās ceļš,¹⁰⁰ un veido jūras,

- D ezerus, upes un avotus. No turienes tās no jauna ienirst pazemē un, citas plūzdamas pa daudziem un garākiem posmiem, citas — pa nedaudziem un īsākiem, atkal ietek Tartarā, dažas tālu lejpus vietas, no kurienes iztek, dažas — tikai nedaudz, bet visas ietek lejpus savas iztekas. Dažas ietek tai pašā pusē, kurā iztecējušas, dažas — pretējā. Ir arī tādas, kas apmet pilnu apli, apvīdamās ap zemi vienureiz vai vairākas reizes kā čūskas, un tad, nolaižoties pēc iespējas zemu, atkal ietek Tartarā. Taču nolaisties no abām
- E pusēm tās var tikai līdz zemes vidum, ne tālāk, jo, lai kurā virzienā tecētu upe, ceļš abās pusēs no vidus ved augšup.

- Tādu upju ir daudz, un tās ir lielas un daudzveidīgas, taču šo daudzo upju vidū īpaši ievērojamas ir četras. Lielākā no tām, kura tek pa apli vistālāk no zemes vidus, saucas Okeāns. Otrā pusē, bet pretējā virzienā tek Aheronta, kas plūst pa dažādām tuksnešainām vietām, īpaši pa zemes apakšu, un ietek Aherūsiāda ezerā. Tur sanāk lielākā daļa mirušo cilvēku dvēseļu¹⁰¹ un paliek zināmu, tām nolemtu laiku, dažas ilgāku, citas — īsāku, bet pēc tam tās tiek atkal sūtītas atpakaļ, lai piedzimtu no jauna par dzīvām būtnēm.
- 113

- Trešā upe sākas starp šīm abām, un tā netālu no savas iztekas sasniedz plašu novadu, kas deg gaišās liesmās, un veido ezeru, kurš ir lielāks par mūsu jūru¹⁰² un kurā mutuļo verdošs ūdens ar dūņām. No turienes tā duļķaina un dūņaina plūst pa apli pa zemes iekšieni un vīdamās nokļūst dažādos apvidos, arī līdz Aherūsiāda ezera malai, bet nesajaucas ar tā ūdeni. Tad tā, apmetusi zem zemes daudzus apļus, ietek Tartara lejas daļā. Tā ir upe, kuru sauc par Piriflegetontu¹⁰³, un tā izverd lavas šlakatas dažādos zemes novados. Iepretī tai ir sākums ceturtajai upei, kas, kā stāsta, vispirms tek pa briesmīgu, mežonīgu
- B

apvidu, kurš viscaur ir tumšzils un kuru sauc par C
Stikšas novadu, bet ezeru, ko izveido upe, dēvē par
Stiksu. Tajā ieplūzdama, upe savos ūdeņos pārņem
drausmīgus spēkus¹⁰⁴ un tālāk tek zem zemes, un,
apmezdama apli Piriflegetontai pretējā virzienā, sa-
stop to Aherūsiāda ezerā nākam no otras puses.¹⁰⁵
Arī šī upe nesajauc savu ūdeni ne ar kādu citu, bet
tāpat apmet apli un ietek Tartarā iepretī Piriflegeton-
tai, un šīs upes nosaukums, kā stāsta dzejnieki, ir
Kokīta¹⁰⁶.

Tā nu tas viss ir iekārtots. D

Kad mirušie ierodas tajā vietā, kurā ikvienu nogā-
dā viņa daimons, viņi vispirms tiek tiesāti — gan tie,
kas dzīvojuši krietni un dievbijīgi, gan tie, kas nav tā
dzīvojuši. Tie, par kuriem nospriež, ka viņu dzīves
veids bijis kas vidējs, dodas uz Aherontu un, iekāp-
dami viņiem paredzētās laivās, ar tām nokļūst pie
ezera. Tur viņi mīt un šķīstās. Par pārkāpumiem, ja
viņi tādus izdarījuši, viņi saņem sodu un tiek atbrīvo-
ti no vainas, bet par labiem darbiem saņem apbal- E
vojumus, kādus ikviens pelnījis. Bet tos, kuri savu
noziedzumu smaguma dēļ tiek atzīti par nelabojam-
iem — kas vai nu daudzkārt un plašā mērogā ap-
laupījuši svētnīcas, vai pret likumu un taisnību no-
galinājuši daudzus cilvēkus, vai pastrādājuši citus
tamlīdzīgus noziedzumus —, viņiem lemtais liktenis
notriec Tartarā, no kurienes viņi vairs nekad nekāpj
laukā. Turpretī tiem, kas pastrādājuši smagus, bet
izpērkamus noziedzumus, kas, piemēram, dusmās
pacēlušī roku pret tēvu vai māti un pēc tam visu
mūžu to ir nožēlojuši, vai tiem, kas līdzīgos apstāk- 114
ļos kļuvuši par slepkavām, tāpat jātiek iemestiem
Tartarā. Taču, kad tas ir noticis un viņi tur pabijuši
vienu gadu, vilnis viņus izmet laukā — slepkavas
Kokītā, bet tos, kas darījuši pāri tēvam vai mātei,
Piriflegetontā. Kad viņi ar straumi nokļūst pie Aherū-

siāda ezera, viņi klie dz un sauc tos, kurus viņi noga-
 linājuši vai kuriem darījuši pāri, un, tos sasaukuši,
 B lūgšus lūdzas, lai atļauj viņiem izkāpt ezerā un lai
 pieņem viņus. Un, ja viņus uzklausā, viņi izkāpj lau-
 kā un viņu nelaimēm pienāk gals; ja ne, viņus atkal
 aiznes atpakaļ uz Tartaru un no turienes atpakaļ uz
 upēm. Un tas tā turpinās un izbeidzas tikai tad, kad
 cilvēki, kam viņi nodarījuši pārestību, viņus uzklausā.
 Tāds ir sods, kuru viņiem uzlikuši soģi.

Bet tie, par kuriem nospriež, ka viņi īpaši izcēlu-
 šies ar dievbijīgu dzīves veidu, tiek atpestīti un nav
 pakļauti ieslodzīšanai šajās vietās zemes iekšienē, un
 C viņi dodas augšup uz šķīstajiem mājokļiem un apme-
 tas virs zemes. Un tie no viņiem, kas ir pienācīgi
 šķīstījušies caur filozofiju, turpmāko dzīvi vada pilnī-
 gi bezķermeniski un nonāk vēl skaistākos mitekļos.
 Taču tos aprakstīt nav viegli, un nepietiek arī vairs
 laika.

Bet tā visa dēļ, ko esam te pārrunājuši, Simmij,
 jādara viss, lai dzīvē iegūtu tikumu un gudrību, jo
 balva ir skaista un cerības lielas.

D Apgalvot, ka viss būtu taisni tā, kā izklāstīju, prā-
 tīgam cilvēkam gan neklājas. Bet, ka ar mūsu dvēse-
 lēm un to mājokļiem notiek vai nu tā, vai tamlīdzīgi,
 jā jau dvēsele, kā redzējām, ir nemirstīga, tam, ma-
 nuprāt, klājas ticēt; šāda ticība ir riska vērtā, jo tas ir
 cildens risks. Un viņam tas viss jāpatur prātā, it kā tie
 būtu kādi burvju vārdi. Tālab arī velku garumā šo
 nostāstu.

Tad nu pēc visa sacītā par savu dvēseli drošam
 jābūt tādām cilvēkam, kas savā dzīvē nav licies ne
 zinis par miesas baudām un rotām, uzskatīdams tās
 E par sev svešām un ticēdams, ka tās viņam dara vairāk
 ļauna nekā laba, un kas vairāk tiecies pēc zināšanu
 apguves baudas un, rotājis savu dvēseli nevis ar
 svešām, bet gan pašas rotām — ar savaldību, taisnī-

gumu, vīrišķību, brīvību un patiesību, sagaida¹⁰⁷ ceļu uz Aīdu un gatavs doties uz turieni, tiklīdz viņu aicina liktenis. 115

Jūs,» teica viņš, «Simmij un Kebēt, un pārējie, dosities ceļā kādreiz vēlāk, katrs savā laikā, bet mani jau tagad, kā sacītu traģēdijas varonis, sauc liktenis, un ir gandrīz vai laiks stāties pie mazgāšanās, jo, manuprāt, ir labāk iedzert indi pēc nomazgāšanās un neapgrūtināt sievas ar liķa apmazgāšanu.»

Kad viņš to bija sacījis, ierunājās Kritons:

«Labi, Sokrat! Bet ko tu norādīsi šiem vīriem vai man attiecībā uz saviem bērniem vai citu ko, lai mēs tev, cik vien iespējams, varētu pakalpot?» B

«Tikai to vien, Kriton, ko allaž saku, — neko jaunu,» Sokrats atbildēja. «Ja jūs rūpēsities par sevi, tad pakalposit, lai ko darīdami, gan man, gan manējiem, gan sev pašiem, kaut arī man tagad neko nesolītu. Ja turpretī atstāsīt sevi novārtā un nesekosīt dzīvē it kā pa pēdām tam, kas runāts šodien un iepriekšējā laikā, jūs neko nepanāksit, lai arī cik daudz un cik svēti man tagad solīsities.» C

«Mēs centīsimies tā izdarīt,» Kritons sacīja. «Bet kā lai tevi apglabājam?»¹⁰⁸

«Kā vēlaties,» Sokrats atbildēja, «ja tikai dabūsit mani rokā un neaizmukšu no jums.» To sacīdams, viņš klusu iesmējās un, mūs uzlūkodams, turpināja: «Kritonu, draugi, nespēju pārlicināt, ka esmu tas Sokrats, kurš te ar jums runā un visu, kas tiek runāts, sakārto, bet viņš iedomājas, ka esmu tas, kuru viņš pēc īsa brīža skatīs kā mironi, un tāpēc jautā, kā lai mani apglabā. Bet to, ko jums jau gari un plaši esmu klāstījis — ka, iedzēris indi, vairs nepalikšu pie jums, bet aiziešu un došos pretim svētlaimīgo priekiem, — to visu — tā viņam, manuprāt, šķiet — runāju tikai tāpēc, lai mierinātu jūs un reizē arī sevi. Tad nu galvojiet Kritonam par mani, bet otrādi, nekā viņš D

galvoja par mani tiesnešiem. Viņš galvoja par to, ka palikšu te, jūs turpretim galvojiet, ka nepalikšu, līdzko nomiršu, bet iešu projām. Tad Kritonam nebūs tik smagi ap sirdi un viņš, redzēdams, ka sadedzina vai aprok manu miesu, tik ļoti neuztrauksies, it kā ar mani notiktu kas briesmīgs, un bērēs neteiks, ka izstāda Sokratu vai nes viņu laukā,¹⁰⁹ vai aprok. Legaumē, mans visulabais Kriton: nepareizs izteiksmes veids¹¹⁰ ir ne vien kļūda pati par sevi, bet arī nodara ļaunumu dvēselei. Tad esi bez bēdu un saki, ka apbedī manu miesu, un to apbedī tā, kā tev tīk un kā tas, pēc tava ieskata, vislabāk atbilst paražai.»

116 To sacījis, viņš piecēlās un devās uz citu telpu mazgāties. Kritons viņam sekoja, bet mums lika uzgaidīt. Tā palikām turpat, sarunādamies par to, ko bijām dzirdējuši, un to no jauna pārdomādami, bet reizēm atkal atgriezāmies pie nelaiimes, kas bija mūs piemeklējusi, jo, saprotams, bijām pārlicināti, ka atlikušo mūžu, it kā zaudējuši tēvu, vadīsim kā bāreņi.

B Kad Sokrats bija nomazgājies, pie viņa atveda bērnus — viņam bija divi mazi dēli un viens jau liels — un atnāca mājinieces¹¹¹. Aprunājies ar viņām Kritona klātbūtnē¹¹² un devis pēdējos norādījumus, Sokrats sievietes ar bērniem aizsūtīja projām un atkal atnāca pie mums.

Saule jau laidās uz rietu, jo Sokrats dibenistabā bija ilgi kavējies.

Kad Sokrats nomazgājies atnāca pie mums, viņš apsēdās un paspēja vairs tikai īsu brīdi parunāt ar mums. Ieradās Vienpadsmit vīru kalps un piegāja viņam klāt.

C «Sokrat,» viņš teica, «man jau nu nenāksies žēloties par tevi kā par citiem, kas tur ļaunu prātu uz mani un nolād, kad pēc priekšnieku pavēles lieku viņiem iedzert indi. Bet tevi šajā laikā arī citādā ziņā

esmu iepazinis kā cēlāko, mierīgāko un krietnāko no visiem, kas jebkad bijuši šeit. Arī tagad esmu pārliecināts, ka turēsi ļaunu prātu nevis uz mani, bet — tu taču zini, kas ir vainīgie, — uz viņiem.

Bet nu — tu, saprotams, zini, ar kādu vēsti es nāku, — dzīvo sveiks¹¹³ un pacenties pēc iespējas vieglāk panest neizbēgamo!» To sacījis, viņš apraudājās, pagriezās un devās uz izeju. D

Sokrats paskatījās uz viņu uz teica: «Dzīvo sveiks arī tu! Bet mēs tā arī darīsim.» Tad viņš pievērsās mums un sacīja:

«Cik smalkjūtīgs cilvēks! Visu šo laiku viņš nāca pie manis un šad un tad arī aprunājās, un vispār bija pati laipnība. Un cik sirsnīgi viņš mani tagad apraud!

Bet tagad, Kriton, paklausīsim viņam. Lai kāds atnes indi, ja tā jau saberzta; ja ne, tad lai šis vīrs to saberž.»

Uz to Kritons sacīja: «Bet saule, manuprāt, vēl ir virs kalniem, Sokrat, nav vēl norietējusi. Un man ir zināms, ka citi iedzēruši indi tikai prāvu laiku pēc tam, kad viņiem tas ticis pavēlēts, un ka viņi vispirms labi paēduši un padzēruši un daži pat vēl baudījuši mīlas priekus, ar ko vēlējās. Tad nu nesteidzies, vēl laika gana!» E

«Tas ir saprotams, Kriton,» Sokrats uz to atbildēja, «ka tie, par kuriem stāsti, tā rīkojas, jo viņi iedomājas, ka, tā darīdami, ko iegūst. Un tāpat arī saprotams, ka es tā nedarīšu, jo domāju, ka, iedzerdams indi mazliet vēlāk, neko neiegūšu un vienīgi kļūšu smieklīgs paša acīs, ja tik ļoti turēšos pie dzīves un taupīšu, kur nekā vairs nav.¹¹⁴ Tāpēc ej,» viņš turpināja, «paklausei man un neko negudro!» 117

Tad Kritons pamāja jaunajam vergam, kas stāvēja līdzās. Tas izgāja laukā un pēc ilgākas prombūtnes atgriezās kopā ar vīru, kuram vajadzēja Sokratam iedot indi, ko viņš atnesa kausā pagatavotu.

Kad Sokrats šo cilvēku ieraudzīja, viņš sacīja: «Lieliski! Tad kas man tagad jādara, labais cilvēk? Tu taču esi lietpratējs.»

B «Nekas sevišķs,» tas atbildēja. «Izdzer to un pastaigā, līdz kājas kļūs smagas, un tad atgulies! Tad iedarbība neliks sevi gaidīt.»

Ar šiem vārdiem viņš kausu pasniedza Sokratam. Sokrats paņēma to pavisam mierīgi, Ehekrat, ne mirkli netricēdams vai nobālēdams, nedz mainīdams sejas izteiksmi, un, pēc sava paraduma cilvēku cieši uzlūkodams, vaicāja:

«Kā tu domā: vai no šā dzēriena varētu atliet lejamupuri kādam dievam? Vai to drīkst vai nedrīkst?»

«Mēs saberžam vienīgi tik, cik, mūsaprāt, vajag iedzert, Sokrat,» viņš atbildēja.

C «Saprotu,» teica Sokrats, «bet lūgt dievus taču drīkst un vajag, lai ceļš no šejienes uz turieni būtu laimīgs. Tad nu to arī izlūdzos, un lai tā arī notiek.»

To pateicis, viņš kausu pielika pie lūpām un pavisam viegli un mierīgi izdzēra to tukšu.

D Līdz šim brīdim lielākā daļa no mums vēl bija pratusi valdīt asaras, bet, kad redzējām viņu dzeram un kausu jau tukšu, mēs vairs to nespējām. Arī man pašam, lai kā centos novaldīties, asaras sāka līt strauvēnēm; aizklāju seju un apraudāju pats sevi. Jā, apraudāju nevis viņu, bet savu nelaimi — ka zaudēju tādu draugu. Kritons, nespēdams apspiest raudas, bija piecēlies kājās vēl pirms manis. Bet Apollodors jau iepriekš nebija ne mirkli mitējies liet asaras un tagad sāka raudāt pilnā kaklā, satriekdams visus klātesošos, izņemot pašu Sokratu.

E Bet Sokrats sacīja: «Ko jūs darāt, dīvainie ļautiņi! Tieši tādēļ jau aizraidīju projām sievietes, lai viņas te neceltu traci, jo esmu dzirdējis, ka mirt vajag bijīgā klusumā. Tad nu esiet mierīgi un savaldieties!»

Kad dzirdējām šos vārdus, nokaunējāmieš un pārstājām raudāt.

Sokrats sākmā pastaigāja, bet tad sacīja, ka viņam kājas kļūstot smagas, un atgūlās uz muguras, jo tā viņam bija licis minētais cilvēks. Šis — tas pats, kas bija pasniedzis indi, — uzlika Sokratam rokas un laiku pa laikam aptaustīja viņa pēdas un lielus, bet mazliet vēlāk, stipri saspiedis pēdu, vaicāja, vai to jūtot. Sokrats atbildēja, ka nejūtot. Tad viņš Sokratam saspieda arī lielus un, roku virzīdams aizvien tālāk uz augšu, mums parādīja, ka Sokrata miesa dziest un stingst. Pēc tam viņš Sokratam pieskārs vēlreiz un teica, ka, līdzko aukstums sasniegšot sirdi, Sokrats aiziešot.

Kad jau gandrīz visa pavēdere bija kļuvusi auksta, Sokrats uz mirkli atsedza seju, jo bija to apsedzis, un sacīja — un tie bija viņa pēdējie vārdi:

«Kriton, mēs Asklēpijam esam parādā gaili.¹¹⁵ Atdodiet viņam to, tikai neaizmirstiet!»

«Tas tiks izdarīts,» atteica Kritons. «Bet varbūt tev vēl kas sakāms?»

Uz šo jautājumu Sokrats vairs neko neatbildēja. Pēc īsa brīža viņš sarāvās, un, kad kalps viņam atsedza seju, acis bija sastingušas. To ieraudzījis, Kritons viņam aizspieda muti un acis.¹¹⁶

Tāds, Ehekrat, bija mūsu drauga gals, tā vīra, kas — varam to droši sacīt — bijis krietnākais no visiem mums zināmajiem šā laika cilvēkiem un vispār pats gudrākais un taisnīgākais.

¹ *Ehekrats* — pītagorietis, kas dzīvoja Fliuntā, pilsētā Peloponēsas ziemeļaustrumos.

² *Faidons* — Sokrata mīlākais skolnieks, nodibināja Elīdā (Peloponēsas ziemeļrietumos) filozofu skolu.

³ Kā vēsti mīts, Krētas valdnieka Mīnoja pieveiktajiem atēniešiem vajadzēja ik gadu (pēc cita mīta varianta, ik pēc deviņiem gadiem) nosūtīt uz Krētu septiņus jaunekļus un tikpat daudz jaunavu par barību Mīnotauram, Labirintā

ieslodzītajam Mīnoja sievas Pāsifajas un vēršā radītajam monstram — puscilvēkam, pusvērsim. Trešo reizi kopā ar izraudzītajiem upuriem uz Krētu devās jaunais Tēsejs, Atēnu valdnieka Aigeja dēls un nākamais valdnieks, kam ar Mīnoja meitas Ariadnes palīdzību izdevās Mīnotauru nogalināt un atēniešu jauniešus izglābt. Saskaņā ar Apollonom doto solījumu atēnieši kopš tā laika katru gadu norīkoja uz Dēlas salu tā saukto Svēto sūtniecību, greznu delegāciju, kas tur Apollona templī, līdzās Delfu svētnīcai svarīgākajā šā dieva kulta vietā, nesa bagātīgus upurus un piedalījās koru sacensībā dievam par godu.

⁴ *Aīds* — mirušo pazemes valstība.

⁵ *No turienes ļaudīm* — no atēniešiem.

⁶ *Apollodors, Kritobūls, Kritons* — sk. «Apoloģija», 39. un 41. piez.

⁷ *Hermogens* — bagātnieka Kallija (sk. «Apoloģija», 20A—B) brālis, viens no tuvākajiem Sokrata draugiem.

⁸ *Epigens* un *Aishins* figurē «jauno cilvēku» uzskaitījumā «Apoloģijā», 33E. Aishins senatnē bija pazīstams kā «Sokratisku dialogu» autors. *Antistens* (ap 444—ap 366) — vispirms sofista Gorgija, tad Sokrata skolnieks, kiniskās filozofu skolas nodibinātājs. Kiniķi (no gr. *kyōn* — suns) pasludināja par cilvēku centienu augstāko mērķi tikumu, kas viņu skatījumā ir maksimāla neatkarība no materiālajām vajadzībām un vairīšanās no visa ļauna.

⁹ *Ktēsips* un *Meneksens* — gados jauni Sokrata sekotāji. Abi sastopami Platona dialogā «Lisids», Ktēsips vēl dialogā «Eutidēms». Meneksens savukārt ir titulfigūra kādā no mazākajiem Platona dialogiem. *Paiānietis* — pie Paiānijas dēma (sk. «Eutifrons», 5. piez.) piederīgais.

¹⁰ *Simmijs, Kebēts* — sk. «Kritons», 4. piez. Arī *Faidonds* bija tuvs Sokrata draugs.

¹¹ *Eukleids* (ap 435—355) un *Terpsions* sastopami dialogā «Teaitēts». Eukleids ir Megaru filozofu skolas nodibinātājs.

¹² *Aristips* (ap 435—355) — ir Kirēnes filozofu skolas nodibinātājs, kas par augstāko vērtību pasludināja baudu. Kirēnē, grieķu kolonijā Ziemeļāfrikā, dzimušais Aristips ieradās Atēnās, gribēdams iepazīties ar Sokratu, un kļuva par viņa dedzīgu piekritēju. Pēc Sokrata nāves viņš darbojās par «gudrības skolotāju» — sofistu gan Atēnās, gan citās

pilsētās, arī Sirakūzās, līdz beidzot dzimtajā pilsētā nodibināja savu skolu. *Kleombrots* — nepazīstama persona.

¹³ *Aigīna* — sala Saronas līcī (starp Atiku un Argolīdu).

¹⁴ *Vienpadsmit vīri* — Vienpadsmit vīru kolēģija pārzināja cietumus un eksekūcijas.

¹⁵ *Ksantipe* — Sokrata sieva.

¹⁶ «Apoloģijā», 34D, Sokrats runā par saviem trim dēliem, «no kuriem viens jau ir jauneklis, bet divi vēl bērni». Domājams, ka Ksantipei uz rokām ir pats mazākais.

¹⁷ *Euēns* — sk. «Apoloģija», 20B.

¹⁸ No gultas.

¹⁹ *Filolājs* — ievērojams filozofs pītagorietis no Krotonas vai Tarentas (Dienvīdītālījā), Pītagora mācības pirmā rakstveida izklāsta autors (saglabājušies fragmenti). Kādu laiku viņš dzīvoja Tēbās, kur Simmijs un Kebēts bija viņa klausītāji.

²⁰ Nāvessodus izpildīja pēc saules rieta.

²¹ Tēbieši Simmijs un Kebēts runāja boiotiešu izloksnē.

²² Laikam domāta orfiķu, ap 600 pr. Kr. radušās reliģiski mistiskās sekta, mācība, no kuras dažus elementus pārņēmuši arī pītagorieši.

²³ Gr. *pbrūrā* nozīmē arī «apsardzība». Ja tulkojuma pamatā liktu šo nozīmi, kā to dara daudz tulkotāju un interpretētāju, tas skanētu: «.. it kā atrodamies apsardzībā, no kuras nedrīkstam paši atbrīvoties...».

²⁴ Platons «Likumos» (IX, 873C) izklāstījis savas domas par nepieciešamību (gr *anānkē*), kas attaisno pašnāvību. Šāda nepieciešamība rodas: ja valsts piespriedusi nāvessodu (Sokrata gadījums — notiesātais taču dzer indi pats, tātad formāli izdara pašnāvību); nedziedināmas slimības vai citos bezizejas gadījumos; ja cilvēks kritis nedzēšamā kaunā. Traģēdijās rodami vairāki piemēri, kas liecina par to, ka šis uzskats bijis vispārpieņemts. Piemēram, Sofokla Antigone padara sev galu bezizejas situācijā, viņas līgavainis Haimons — galējā izmisumā; Sofokla Ajants un Euripīda Faidra izdara pašnāvību, nespēdami pārdzīvot kaunu.

²⁵ Filozofa tiekšanās pēc nāves nav jāsaprot burtiski. Te vispirms domāta maksimāla dvēseles neatkarība no fiziskajām vajadzībām, kura filozofu ar saprāta spēku tuvi-

na dievišķajam. Turklāt Sokrata izklāstā par filozofa attieksmi pret nāvi ietverts arī klātesošajiem draugiem domāts mierinātājs elements.

²⁶ Simmijs, pats būdams boiotietis, ironizē par boiotiešiem, kas tika uzskatīti par intelektuāli ne visai attīstītiem.

²⁷ Divos dialogos («Lielākais Hipijs», «Mazākais Hipijs») Platons zobojas par ievērojamā sofista Hipija grezno apģērbu.

²⁸ Sal. Sofokla traģēdijā «Antigone» (1165—1167) ziņneša vārdus, tātad «tautas balsi»:

Ja zudis dzīvesprieks,
Tad zudis viss, tad neteikšu, ka dzīvs ir tas —
Es tādu atzīstu par dzīvu mironi.

(Atdzejojis A. Ģiezens)

²⁹ To var attiecināt uz filozofiem dzejniekiem, piemēram, Parmenīdu (ap 540—480) un Empedoklu (ap 495—435), kā arī komēdijas žanra pamatlicēju Epiharmu (ap 550—460), kuram pieder vārsmas:

Prāts vien redz, un prāts vien dzird, viss pārējais ir kurls
un akls.

³⁰ T. i., īstajiem filozofiem (sal. 66B).

³¹ *Gūsim* — mēs, filozofi.

³² T. i., apcer ar to saistītos jautājumus.

³³ Miesas.

³⁴ Burtiskā tulkojumā: ka viņš nav gudrības draugs (gr. *philosophos*), bet miesas draugs (*philosōmatos*).

³⁵ Doma: kas iegūst sapratni, iegūst arī visu pārējo.

³⁶ Attīrīšanās, šķīstīšanās bija pirmā pakāpe mistērijās iesvētāmiem.

³⁷ Orfiķu priekšstats. Sal.:

Laimīgs ir mirstīgais cilvēks, kas svētumu skatījis acīm,
Taču to, kas nav iesvētīts bijis, kas palicis ārpus,
Negaida pazemē drūmā pēc nāves liktenis līdzīgs.

Himna Dēmetrai (7. gs. pr. Kr.), 480—482.
(Vārsmas attiecas uz Eleusīnas mistērijām.)

³⁸ Sena orfiķu vārsmas. *Tirss* — ar efeju apvīts zizlis Dionīsa kultā. *Bakhi* — bakhanti, Bakha (Dionīsa) kulta piekritēji. Doma: Bakha svētkos piedalās daudzi, bet ne

visiem ir īsti bakhiska jūsma. Sal.: Daudz ir aicinātu, bet maz izredzētu (Mateja ev., 20., 16).

³⁹ Tas, domājams, attiecas uz Aristofana «Mākoņiem». Sk. «Apoloģija», 18D un 4. piez.

⁴⁰ Domāta orfiķu un pītagoriešu pārstāvētā metempsihozes mācība (mācība par dvēseļu pārcelšanos citos — cilvēku, dzīvnieku vai augu — ķermeņos).

⁴¹ *Endimions* — daiļš mednieks vai gans, mēness dieves Selēnes iemīļotais, kuram Zevs pēc viņas lūguma piešķīra mūžīgu miegu nemirstībā, nebeidzamā jaunībā un skaistumā vai kuru, pēc cita mīta varianta, mūža miegā iegremdēja pati Selēne, lai to varētu slepus skūpstīt.

⁴² Šādi Anaksagors (sk. «Apoloģija», 23. piez.) savā darbā par dabu raksturojis tās sākotnējo stāvokli.

⁴³ T. i., ne tikai no mirušā.

⁴⁴ Kvadrātiekvās iekļautās teikuma beigas uzskata par interpolāciju — pārcēlumu no 63C.

⁴⁵ Platona dialogā «Menons» vergu zēns bez kādām zināšanām par ģeometriju atrisina ģeometrisku uzdevumu, atbildot uz Sokrata mērķtiecīgi uzdotiem jautājumiem un balstoties uz ģeometriskām figūrām.

⁴⁶ T. i., to definēt un savu definējumu pamatot.

⁴⁷ Gr. *ūsia*.

⁴⁸ Nevis attiecīgā būtība, kā varētu saprast pēc teksta, bet zināšanas par to.

⁴⁹ T. i., jāieiet jaunā ķermenī.

⁵⁰ 78D.

⁵¹ *Neredzamas un neskatāmas* — gr. *aīdē .. ūch horatá*. Ū. b. izskaidro neparasto, dzejisko *aīdē*. Abi sinonīmi izsaka domu — «ar maņām netverams».

⁵² Gr. *pbrónēsis*.

⁵³ *Uz .. neredzamu vietu, īsteno Aīdu* — Platons te izmanto etimoloģisku vārdu spēli, ko pieļauj īpašības vārds *aīdēs* — «neredzams» un Aīda nosaukums: Aīds ir neredzamais (vai neredzamo) dievs. Sal. «Iliādu», V, 844—845, kur Atēna

Aīda ķiverē slēpās, lai neredz to varenais Arejs.

(Atdzejojis A. Ģiezens)

⁵⁴ T. i., blīvs.

⁵⁵ Pēnelope solīja preciniekiem, kas Odiseja prombūtnes laikā tīkoja viņas rokas, izraudzīties kādu no viņiem

par vīru, līdzko būs pabeigusi iesākto audumu, bet ik nakti dienā noausto atkal izārdīja («Odiseja», II, 91—105). *Pre-tējā veidā* — tāpēc ka Sokrata apcerētajā gadījumā vispirms notiek atraisīšanās, tad — sasaistišanās no jauna.

⁵⁶ Filomēlu, Atēnu valdnieka Pandiona meitu, lika kaunā viņas māsas Proknes vīrs Tērejs. Lai Filomēla nevarētu kaunadarbu izpaust, viņš tai nogrieza mēli, bet Filomēla māasai darīja visu zināmu ar izšuvumu. Māsas atriebās, nogalinādamas Itiju, Proknes un Tēreja dēlu, un dodamas Tērejam ēst viņa miesu. Kad Tērejs gribēja abas sodīt un viņas metās bēgšus, Filomēla tika pārvērsta par lakstīgalu, Prokne — par bezdelīgu, Tērejs — par pupuķi.

⁵⁷ Kā Odisejs «Odisejas» V grāmatā.

⁵⁸ Ar *mūsu* nav obligāti jāsaprot pītagorieši, jo uzskats par dvēseli kā skaņojumu nav saistīts ar mums zināmajiem pītagoriešu uzskatiem par dvēseli. Visticamāk, ka *mūsu* attiecas uz pašu Simmiju un viņa varbūtējiem domubiedriem.

⁵⁹ Ko par audēju un apmetni.

⁶⁰ Kebēts pārstāj izteikties aplinkiem — it kā atsaucoties uz citiem, bet nu runā savā vārdā.

⁶¹ Kebēts un Simmijs.

⁶² Sērojot par Sokratu.

⁶³ Kā vēstī Hērodots (I, 82, 7), argieši (Argosa — pilsēta Argolīdā, Peloponēsas austrumos) nocirpa savus matus, kad karā ar spartiešiem zaudēja kādu savas teritorijas daļu, un zvērēja matus neataudzēt, kamēt to neatgūs.

⁶⁴ *Iolājs* — Hērakla dvīņubrāļa dēls, uzticams Hērakla cīņubiedrs, viņam palīdzēja pieveikt Lernes hidru un Hēras atsūtīto milzu krabi.

⁶⁵ Sk. 20. piez.

⁶⁶ *Eurīps* — jūras šaurumā starp Eubojas salu un Boitiju kontinentā bieži mainās straumes virziens.

⁶⁷ Norādījums uz Hērakleita «Viss plūst».

⁶⁸ Lai varētu sagaidīt nāvi ar pareizu filozofisku attieksmi.

⁶⁹ Kā liras skaņojums no uzvilktām stīgām.

⁷⁰ T. i., dvēsele kā skaņojums un mācīšanās kā atcerēšanās.

⁷¹ *Kas ir* — gr. *ho éstin*.

⁷² «Odiseja», XX, 17—18, A. Ģiezena atdzejojums (ar nelielu redakcionālu grozījumu).

⁷³ *Harmonija* ir mītiskā Tēbu valdnieka *Kadma* sieva. Simmijs un Kebēts abi ir tēbieši, un Sokrats, pieminēdams Harmoniju (kā sugas vārds gr. *harmonía* nozīmē «harmonija, skaņojums»), domā Simmija izvirzīto uzskatu par dvēseli kā skaņojumu, ar kuru tagad tikts galā. Pieminēdams Kadmu, Sokrats domā Kebētu un viņa argumentus.

⁷⁴ Homēra karotāji, uzbrūkot ienaidniekam, «iet tam cieši klāt».

⁷⁵ *Anaksagors* — sk. «Apoloģija», 23. piez.

⁷⁶ Sk. «Apoloģija», 16. piez.

⁷⁷ Sal. «Kritons», 53B.

⁷⁸ Empedokls.

⁷⁹ Anaksimens, Anaksagors, Dēmokrits.

⁸⁰ *Atlants* — titānu Iapeta un Klīmenes dēls, kas galējos Rietumos tur uz saviem pleciem debess velvi.

⁸¹ Gr. *eidōn*.

⁸² Kad pienācis klāt pretējais.

⁸³ Gr. *morphé*.

⁸⁴ T. i., ar nepāra skaitļa ideju.

⁸⁵ Piemēram, divi un trīs nav pretstati, bet tajos iemājo Pārības un Nepārības pretstats.

⁸⁶ Oriģinālteksts pieļauj arī šādu tulkojumu: «Vai tās.. nebūs tādas lietas, kuras, lai kas tās pārņemtu savā varā, piespiež tās pieņemt ne vien savu ideju..»

⁸⁷ Pēc cita teksta lasījuma: nav.

⁸⁸ Ar trešdaļu saistītie.

⁸⁹ Ka nepāris ir neiznikstošs.

⁹⁰ Aishila nesaglabājušās traģēdijas titulvaronis.

⁹¹ Piemēram, ziedojumi trijzaru krustcelēs Hekatei, kuru kā htonisku dievību identificēja arī ar pazemes dievi Persefoni.

⁹² Sal. 81C—D.

⁹³ Tālākā izklāsta pamatā, iespējams, ir pītagoriešu koncepcija.

⁹⁴ T. i., tā nav nekāda lielā māksla. *Glauks* — Hērodota (I, 25) minēts metāla apstrādes meistars, kam viņš piedēvē dzelzs lodēšanas izgudrojumu.

⁹⁵ *Fāsida* — upe Kolhidā, tag. Rioni; *Hērakla stabi* — Gibraltārs. Fāsida un Hērakla stabi te iezīmē grieķiem

zināmās civilizētās Eiropas tradicionālo austrumu resp. rietumu robežu.

⁹⁶ Ūdens, migla un gaiss. Sal. 109B.

⁹⁷ «Iliāda», VIII, 14, atdzejojis A. Ģiezens.

⁹⁸ Turpat, 481.

⁹⁹ Piemēram, Hēsiods «Teogonijā», 119.

¹⁰⁰ Analogi iepriekš minētajiem apūdeņošanas kanāliem.

¹⁰¹ To cilvēku, kuru «dzīves veids bijis kas vidējs». Sk. tālāk — 113D—E.

¹⁰² Vidusjūru.

¹⁰³ «Ugunsupe». Sal. gr. *pŷr* — uguns, *phlégō* — degu.

¹⁰⁴ Dievi zvēr, piesaucot Stiksas ūdeni. Sk. Hēsioda «Teogoniju», 783—806, un Homēra «Odiseju», V, 185—186.

¹⁰⁵ Tātad Piriflegetonta iznāk atkal zemes virspusē.

¹⁰⁶ «Vaidupe». Sal. gr. *kōkýō* — vaidu.

¹⁰⁷ Sal. pārrunas par pašnāvības nepieļaujamību 61D—62C.

¹⁰⁸ *Kā lai tevi apglabājam?* — T. i., sadedzinot vai aprokot.

¹⁰⁹ Līķi dienu pirms bērēm «izstādīja» priekšnamā, bet izvadišana — «laukā nešana» notika pirms saules lēkta trešajā dienā pēc nāves iestāšanās.

¹¹⁰ *Nepareizs izteiksmes veids.* — Doma: apglabā nevis Sokratu, bet viņa nedzīvās miesas.

¹¹¹ Laikam arī Ksantipe.

¹¹² Kritons, domājams, bija Sokrata norādījumu izpildītājs un bērnu aizbildnis.

¹¹³ *Dzīvo sveiks* .. — Oriģinālā *chaîre*, burtiski — «priecājies!», parastā seno grieķu sasveicināšanās un atvaidīšanās formula.

¹¹⁴ Sal. Hēsiodu, «Darbi un dienas», 368—369:

Dzer, cik tīk, no iesāktās mucas un arī uz beigām,
Taupi, kad esi pret vidu! Pie beigām ir taupība lieka.

(Atdzejojis A. Ģiezens)

¹¹⁵ Pateikdamies par izvešēļošanas, dziedniecības dievam Asklēpijam mēdza ziedot gaili.

¹¹⁶ Platons savā stāstījumā par Sokrata nāvi, domājams, noklusē simptonus, kas raksturīgi, mirstot no velnartutka indes, — vemšanu, krampjus u. c.

SOKRATA PRĀVA

Manuprāt, esmu viens no nedaudziem atēniešiem, lai neteiktu — vienīgais, kas patiesi nodarbojas ar valsts vadīšanas mākslu, un vienīgais no pašreiz dzīvojošajiem, kas šo mākslu liek lietā. Un, tā kā savās sarunās nekad nerunāju, lai kādam izdabātu, bet vienmēr runāju augstākā labuma, nevis lielākās patikšanas dēļ, un, tā kā nevēlos ķerties pie tā, ko iesaki, — pie izskaistinātām runām, tad tiesā nezināšu, ko teikt. Un man atkal nāk prātā vārdi, kurus sacīju Polam: mani tiesās tā, kā bērni tiesātu ārstu, ja to apsūdzētu pavārs. Iedomājies, ko gan tāds cilvēks, būdams apsūdzēts, sacītu viņu priekšā, lai aizstāvētos, ja apsūdzētājs apgalvotu: «Bērni, šis cilvēks jums nodarījis daudz ļauna — maitā gan jūs pašus, gan pašus mazākos ar grauzīšanu un dedzināšanu, vārdzina un žņaudz, dod jums rūgtum rūgtas zāles, mērdē badā un liek slāpes ciest, un necienā, kā dariju es, ar daudziem un dažādiem saldiem ēdieniem.» — Ko, tavuprāt, zinātu sacīt tādās sprukās nokļūvis ārsts? Un, ja viņš teiktu taisnību: «To visu, bērni, darīju jūsu veselības labad,» — kādu gan brēku, tavuprāt, saceltu šādi tiesneši?

(PLATONS, «Gorgijs», 521D)

Šajā grāmatā iespiestos Platona darbus atsevišķā kopojumā jau bija apvienojis Romas ķeizara Tiberija galma astrologs (miris 36. g. pr. Kr.), kas, sagatavodams Platona darbus izdošanai un tos sakārtodams tetraloģijās, pirmajā iekļāvis šos ar Sokrata prāvu un viņa pēdējām dienām saistītos sacerējumus.

Ar tiem Platons savam skolotājam uzcēlis cildenu, mūžos neiznīkstošu pieminekli. Tiesa, Sokrats ir «darbības persona» gandrīz visos Platona dialogos (vienīgais izņēmums — «Likumi»), taču šajos četros darbos sastopam Sokratu tādu, kāds viņš, domājams, bijis sava mūža pēdējā mēnesī, ko gribētos paradoksāli dēvēt par viņa zvaigžņu

stundu, par viņa dzīves vainagojumu: bez šīs prāvas, bez šīs nāves viņa cilvēciskā dižuma starojums diez vai būtu gadu tūkstošos saglabājis visu savu mirdzumu. Bez šāda viņa mūža gala, iespējams, viss, ko mēs šodien par Sokratu zinātu, aprobežotos ar viņa lomu filozofijas attīstībā — ar viņa ieguldījumu loģikā un ētikā un, protams, ar viņa klātesmi Platona darbos kā lielā filozofa radīts literārs tēls un viņa mācības paudējs.

Domu, ka Sokrata lielums cilvēces piemiņā lielā mērā saistīts ar viņa prāvu un nāvi, skaidri formulējis romiešu retors, daiļrunas teorētiķis Kvintiliāns (ap 35—ap 96): «Viņš labu prātu atteicās no, iespējams, vēl gaidāma īsa mūža sprīža, lai joprojām dzīvotu visu nākamo gadsimtu piemiņā .. Viņa uzstāšanās tiesā nesekmēja viņa attaisnošanu, bet tā cēla — un tas nozīmē vairāk — cilvēku» («Apmācība daiļrunā», XI, 1., 9 un sek.). Līdzīgi jau bija izteicies Sokrata laikabiedrs — viņa skolnieks Ksenofons (ap 430—354): «Viņš iemantoja slavu ar savu dvēseles spēku, prāvā aizstāvēdamies godīgi, atklāti un taisnīgi kā neviens cits un uzņemdamns nāves spriedumu augstākajā mērā vīrišķīgi un mierīgi» («Atmiņas par Sokratu»¹, IV, 8., 1).

Šos četrus dažādos laikos sacerētos Platona darbus savā iztēlē uztveram kā trīscēlienu drāmu ar prologu, kā traģēdiju, kādu būtu varējis radīt kāds no lielajiem grieķu dramaturgiem, ar varoņa fizisko bojāeju un morālo triumfu, un, noskatījušies šo drāmu līdz galam, apjaušam, ko Aristotelis sapratis ar katarsi. Un mēs necik nebrīnāmies par Faidonu, kas bijis klāt Sokrata pēdējā dienā un savas izjūtas raksturo šādiem vārdiem: «Kaut gan redzēju mirstam tuvu draugu, Ehekrat, nejutu žēlumu, jo viņš savā uzvedībā un runās atstāja laimīga cilvēka iespaidu .. Man bija pavisam neparasta sajūta — savāds prieka un bēdu sajaukums, kad iedomājos, ka šim cilvēkam tūdaļ būs jāmirst» («Faidons», 58E—59A).

¹ Turpmākajos citātos — «Atmiņas».

Tad kā varēja notikt, ka Sokrats, cilvēks, kura taisnīgums cildināts visos laikos un kura morālā integritāte nekad nav tikusi apšaubīta, sava mūža septiņdesmitajā gadā tiesāts un sodīts ar nāvi? Atbilde rodama gan literārajās liecībās, vispirms mūsu grāmatā iekļautajos Platona darbos un Ksenofonta sacerējumos — viņa «Atmiņās par Sokratu» un «Sokrata apoloģijā»,² gan vēstures dotumos.

Izmantojot Platona darbus, gan vienmēr jāatceras, ka Sokrats tajos pirmām kārtām ir Platona Sokrats, kam īstais Sokrats bijis tikai prototips. Vienīgais sacerējums, kurā ar zināmu drošību, taču arī ar zināmu piesardzību varam pieņemt, ka dzirdam paša Sokrata balsi, ir viņa «Aizstāvēšanās runa (Apoloģija)». Kāpēc mums ir tāda relatīva drošība? Prāvā bez pustūkstoša zvērinātu tiesnešu (hēliastu) bijis klāt arī liels skaits citu klausītāju, un Platons diezin vai būtu varējis un gribējis saviem laikabiedriem celt priekšā paša izdomātu runu un to piedēvēt Sokratam. Protams, «Apoloģija» nav Sokrata runas stenogramma (tiesā teiktās runas, cik zināms, vispār netika protokolētas). Jāpieņem, ka Platons, kas bijis prāvas aculiecinieks, šo to atmetis, šo to līcis no sevis klāt, droši vien dzirdēto stilistiski apstrādājis un reizēm citādi formulējis, taču satura un skanējuma ziņā mūsu priekšā, domājams, ir paša Sokrata teiktā runa. Tas gan neattiecas uz runas trešo daļu (pēc nāves sprieduma pasludināšanas), kas, visticamāk, ir Platona literāra fikcija.

Pāris vārdu par Ksenofontu kā avotu Sokrata prāvas sakarā.

Ksenofonta «Apoloģija» ir neliela apjoma darbs, ko autors sarakstījis, vairs neatrazdamies Atēnās. Viņš nav arī

² Abi Ksenofonta darbi (fragmentos) latviešu valodā pieejami grāmatā: Netveramais Sokrats: Sokrats sengrieķu domātāju un rakstnieku atmiņās. — R., 1987. — 56.—159. lpp. Turpat, 187. — 196. lpp., iespiesta Diogena Lāertieša darba «Slavenu filozofu dzīve, uzskati un izteikumi» nodaļa par Sokratu (II, 5). Ievēribu pelnī arī Joela Veinberga interesantais un informatīvi bagātais pēcvārds «Sokrats — mikla un traģēdija».

bijis klāt prāvā, bet informāciju par to guvis no aculieciniekiem. Viņa «Apoloģija» dalās trijos posmos: pirmais ietver Sokrata sarunu ar Hermogenu, tuvu draugu, un pauž viņa attieksmi pret gaidāmo prāvu (šī saruna veido arī kodolu «Atmiņu» pēdējai nodaļai), otrais — fragmentu no Sokrata aizstāvēšanās runas, trešais — stāstījumu par Sokrata sarunām un izturēšanos pēc nāves sprieduma pasludināšanas, kā arī Ksenofonta pārdomas par notikušo. Tādējādi pašai Sokrata aizstāvēšanās runai veltīta tikai neliela šā sacerējuma daļa. Tomēr tā vairākās detaļās papildina Platona «Apoloģiju».

Sokrata prāvai bez jau pieminētās «Atmiņu» pēdējās nodaļas veltītas arī šā sacerējuma pirmās divas nodaļas, kurās Ksenofons izklāsta savas domas par abiem apsūdzības punktiem. Kaut gan arī «Atmiņas» pamatā ir apoloģētisks sacerējums, tomēr Sokrata tēls prozaiskākā, lietišķākā Ksenofonta darbos realitātei ir tuvāks nekā lielā filozofa un rakstnieka Platona kanonizētais Sokrats.

Par ko Sokrats ticis saukts pie tiesas?

Diogens Lāertietis (ap 220 pēc Kr.) savā plašajā kompilatoriskajā darbā «Slaveni filozofu dzīve, uzskati un izteikumi»³, nodaļā par Sokratu (II, 5., 40), min oficiālā apsūdzības raksta tekstu, atsaucoties uz savu laikabiedru Arelates (mūsdienu Arlas) retoriku Favorīnu, pēc kura sniegtajām ziņām apsūdzības raksts viņa laikā vēl atradies Mētrojā — Dievu mātes Kibeles templī, kur glabājās Atēnu valsts arhīvs un kur Favorīns, domājams, to pats redzējis:

«Šo ziņojumu iesniedzis un apliecinājis ar zvērestu Melēts, Melēta dēls, no Pitas dēma pret Sokratu, Sofroniska dēlu, no Alopekis dēma. Sokrats noziedzas, pirmkārt, ar to, ka neatzīst valsts dievus, bet ievieš jaunas dievības, otrkārt, ar to, ka samaitā jaunatni. Par to ir paredzēts nāvessods.»

³ Turpmākajos citējumos — Diogens Lāertietis.

Nav pamata apšaubīt šā teksta autentiskumu. To arī balsta Ksenofonta informācija «Atmiņās» (I, 1., 1), kur citētais apsūdzības raksta otrais teikums, kas ietver pašus apsūdzības punktus, pilnībā saskan ar Diogena Lāertieša minēto.

Kā atspoguļojas Sokrata prāva, kā arī ar to saistītie apstākļi un notikumi mūsu grāmatā iekļautajos Platona (un arī tajā neiekļautajos Ksenofonta) darbos?

Dialogā «Eutifrons» — mūsu trīscēlienu drāmas prologā — sastopam Sokratu, kas sakarā ar viņam izvirzīto apsūdzību ataicināts pie attiecīgās amatpersonas — arhonta basileja (sk. «Eutifrons», 1. piez.) un tur sastop Eutifronu, ortodoksālu uzskatu priesteri un pareģi. Tas savā nelokāmajā taisnīguma apziņā atnācis, lai arhontam iesniegtu sūdzību pret savu tēvu, kas vainojams Eutifrona algādža nāvē. Šis algādzis dzērumā nogalinājis vergu, un Eutifrona tēvs, sasaistījies slepkavu un viņu iemetis bedrē, aizsūtījis kādu cilvēku pie ekseģēta — reliģisko likumu iztulkotāja pēc norādījumiem, kā viņam rīkoties ar slepkavu, bet tas, ilgāku laiku pamests bez jebkādas aprūpes, nomiris vēl pirms aizsūtītā cilvēka atgriešanās. Kad Sokrats izsaka izbrīnu par to, ka Eutifrons slepkavas dēļ grib saukt pie tiesas savu tēvu, Eutifrons savukārt brīnās par Sokratu: kā gan viņš nesaprot, ka slepkava jebkurā gadījumā saucams pie atbildības, lai tas būtu kas būdams — svešinieks vai paša tēvs? To darīt prasot dievbijība, un to nedarīt būtu bezdievīgi. Dialoga turpinājums veltīts dievbijības jēdziena noskaidrošanai.

Platons dialogā radījis īpatnēju situāciju: cilvēks, kas apsūdzēts noziegumā pret reliģiju, cenšas no otra, kas uzskata sevi par īpaši erudītu reliģijas jautājumos, panākt skaidrību par dievbijības jēdzienu. Taču noskaidrojas vienīgi tas, ka otram šis jēdziens nepavisam nav skaidrs. Disputi Eutifronam par lielu izbrīnu un apmulsumu atgriežas savā

izejas punktā, un dievbijības jēdziens tā arī paliek nedefinēts.⁴

Dialogā ietverti vairāki — tieši vai netieši — norādījumi uz būtiskiem momentiem Sokrata attieksmē pret tradicionālo reliģiju, uz viņa nekonformismu, kas acīmredzot devis pamatu viņam izvirzīt apsūdzību. «Eutifronā» saskatāmi trīs šādi momenti:

1. Eutifrona jautāts, par ko Sokrats tiekot saukts pie tiesas, tas atbild, ka viņu apsūdzot jaunatnes samaitāšanā; viņš ieviešot jaunus dievus un neatzīstot tradicionālos («vecos»). Eutifrons par to nepavisam nebrīnās: tas notiekot tāpēc, ka Sokrats bieži pieminot savu daimoniju (sk. «Eutifrons», 6. piez.), un to pūlis varot viegli iztulkot kā jaunu dievību ieviešanu. Līdzīgi izsakās arī Ksenofons savās «Atmiņās»: «Visur daudz runāja par to, ka Sokrats apgalvojis — viņš saņemot norādījumus no daimonija. Tas, manuprāt, arī bija galvenais pamats apsūdzībai, ka Sokrats ieviešot jaunas dievības» (I, 1., 2). Salīdzinot oficiālo apsūdzības rakstu ar Sokrata atbildi Eutifronam, atzīmējama būtiska atšķirība. Apsūdzības rakstā ir divi atsevišķi, patstāvīgi punkti, kas katrs prasa savu atspēkojumu. Sokrats sarunā ar Eutifronu sapludina abus punktus vienā, ievirzot apsūdzību jaunatnes samaitāšanā tīri reliģiskā gultnē, t. i., ignorējot nekonkrēti formulētā otrā punkta politisko saturu, kas pēc būtības neapšaubāmi tajā bija ietverts.

2. Eutifrons ir sašutis par cilvēkiem, kas viņam pārmet vēršanos pret tēvu. Viņš savai rīcībai redz neapstrīdamu attaisnojumu dievu pasaulē: vai tad Zevs nav saistījis važās savu tēvu Kronu, kas netaisni aprijis paša bērnus, bet Krons savukārt izrūnījis savu tēvu Urānu, kad tas darījis pāri saviem bērniem? Sokratam šie mīti, kuros dievi parādās nelabvēlīgā gaismā, ir nepieņemami, un viņš iesaucas: «Vai .. iemesls, kāpēc tieku apsūdzēts, Eutifron, nav tas, ka

⁴ Diogenes Lāertietis (II, 5., 29) zina stāstīt, ka «Eutifronu, kas pret savu tēvu bija cēlis sūdzību par viesa nogalināšanu, Sokrats ar sarunu par dievbijību atrunāja no šā nodoma».

dzirdēt ko tamlīdzīgu stāstām par dieviem man rada nepatiku? Un tāpēc, šķiet, atradīsies cilvēki, kas apgalvos, ka rīkojos nepareizi. Bet .. pasaki man: vai tu patiešām tici, ka tas viss tā arī noticis?» — Jā, Eutifrons tam visam tic: viņam mīts ir svēta, neaizskarama tradīcija.

Te būtu vietā atcerēties Pindaru, lielo dzejnieku, kas savās odās bagātīgi izmantojis mītus, bet vai nu vairījies no tādiem, kas varētu mazināt dievu cieņu, vai pat reizēm aizstājis tos ar jaunu, paša radītu versiju.⁵

3. Eutifrons, apsūdzēdams tēvu, rīkojas pēc labākās sirdsapziņas. Viņš tic, ka noziegumu izdarījuša cilvēka aptraipījums skar arī viņa tuviniekus un ka saukt tēvu pie atbildības ir svēts dēla pienākums, jo tikai tādā kārtā ir šķīstījams, atbrīvojams no aptraipījuma kā tēvs, tā dēls un pārējie mājinieki. Sokrats pret šo reliģisko argumentu gan vārdos neiebilst, bet izturas pilnīgi indiferenti, tātad acīmredzot arī šai ziņā nav tradicionālajās reliģiskajās pozīcijās.

Dialoga darbība domājama 399. gadā, aptuveni mēnesi pirms prāvas. Pēc mūsdienu pētnieku atzinuma, dialogs sacerēts ne visai drīz pēc prāvas, katrā ziņā pēc «Apoloģijas» un «Kritona». Pilnīgi noraidāms ir senāk reizēm izteiktais uzskats (F. Šleiermahers, 1768—1834, vācu teologs un reliģijas filozofs, ievērojams Platona darbu tulkotājs, un citi), ka dialogs sacerēts laikā starp apsūdzības iesniegšanu un prāvu nolūkā ietekmēt atēniešu sabiedrisko domu Sokrata labā. Piedēvēt Platonam mūsdienu žurnālista operatīvātī patiešām šķiet pārlietu naivi.

Par prāvas iznākumu Sokratam acīmredzami nebija nekādu ilūziju. «Es vēlētos, lai mana aizstāvēšanās būtu sekmiņa. Taču domāju, ka tas būs grūti, jo labi apzinos, kāds

⁵ Spilgts piemērs ir Pindara slavenā Pirmā olimpiskā dziesma, 38 un sek. Sk. gr.: Afrodīte mirdzošā tronī... — R., 1994. — 128.—130. lpp., un attiecīgo paskaidrojumu. Te dzejnieks arī nepārprotami izvirza kā principu — *Cilvēkam klājas par dievībām labu vien runāt* (55—56).

ir stāvoklis,» viņš, noklausījies apsūdzības runas un liecības, savas aizstāvēšanās runas ievadījumā saka hēliastiem — zvērināto tiesas locekļiem. Un viņš ir pārsteigts, ka pirmajā balsojumā atzīts par vainīgu tikai ar samērā nelielu balsu pārsvaru — viņš esot gaidījis daudz lielāku.

Tā domāt un runāt viņam lika ne vien nupat kā no apsūdzības puses dzirdētais, bet arī laiks un gaisotne, kādā notika prāva. Protams, arī viss dzirdētais bija cieši saistīts ar šo laiku. Var droši apgalvot: nebijis tāda laika, nebūtu arī bijis šīs prāvas.

404. gadā ar Atēnu sakāvi un ārkārtīgi smagiem, pazemojošiem miera noteikumiem bija beidzies tā sauktais Peloponēsas karš — 27 gadus ilgušais karš starp demokrātiskajām Atēnām un aristokrātisko Spartu un to sabiedrotajiem. No šīs sakāves Atēnas vairs neatkopās, nekad vairs neatguva kādreizējo politisko ietekmi un militāro varenību. Turklāt kara neveiksmju pavadā bija radušies nopietni draudi Atēnu, antīkās demokrātijas citadeles, demokrātiskajai iekārtai.

Pirmais oligarhiskais apvērsums notika 411. gadā, kad varu savās rokās pārņēma nekonstitucionālā Četru simtu padome, kas sastādīja jaunu pilntiesīgo atēniešu sarakstu, kurā ietilpa tikai 5000 turīgu pilsoņu, kas «ar savu īpašumu un personiskajām spējām varēja dot vislielāko labumu» (Tūkuidids. Vēsture, VIII, 65., 3). Toreiz demokrātiskā iekārta tika atjaunota jau pēc četriem mēnešiem. Taču pēc Atēnu sakāves 404. gadā oligarhi ar uzvarētāju spartiešu atbalstu vēlreiz gāza demokrātisko iekārtu un nodibināja Trīsdesmit vīru kolēģiju, kuras priekšgalā atradās Kritijs, dzejnieks un filozofs, un kurā militārā vadība bija Harmida rokās. Abi kādreiz bija piederējuši pie Sokrata sekotāju loka. Atzīmējams, ka abi bija tuvi Platona radnieki, Kritijs — tēvocis, bet Harmids — brālēns.

Oligarhi uzreiz izvērta vēl nepieredzētu asiņainu teroru. Kā vēstī Aristotelis («Atēniešu valsts iekārta», 35., 3), Trīsdesmit vīru valdīšanas laikā, kas ilga nepilnu gadu, tika noslepkavots ne mazāk kā 1500 Atēnu pilsoņu, viņu īpa-

šums konfiscēts vai izlaupīts.⁶ Daudzi pilsoņi tika izraidīti vai emigrēja (atrašanās trimdā vēlāk tika vērtēta kā lojalitātes apliecinājums demokrātijai, bet cilvēki, kas šajā laikā bija palikuši pilsētā, radīja aizdomas par viņu politisko neuzticamību). Trīsdesmit vīru valdīšanas laikā tika sastādīts «labāko» saraksts, kuriem vienīgajiem bija paredzēts saglabāt pilsoņtiesības. Tajā bija ietverts vairs tikai 3000 bagātu atēniešu.

Kaut gan emigrējušie demokrāti 403. gadā ar bruņotu spēku atjaunoja konstitucionālo kārtību, cīņa ar to vēl nebija galā. Oligarhi un kāda viņiem joprojām simpatizējošā pilsoņu daļa patvērās 22 km rietumos no Atēnām attāļajā Eleusīnā, un tikai 401./400. gadā Atēnu demokrāti viņus sagrāva. Kritijs un Harmids krita kaujā. Emigrējušie oligarhu atbalstītāji uz vispārējas amnestijas pamata varēja atgriezties Atēnās. Visumā varēja uzskatīti, ka polisā panākts pilsoņu izlīgums. Taču oligarhu cirstās brūces bija atstājušas dziļas rētas, arī cilvēku apziņā. Bailes, ka nesenās pagātnes notikumi varētu atkārtoties, lika ar aizdomām raudzīties uz visiem «citādi domājošiem», uz ikvienu, ko varētu uzskatīt par potenciālu draudu demokrātijai.

Teikt, ka Sokrats būtu nokļuvis sabiedrības redzeslokā tikai tagad un vienīgi šādas gaisotnes dēļ, būtu aplam, jo viņa darbība vienmēr, desmitiem gadu, bija noritējusi sabiedrības acu priekšā. Savas sarunas Sokrats, kā pats uzsver, risināja ar jebkuru, kas to vēlējās («Apoloģija», 33A—B). Taču tagad, pēc atkārtotajiem oligarhiskajiem apvērsumiem, pēc asiņainā, ar milzīgiem cilvēku upuriem un materiāliem zaudējumiem saistītā terora, uz Sokrata darbību sāka raudzīties citādi, saskatīja tajā demokrātijai bīstamas tendences un droši vien uzskatīja par līdzvainīgu oligarhisko apvērsumu ideoloģiskas augsnes radīšanā. Pirmām kārtām neapšaubāmi atcerējās, ka ne vien Kritijs un Harmids bija kādreiz bijuši Sokrata skolnieki, bet arī Alkibiads, spo-

⁶ Spilgtu priekšstatu par oligarhu teroru sniedz Līsija runa «Pret Eratostenu». Sk. gr.: Līsijš. Tiesas runas. — R., 1984. — 32.—47. lpp.

žais, izcili apdāvinātais, bet raksturā nenosvērtais atēniešu valstsvīrs un karavadonis, kas zināmā Peloponēsas kara posmā bija aizbēdzis uz Spartu un tur ar saviem padomiem nodarījis Atēnām lielu postu. Platona «Apoloģijā» neviens no viņiem netiek minēt, bet Ksenofons «Atmiņās» (I, 2., 12—39) veltī plašu ekskursu Sokrata attiecībām ar Kritiju un Alkibiadu. Viņš citē apsūdzētāju: «Divi kādreizējie Sokrata draugi — Kritijs un Alkibiads — valstij nodarījuši milzīgu ļaunumu. Kritijs oligarhijas laikā bija vismantkārīgākais, varmācīgākais un asinskārākais no visiem, Alkibiads savukārt — visnesavaldīgākais, iedomīgākais un varmācīgākais cilvēks demokrātiskajā iekārtā.» — Ksenofons uz to aizrāda, ka abi, kamēr bijuši saistīti ar Sokratu, apvaldījuši savas ļaunās tieksmes, bet, novērsušies no viņa, ļāvuši tām pilnu vaļu taču par to Sokrats nekādi nebūtu vainojams.

Tagad, bez šaubām, arī atcerējās Sokrata prospartiskās simpātijas, kuras viņš nekad nebija slēpis. Tas, saprotams, nekādā ziņā nenožīmē, ka Sokrats būtu devis priekšroku Spartai kā savas dzimtenes ienaidniecei, ka viņš būtu vēlējies Atēnu sakāvi. Viņš tikai savās sarunās palaikam izteica atzinīgus vērtējumus par dažādiem spartiešu, viņaprāt, teicamiem tikumiem, ar kuriem viņi varētu būt par priekšzīmi atēniešiem, piemēram, par viņu bezierunu pakļaušanos likumiem: «Vai nesaproti .., ka lakedaimonietis Likurgs⁷ nebūtu panācis, lai Sparta izceltos citu valstu vidū, ja nebūtu to audzinājis stingrā paklausībā likumiem?» (Ksenofons, «Atmiņas», IV, 4., 15.) Sokrats arī cildināja pašu Spartas iekārtu. «Tavā rīcībā bija septiņdesmit gadu, lai dotos projām .. Taču tu nedevi priekšroku ne Lakedaimonai [= Spartai], ne Krētai, kuras allaž cildini kā valstis ar teicamu satversmi,» Sokratam atgādina Likumi, kas ieradušies pie viņa cietumā («Kritons», 52E) brīdī, kad Kritons pūlas Sokratu pierunāt uz draugu jau sagatavoto bēgšanu.

⁷ Leģendārs Spartas likumdevējs, kura dzīves laiku attiecina uz 9. gadsimtu pr. Kr. un kuram piedēvē Spartas satversmes radīšanu pēc Delfu orākula norādījuma.

Taču īpaši būtiska šķiet cita literāra liecība par Sokrata prospartiskajām simpātijām. Aristofana «Putnos» uzzinām no Vēstneša, ka pirms Putnu polisas nodibināšanas starp debesīm un zemi visi [Atēnās] sirguši ar lakonomāniju un bijuši apsēsti ar visu spartānisko, staigājuši gariem matiem, netīri un izsalkuši un sokratizējuši (Aristofana īpaši darināts darbības vārds), t. i., atdarinājuši Sokratu (1281—1282). Protams, tā ir komēdija, kur dzejnieks vispirms domājis par komisko efektu, taču šajā gadījumā alūzijai varētu būt reāls pamats, norādot uz lakonofilo, Spartai simpatizējošo elementu, pirmām kārtām — aristokrātisko ģimeņu jauniešu sakariem ar Sokratu. Tā, liekas, nav nejaušība, ka Sokrats savā aizstāvēšanās runā, norādot, ka komēdija sekmejši pret viņu vērsto aizspriedumu rašanos, gan piemin Aristofana «Mākoņus», tiesa, nenosaucot lugas nosaukumu («Apoloģija», 18D, 19C), bet nebilst ne vārda par «Putniem», laikam taču tāpēc, ka to pieminējums būtu tikai ūdens uz apsūdzētāju dzirnavām.

Zināmu informāciju par to, ko Sokratam īsti inkriminēja jaunatnes samaitāšanas ziņā, smeļamies no Ksenofonta «Atmiņām», kā arī viņa «Apoloģijas». Pēc Ksenofonta, apsūdzētājs prāvas gaitā atzīmējis, ka Sokrats esot atzinis par muļķīgu amatpersonas valstī iecelt ar pupu palīdzību, jo nevienam taču nebūtu pa prātam, ka viņam ar pupām nozīmētu stūrmani, namdari, flautistu vai kādu citu tamlīdzīga darba darītāju, kaut gan kļūdas šajās jomās nodarītu daudz mazāk ļauna nekā valsts darbā. Šādas runas, apsūdzētājs sacīja, jaunajos cilvēkos radot nicinājumu pret valsts iekārtu un likumiem («Atmiņas», I, 2., 9).

Atgādināsim, ka amatpersonas vienam gadam Atēnās lielākoties iecēla lozējot, uzskatot, ka šāda sistēma nodrošina maksimālo demokrātisko vienlīdzību. Bija gan izņēmumi. Tie bija amati, kuru pildīšanai bija vajadzīgas speciālas zināšanas, piemēram, augstāko finanšu ierēdņu un karaspēka pavēlnieka posteņi. Šīs amatpersonas iecēla vēlētot.

Lozēšanas procedūrai izmantoja divas urnas. Vienā no tām bija māla plāksnītes ar amata kandidātu vārdiem, otrā — vienāds skaits baltu un melnu pupu. No urnām izņēma vienlaikus pa vienai plāksnītei un pupai. Ja pupa bija balta, attiecīgais kandidāts tika uzskatīts par amatā ieceltu.

Dabiski, ka Sokratam amatu piešķiršana lozējot bija pilnīgi nepieņemama, jo tā bija pretrunā ar viņa daudzkārt pausto pārliecību, ka jebkurā lietā izšķirējs vārds pienākas lietpratējam. Šim viedoklim arī atbilst izteikumi, kādiem Sokrats centies Harmidam, kurā viņš saskatījis dotības valsts darbam un kurš, viņaprāt, bija «daudz spējīgāks par tā laika valstsvīriem», palīdzēt pārvarēt kautrību:

«Nekaunēdamies no prātīgākajiem vīriem un nebaidīdamies no ietekmīgākajiem cilvēkiem, tu tomēr kautrējies runāt nesaprātīgāko un nenožīmīgāko cilvēku priekšā. Vai tiešām kautrējies no šiem vēlējiem, kurpniekiem, namdariem, kalējiem, zemniekiem, tirgoņiem un tirgus ļaudīm, kas domā tikai par to vien, kā varētu ko lētāk nopirkt un dārgāk pārdot? Un no tādiem taču sastāv Tautas sapulce!» (Ksenofonts, «Atmiņas», III, 7., 5—6.) Bet Tautas sapulce bija augstākais valsts pārvaldes un likumdevējs orgāns, tāvad lēmēji par svarīgākajiem valsts dzīves jautājumiem, pēc Sokrata, bija nesaprātīgākie un nenožīmīgākie cilvēki!

Šajā gadījumā Ksenofonts saglabājis atmiņā droši vien tīri privātu sarunu ar jaunu aristokrātu, vienu no vēlākajiem Trīsdesmit vīriem, taču varam nešaubīties, ka Sokrats savu pārliecību, ka masa (lielais vairākums, pūlis, gr. *hoi polloi*) nav spējīga pārvaldīt valsti, nav slēpis arī citos gadījumos, bet šis viedoklis nav nekas cits kā pēc Atēnu satversmes un likumiem demokrātiski pārvaldītas polisas noliegums vispār.

Jaunās paaudzes samaitāšanas apsūdzības aspektā vairākkārt figurē pārmetums, ka Sokrats, uzsvērdams paša autoritāti, atsvešinājis dēlus no tēviem, vispār — no ģimenes. Sokrats, teica apsūdzētājs, «mācīja nievājoši izturēties pret vecākiem, iestāstīdams saviem sarunbiedriem, ka padarot viņus gudrākus, nekā ir viņu tēvi» (Ksenofonts, «At-

miņas», I, 2., 49), un «centās panākt, lai viņa sarunbiedri necienītu ne vien savu tēvu, bet arī pārējos tuviniekus, aizrādīdams, ka tuvinieki nespēj palīdzēt ne slimības laikā, ne tiesā: vienā gadījumā palīdzot ārsti, otrā — prasmīgi aizstāvji» (Turpat, I, 2., 51).

Analogu apsūdzību Sokratam prāvā izvirzījis Melēts: «Es pazīstu tādus, kurus pierunāji klausīt vairāk tevi nekā vecākus.» — «Jā,» Sokrats teica, «attiecībā uz audzināšanu es piekrītu: šis jautājums, kā zināms, man tiešām rūp. Taču attiecībā uz savu veselību cilvēki vairāk klausā ārstu nekā vecākus un Tautas sapulcē visi atēnieši katrā ziņā uzklausa vairāk saprātīgos runātājus nekā savus radniekus ..» (Ksenofons, «Apoloģija», 20—21).

Šķiet visai ticami, ka bažas par Sokrata ietekmi uz jauno paaudzi, ietekmi, ko demokrātiskā polisa nevarēja vērtēt citādi kā vien politiski kaitīgu, bija pamatcēlonis apsūdzības izvirzīšanai. Tāpat šķiet ticami, ka svarīga loma te bijusi Anitam. Visai iespējams, ka viņš pat bijis apsūdzības ierosinātājs.

Anits bija bagāts lielas miecētavas īpašnieks, ietekmīgs valstsvīrs demokrāts, kam pēc 404. gada oligarhiskā apvērsuma bija svarīga loma demokrātijas atjaunošanā. Ksenofonta «Apoloģijā» ir norādījumi, ka Anitam ar Sokratu bijis konflikts dēla audzināšanas jautājumos.

Sokrats, pēc sprieduma pasludināšanas ieraugot ejam garām Anitu, esot sacījis: «Viņš ir liels savā prātā, it kā paveicis ko dižu un skaistu, mani lemdams nāvei par to, ka .. sacīju, viņam nevajagot dēlu mācīt ņemties ar ādām .. Kādreiz sastapos uz īsu brīdi ar Anita dēlu; man šķita, ka viņam netrūkst dotību» (29—30). No tā varētu secināt, ka Anits, bažīdamies par iespējamu Sokrata ietekmi uz dēlu, nav pieļāvis turpmākus dēla sakarus ar Sokratu.

Tālāk Sokrats pareģo, ka Anita dēls, trūkstot labai vadībai, ieslīgs netikumā, un tā arī esot noticis: jaunais cilvēks nodzēries un «galu galā vairs nebija derīgs nekam — ne dzimtenei, ne draugiem, ne pats sev» (31).

Anits savas lielās autoritātes dēļ bija Sokrata pats bīstamākais pretinieks arī pašas prāvas laikā. Viņš acīmredzot īpaši uzstājīgi pieprasījis Sokrata sodīšanu ar nāvi, «piebilzdams, ka, ja es tikšot sveikā cauri, tad arī jūsu dēli nodarbošoties ar to pašu, ko māca Sokrats, un itin visi tikšot caurcaurēm samaitāti» (Platons, «Apoloģija», 29C).

Te būtu vietā atcerēties epizodi no Platona dialoga «Menons», kurā Anits ir viens no dialoga dalībniekiem. Sarunas gaitā Sokrats izsakās visai kritiski par vairākiem izciliem pagātnes valstsvīriem, uz ko Anits viņam aizrāda: «Tu, manuprāt, pārāk viegli pulgo cilvēkus, Sokrat. Ja tu man gribētu klausīt, es tev ieteiktu uzmanīties. Varbūt arī kādā citā pilsētā ir vieglāk cilvēkiem darīt jaunu nekā labu, bet šeit it īpaši. Taču, domāju, to tu zini pats» (94E). Brīdinājums, ko Platons, smalkais psihologs un dramaturgs, liek mutē Anitam, paver skatu nākotnē. Šī it kā maznozīmīgā konfrontācija, kurā tomēr skaidri saskatāmas Anita antipātijas pret Sokratu, savā ziņā ir priekšspēle lielai sadursmei — Sokrata prāvā.

Šādā prāvas iznākumam maksimāli nelabvēlīgā gaisotnē Sokrats stājās tiesas priekšā.

Kas bija Atēnu zvērināto tiesa — Hēliaja?

Hēliajai bija svarīga, zināmā mērā — izšķirēja nozīme visas valsts un ikviena pilsoņa dzīvē. Tā regulēja gan pilsoņu savstarpējās attiecības, gan pilsoņu attiecības ar valsti. Turklāt tā īpašā atestācijas procedūrā, tā saucamajā dokimasijā, apstiprināja zināmiem valsts amatiem lozējot un vēlējot izvirzītos pilsoņus.

Tā kā atēnieši bija visā Grieķijā izdaudzzināti kaislīgi prāvnieki (Aristofans šai prāvošanās kaislībai veltīja veselu komēdiju — «Lapsenes»), Hēliajas noslogojums bija milzīgs. Ik dienas dažādās vietās vienlaikus notika Hēliajas sekciju sēdes. Tiesnešu skaits prāvās bija atkarīgs no to nozīmīguma. Svarīgās valstiskas nozīmes prāvās tas sniedzās līdz 2001. Sokrata prāvu iztiesāja sekcija 501 vīra sastāvā.

Hēlijai ik gadu no pilsoņu vidus tika izvirzīts 6000 hēliastu, t. i., apmēram ceturtdaļa no visiem pilntiesīgiem Atēnu pilsoņiem. Par hēliastu varēja kļūt ikviens pilsonis, kas bija sasniedzis 30 gadu vecumu. Hēliasti par piedalīšanos tiesas sēdēs saņēma nelielu dienas naudu.

Hēliastus lozējot nozīmēja attiecīgajai prāvai tikai tās iztiesāšanas dienas rītā. Šis pasākums bija virzīts uz jebkāda veida iepriekšējas ietekmēšanas novēršanu.

Atēnās nebija amatpersonu, kas atbilstu mūsdienu prokuroriem un kas izvirzītu apsūdzību valsts vārdā. Nebija arī advokātu, kas tiesā pārstāvētu savus klientus. Katram, lai tas būtu apsūdzētājs vai apsūdzētais, prasītājs vai atbildētājs, vajadzēja savas intereses tiesā aizstāvēt pašam. Ikviens pilsonis drīkstēja celt sūdzību jebkurā lietā, arī tādā, kas pašu neskāra. Šādas kārtības pamatā bija princips, ka viss, kas notiek valstī, skar ikvienu pilsoni un tāpēc neviens nedrīkst palikt vienaldzīgs pret novērotiem pārkāpumiem.

Noteikumu, ka ikvienam prāviekam tiesā bija jārunā pašam, mīkstināja likumā pieļautā iespēja pieaicināt palīgus — sinēgorus (gr. *synēgoros* — «līdzrunātājs»), kas ar savām runām — deuteroloģijām (gr. *deuterologia* — «otrā runa») papildināja apsūdzētāja vai apsūdzētā runu. Šo paražu mitoloģiskajā plāksnē atspoguļo Aishila traģēdija «Labvēlīgās» — «Orestejas» triloģijas trešā daļa, kur mātes nogalināšanā apsūdzētajam Orestam par sinēgoru nāk talkā pats Apollons (614—621, 625—639).⁸

Redzams, ka Hēlijai bija iecerēta kā maksimāli demokrātisks iestādījums — gan tiesnešu iecelšanas procedūras, gan tiesas sastāva ziņā, un atēnieši to arī uzskatīja par būtisku, pat galveno demokrātijas garantu.

Tiesas sēdē hēliasti pēc apsūdzētāja un apsūdzētā runas (un varbūtēju sinēgoru papildinājumu) noklausīšanās aizklāti bāloja par apsūdzētā vainas atzīšanu vai viņa attaisnošanu. Ja apsūdzētais tika atzīts par vainīgu, tam vajadzēja pašam sev ierosināt soda mēru — unikāla procedūra! — kā

⁸ Sk.: Sengrieķu traģēdijas. — R., 1975. — 130. lpp.

alternatīvu apsūdzētāja ierosinātajam. Tad tiesa balsoja otrreiz, tāpat aizklāti, izšķirdamās par apsūdzētāja vai apsūdzētā ierosinājumu. Jāuzsver, ka ne pirms pirmās, ne otrās balsošanas nenotika nekāda tiesnešu domu apmaiņa. Tādējādi katrs hēliasts vadījās tikai pēc paša ieskata, pēc paša sirdsapziņas.

Tātad Sokratam pret izvirzīto apsūdzību bija jāaizstāvas prāvas pirmajā posmā, pēc kura tiesai bija jālemj, vai apsūdzētais uzskatāms par vainīgu.

Kā Sokrats veica šo uzdevumu? Kā viņš izturējās šajā prāvas posmā?

Te nepārprotami konstatējams, ka Sokrata aizstāvēšanās, izņemot disputu ar Melētu, īstenībā virzīta nevis uz apsūdzības atspēkošanu, bet drīzāk uz viņa dievišķā aicinājuma, viņa izredzētības un dzīves principu izklāstu, kas brīžiem sasniedz augstu pacēlumu un dižu patosu.

Sokrats savā runā ne mirkli nedomā par to, lai noskaņotu klausītājus sev labvēlīgus (romieši to sauc par *captatio benevolentiae* — burt.: labvēlības tvarstīšana). Gluži otrādi — vairāki būtiski momenti, ko viņš izvirza savā runā, hēliastus neizbēgami noskaņoja negatīvi. Ne jau bez pamata Sokrats vairākkārt lūdz tiesnešus, lai netrokšņo, lai uzklausu viņu mierīgi. Varam iedomāties, kāda neapmierinātības murdoņa un sašutuma saucieni bija dzirdami ikreiz, kad apsūdzētais cēla hēliastu priekšā ko tādu, ko viņi, jādomā, vēl nekad nebija dzirdējuši un kas viņiem bija pilnīgi nepieņemams.

Vislielāko sašutumu, dabiski, radīja Sokrata stāstījums par Hairefontu, kas esot vaicājis Delfu orākulam, vai ir kāds cilvēks, kas būtu gudrāks par Sokratu, un saņēmis atbildi, ka tāda neesot. Tiesa šajā stāstījumā varēja saskatīt vienīgi iedomību, lielību un pretenzijas uz izredzētību, Delfu orākula atbilde Sokratam noderēja par motivējumu viņa izdarītajai valstsvīru, amatnieku un dzejnieku iztaujai. Sokrata izvērstais šīs iztaujas un tās nožēlojamā iznākuma apraksts, turklāt arī vēl bagātu jaunu cilvēku līdzdalības pieminē-

jums klausītāju sašutumumu varēja tikai vairot un balstīt ap-sūdzību jaunatnes samaitāšanā. To saprot arī Sokrats, taču uzskata, ka vainīgs ir nevis viņš, bet šie cilvēki paši, «kas iedomājas ko zinām, bet īstenībā zina maz vai nezina neko» (23C).

Ksenofonta «Apoloģijā» (13) Hairefonta — Delfu epizo-de figurē atturīgākā versijā:

«Kādreiz Hairefonts vērsās pie Delfu orākula, vaicādams par mani, un Apollons daudzu klātbūtnē atbildēja, ka neviens cilvēks neesot nesavtīgāks, taisnīgāks un saprātīgāks par mani.»

Tikai izsmieklu un sašutumumu hēliastos varēja izraisīt Sokrata tiesā paustā, pēc būtības ar Hairefonta — Delfu epizodi cieši saistītā pārliecība par viņa gandrīz vai mesi-ānisko sūtību, pārliecība, ka viņš ir cilvēks, ko pilsētai uzsūtījis dievs «kā lielam, dižciltīgam zirgam, kas tieši sava lieluma dēļ ir pakūtrs un tāpēc jāpaskubina ar dzelksni» (30E).

Šai sakarā lai atgriežamies uz mirkli pie šā pēcvārda epigrāfa — fragmenta no Platona dialoga «Gorgijs», kurā Platons liek Sokratam mutē nākotnes — nākotnē iespēja-mas tiesas paredzējumu un kurā Sokrats gan pavisam tieši dēvē sevi par vienu no nedaudziem, bezmaz vienīgo liet-pratēju valsts vadīšanā, gan līdzībā raksturo savu iedomāto lomu sabiedrības pilnveidošanā un pretinieku iespējamo rīcības veidu.

Tāpat nepatiku tiesnešos izraisīja Sokrata daimonija — dievības balss pieminējums. Arī par to gūstam informāciju Ksenofonta «Apoloģijā» (11—14):

«Kas attiecas uz jaunām dievībām, tad kā gan var apgal-vot, ka ieviešu tādas, sacīdams, ka dzirdu dievības balsi, kura man norāda, ko darīt? Arī tie, kas ieklausās putnu kļiedziēnos un nejaušos cilvēku sacītos vārdos, taču pareģo pēc balsīm. Vai kāds šaubīsies par to, ka arī pērkons ir balss un diždižens pareģojums? Vai Delfu priestere, sēdēdama uz trijkāja, nevēstī dievu gribu ar balsi? Arī par to, ka dievība zina nākotni un pavēstī to ikvienam, kam vēlas, visi runā

tāpat kā es un ir tādās pašās domās. Taču viņi nākotnes vēstītājus dēvē par putniem, nejaušiem vārdiem, zīmēm un pareģiem. Es turpretim saucu to par dievības balsi, un man šķiet, ka, lietodams šo apzīmējumu, runāju patiesāk un bijīgāk nekā tie, kas putniem piedēvē dievišķu spēku.»

Tālāk Ksenofonts stāsta par tiesnešu reakciju un tai sniedz savu, daļēji visai naivo interpretāciju: «To dzirdēdami, tiesneši sāka trokšņot — citi tāpēc, ka neticēja tam, ko runā Sokrats, citi aiz skaudības, ka viņš pie dieviem ir lielākā cieņā nekā paši.»

Ideoloģiski nepieņemams tiesai bija, protams, arī Sokrata pamatojums, kāpēc viņš vairoties no līdzdalības valsts darbā: viņš nebūtu varējis palikt sveikā tik ilgus gadus, ja būtu piedalījies valsts dzīvē un kā krietns cilvēks aizstāvējis taisnību. Un Sokrats vēl piebilst, ka to arī nespētu neviens cits (Platons, «Apoloģija», 32E).

Tas bija izaicinājums, demokrātiskās politisas pamatprincipa (visu pilsoņu aktīva līdzdalība valsts pārvaldē) noliegums. Šai sakarā atzīmējams, ka lielais Atēnu likumdevējs Solons (ap 640—560) bija izdevis likumu, ka pilsoņu karā neviens atēnietis nedrīkst palikt neitrāls, bet ikvienam jāpiesienas kādai no karojošajām pusēm. Lai gan Sokrata prāvas laikā Solona likums jau bija atcelts, tomēr politiskās pasivitātes morālais nosodījums joprojām bija spēkā.

Ko tad Sokrats tomēr sacīja savā runā apsūdzības tiešai atspēkošanai? Īstenībā vienīgais šāds mēģinājums — formāli veiksmīgs — ir ne visai atjautīgā Melēta pratināšana. Te atzīmējami divi momenti. Pirmkārt, Sokrats, pēc Platona versijas, apsūdzību jaunatnes samaitāšanā visā pilnībā reducē uz reliģijas jomu, apejot politisko aspektu. Platons vēlāk šo paņēmieni Sokratam piedēvēja, kā redzējam (sk. 194. lpp.), arī dialogā «Eutifrons», iespējams, prāvā dzirdētā iespaidā. Otrkārt, viņš Melētu izprovocē uz izteikumu, ka Sokrats vispār netic dieviem. Bet, tā kā apsūdzības reliģiskais aspekts bijis saistīts arī ar viņa bieži pieminēto daimoniju, tad no viņa ticības daimoniskajām parādībām — šo ticību Melēts galu galā tomēr nenoliedz — secināms, ka

viņš tic arī daimoniem, kas ir zināmas dievības, un līdz ar to formāli sabrūk apsūdzība bezdievībā. Bet diezin vai hēliasti nonāca pie šāda secinājuma. Turklāt tas vēl nenozīmē apsūdzības atspēkojumu punktā, ka Sokrats neatzīstot valsts dievus.

Sokrata stāstījumā par viņa nepakļaušanos oligarhu pavēlei piedalīties salamīnieša Leonta apcietināšanā varētu saskatīt distancēšanos no oligarhiem, ja Sokrats šajā kontekstā arī neatgādinātu tiesai, ka viņš atēniešiem atmiņā labi palikušajā stratēģu prāvā tāpat iebildis pret nelikumīgo kolektīvās tiesāšanas procedūru. Tātad te ir runa par pretestību jebkurai netaisnībai, lai no kurienes tā nāktu, nevis par pretestību oligarhu varai kā tādai. Taču pats par sevi saprotams, ka Sokrats nekādi nevarēja samierināties ar oligarhu asiņaino režīmu. Viņa attieksmi raksturo Ksenofonta atstāstīta epizode:

«Kad Trīsdesmit vīri daudzus pilsoņus — un ne jau sliktākos — sodīja ar nāvi un daudzus pavedināja uz nelikumīgu rīcību, Sokrats reiz sacīja, ka viņam liekoties dīvaini, ja cilvēks, kas, kļuvis par ganu, pieļāvis lopu skaita samazināšanos un to kvalitātes pazemināšanos, negribot atzīt, ka viņš ir nederīgs gans. Bet vēl jo dīvaināk, ka vīrs, kas, kļuvis par valsts vadītāju, samazina pilsoņu skaitu, kā arī samaitā viņus, par to necik nekaunoties un neuzskatot sevi par nederīgu valsts vadītāju.» Kad Kritijs un Harikls, cits Trīsdesmit vīru kolēģijas loceklis, par to uzzināja, viņi ataicināja Sokratu un uz pašu jaunizveidota likuma pamata aizliedza viņam risināt sarunas ar jauniem cilvēkiem. («Atmiņas», I, 2., 32—38.) Sokrats arī asi nosodījis Kritija homoseksuālo uzmācību Eutidēmam, jaunam, skaistam cilvēkam, kurš vairākkārt pieminēts Ksenofonta «Atmiņās» un kura vārdā arī nosaukts kāds Platona dialogs.

Tomēr Sokrats oligarhu valdīšanas laikā netika izraidīts, nedz arī emigrēja pats, bet, kā jau iepriekš sacīts, uz tādiem cilvēkiem atjaunotās demokrātijas apstākļos raudzījās ar aizdomām.

No apsūdzētājiem Platona «Apoloģijā» tuvāk iepazīstam vienīgi Melētu. Anitu Sokrats piemin kā nesamierināmu apsūdzētāju un kategorisku nāvessoda pieprasītāju. Par Likonu neuzzinām neko, neuzzinām neko arī par lieciniekiem. Ka tādi bijuši abām pusēm, uzzinām no Ksenofonta «Apoloģijas», 24. Pēc prāvas Sokrats esot sacījis: «Cilvēkiem, kas samācījuši lieciniekus, lai dod viltus zvērestu un nepatiesi liecina pret mani, un tiem, kas viņus uzklausījuši, jāapzinās savs negods un netaisnums.»

Tādējādi pēc tā, ko zinām par apstākļiem, kādos noritēja prāva, un pēc informācijas, ko gūstam par pašu prāvu no abām — Platona un Ksenofonta — «Apoloģijām», mums līdz ar Sokratu jābrīnās par to, ka tiesa viņu atzinusi par vainīgu tikai ar samērā nelielu balsu vairākumu — pēc Diogena Lāertieša, II, 5., 41, ar 281 balsi no 501.

Tā tad apsūdzētais ir atzīts par vainīgu un tiesai jālemj par sodu. Apsūdzētājs savu ierosinājumu — nāvessodu — jau izteicis, un tagad vārds apsūdzētajam alternatīvā priekšlikuma nosaukšanai.

Alternatīvajam priekšlikumam veltītajā Sokrata runā ir divi teikumi, kas pelnī īpašu uzmanību: «Jeb varbūt lai ierosinu trimdu? Iespējams, ka to jūs man arī piespriestu. Bet, nūdien, es gan atrastos milzīgu dzīvotalku gūstā, ja būtu tik neprātīgs, ka neaptvertu, lūk, ko: jūs, manas dzimtenes pilsoņi, nespējāt panest manu dzīves veidu un manas runas — tās jums kļuvušas tik apgrūtinošas un nepatīkamas, ka tagad pūlaties no tām tikt vaļā; un tās lai nu viegli panes citi ļaudis?» (37C—D)

Patiešām, tiesa arī būtu Sokratam — un nevis varbūt, kā viņš pats izsakās, bet droši vien — piespriedusi trimdu, jo demokrātisko Atēnu valdošās aprindas gribēja no viņa tikt vaļā par katru cenu. Tas ir traģiski (ne jau vienreizīgi: praviešus, kā zināms, pašu zemē reti kad atzīst un nereti iznīcina). Sokrats savai dzimtajai pilsētai — Atēnām bija tik ļoti pieķēries, ka tās ne reizi nav atstājis, «lai citā pilsētā noskatītos spēles, nedz devies citur kur, izņemot karagājie-

nos, nedz kādreiz ceļojis, kā dara citi ļaudis»; viņam arī «nekad nav bijusi vēlēšanās iepazīties ar citām pilsētām un citiem likumiem» («Kritons», 52B). Un šī pilsēta, viņa Atēnas, vairs nespēja panest viņa «dzīves veidu un sarunas», t. i., viņa būtību, citiem vārdiem — Sokratu pašu. Viņu sauc pie tiesas un apsūdz smagos noziegumos, kas apdraud pašus valsts pamatus, un vienīgais ceļš, kā Sokrats varētu saglabāt savu dzīvību, ir trimda. Taču trimda Sokratam ir absolūti nepieņemama. Šo viedokli viņš izklāsta pārliecinoši gan pašā «Apoloģijā», gan «Kritonā».

Varētu teikt, ka nāvessodu Sokrats sev piesprieda pats gan ar savu alternatīvo priekšlikumu, gan ar savu uzvedību tiesā, īpaši formulējot alternatīvo priekšlikumu. Cilvēks, pret kuru izvirzīta smaga apsūdzība un kuram apsūdzētājs pieprasa nāvessodu, vispirms ierosina, lai viņam par nopelniem valsts labā piešķir augstu pagodinājumu — ēdināšanu Pritanejā (sk. «Apoloģija», 46. piez.), tad tomēr ir ar mieru samaksāt savam materiālajam stāvoklim atbilstošu smieklīgi necīgu naudassodu, līdz visbeidzot uzsvērti negribīgi, draugu mudināts, ierosina samērā lielu naudassodu, par kura samaksu galvotu draugi. Šo alternatīvā priekšlikuma ierosināšanas veidu hēliasti varēja uzskatīt vienīgi par klaju necieņu pret tiesu, un mēs necik nebrīnāmies par to, ka no 220 hēliastiem, kas pirmajā balsojumā bija atzinuši Sokratu par attaisnojamu, 80 vīru otrajā balsojumā pieslējās apsūdzētājam, šādi lemjot Sokratu nāvei (Diogens Lāertietis, II, 5., 42). Tomēr šķiet, ka izšķirīgais moments nāvessoda piešķiršanai bija nevis emocionālais faktors, Sokrata augstprātība, lai neteiktu — arogance, bet gan tiesai nepieņemamais Sokrata ierosinātais soda mērs. No Sokrata vajadzēja atbrīvoties, bet tas bija iespējams vienīgi ar nāvessodu vai trimdu. Taču Sokrats sev neierosināja trimdu.

Ksenofons («Apoloģija», 23) sniedz citu versiju par Sokrata rīcību alternatīvā priekšlikuma ziņā. Viņš esot vispār atteicies sev noteikt soda mēru un arī neesot atļāvis to darīt draugiem (tā kā alternatīvo priekšlikumu varēja izteikt tikai pats apsūdzētais, to var saprast tikai tādējādi, ka

Sokrats negribēja uzklausīt nekādus draugu padomus), jo, viņš sacījis, noteikt sev sodu nozīmējot atzīt savu vainu. Tomēr šķiet, ka ticamāks ir Platona vēstījums: trūkstot apsūdzētā alternatīvajam priekšlikumam, *visi* hēliasti būtu bijuši spiesti atbalstīt apsūdzētāja priekšlikumu un līdz ar to piespriest Sokratam nāvessodu.

Sokrats savā aizstāvēšanās runā ne vien nav darījis nekā, lai hēliastus noskaņotu sev labvēlīgus, bet tās otrajā daļā ar savu — kā redzējām, tiesai nepieņemamu — alternatīvo priekšlikumu un uzvedību pat darījis visu, lai tiesai liegtu jebkuru iespēju nepieņemt apsūdzētāja priekšlikumu, t. i., Sokratam nepiespriest nāvessodu. Protams, nevar būt runas par to, ka Sokrats nav apzinājies savas rīcības sekas. Un, ja tas tā ir, tad dabiski rodas jautājums — ar ko izskaidrojama viņa rīcība un uzvedība?

Šo jautājumu noskaidrot savā «Apoloģijā» pūlas Ksenofons. Viņš atzīmē, ka par Sokrata augstprātīgi lielīgo valodu (tā, manuprāt, šai kontekstā visprecīzāk atveidojams oriģināla saliktenis *megalēgoria*) rakstījuši arī citi, tomēr nespēdami tai sniegt izskaidrojumu. Savās pārdomās Ksenofons balstās uz jau iepriekš pieminētā Hermogena sniegtajām ziņām. Kad Hermogens atgādinājis Sokratam, ka viņam vajadzētu pārdomāt savu aizstāvēšanās runu, tas atbildējis: «Vai tad, tavuprāt, visa mana dzīve nav bijusi gatavošanās aizstāvībai?» Tas ir pateikts cildeni un patiesīgi. Taču Sokrats, turpinot sarunu, stāsta Hermogenam, ka viņš gan mēģinājis pārdomāt savu aizstāvēšanos, bet tam esot pretojies dievs (domāts Sokrata daimonijs, viņa iekšējā balss). Tomēr neesot nekā dīvaina, ka, pēc dieva prāta, Sokratam esot labāk mirt jau tagad. Ja viņš vēl dzīvotu, viņam nāktos panest visas vecuma likstas: vājāka kļūtu redze un dzirde; viņam būtu grūtāk iemācīties ko jaunu, un viņš ātrāk aizmirstu iepriekš apgūto. Kāds viņam tad vairs būtu prieks no dzīves? Taču tagad, ja viņu atzīs par vainīgu, viņam būšot iespējams mirt tādā nāvē, kādu zinīgi cilvēki uzskatot par visvieglāko. Ja viņš tagad gribētu par katru

cenu panākt attaisnošanu, viņš līdz ar to sevi pakļautu nepieciešamībai vai nu nomirt ciešanās no slimības, vai no vecuma. «Nē, Zevs liecinieks, Hermogen, es pēc tā pat netieksos. Gluži pretēji: ja tiesnešiem būs netīkami uzklaut sīt manus paskaidrojumus par to, kādas lieliskas dāvanas, manuprāt, man tikušas gan no dieviem, gan no cilvēkiem un kādās domās esmu pats par sevi, tad labprātāk miršu nekā necienīgā kārtā izlūgšos dzīves pagarinājumu, iegūstot nāves vietā daudz sliktāku dzīvi.» (1—9)

Ksenofonts atzīst šo Sokrata viedokli par pareizu: «Sokrats ar šādu sevis cildināšanu tiesā izraisīja nepatiku pret sevi un šādi vēl vairāk sekmēja to, ka viņu notiesāja. Man šķiet, viņa liktenis bija dievu labvēlība, jo viņš pameta dzīves grūtāko posmu un viņam tika visvieglākā nāve» (32).

Ksenofonta vēstījums visā pilnībā apstiprina secinājumus, ko izdarām, izlasījuši Platona, cerams, kaut cik precīzi saglabāto Sokrata aizstāvēšanās runu: Sokrats patiešām gribēja mirt, varbūt pareizāk — bija samierinājies ar domu, ka viņam jāmirst, ka viņam nav citas izejas. Taču Ksenofonts, manuprāt, uztvēris Sokrata izteikumus pārāk burtiski un vienkāršoti. Protams, Sokratam nebija nekāda «dzīves apnikuma», un viņa minētās vecuma likstas viņu laikam arī neapdraudētu pārāk tuvā nākotnē. Sal.: «Sokrats nodarbojās ar fiziskiem vingrinājumiem, un veselība viņam bija teicama» (Diogens Lāertietis, II, 5., 22). Liecību par Sokratu kā fiziski stipru un neparasti izturīgu cilvēku rodam arī Platona «Dzīrēs», 219 A—E, — Alkibiada stāstījumā par Sokrata veicumiem karagājienos (tiesa, viņam tad bija tikai ap 35—40 gadu).⁹ Viņš prāvā stāsta par saviem trim dēliem, no kuriem «divi vēl bērni» (Platons, «Apoloģija», 34D). Kad draugi Sokrata pēdējā dienā aiziet pie viņa uz cietumu, viņi tur sastop Ksantipi ar puisīti uz rokām. Sokrats savos septiņdesmit gados acīmredzot bija spēcīgs, vitāls vīrietis, ku-

⁹ Sk. arī gr.: P l a t o n s . Menons. Dzīres.— R., 1980. — 105.— 106. lpp.

ram citos apstākļos vēlēšanās mirt nebūtu nākusi ne prātā — ne kā filozofam, ne kā ģimenes cilvēkam¹⁰. Tātad kā ir jāsaprot Sokrata vēlēšanās mirt (no kuras tad arī izriet viņa uzvedība un rīcība prāvas laikā)?

Iespējams, ka ierosinātā prāva Sokratam nenāca gluži negaidīta. No Sokrata aizstāvēšanās runas noprotams, ka tagad bija tikai izlauzies uz āru gadiem, gadu desmitiem gruzdošais saīgums, aizvainojums, aizdomīgums (Platons, «Apoloģija», 18A—E). Viņš drīz vien, iepazīnies ar smagajām apsūdzībām un sabiedrības noskaņojumu, kuram gaidāmajā prāvā neizbēgami bija jāietekmē hēliastu pus-tūkstošis, atskārta visu sava stāvokļa nopietnumu. Vēl vairāk — Sokrats saprata, ka viņa stāvoklis īstenībā ir bezcerīgs: līdzšinējā dzīve, kuru viņš vadīja pilnīgā saskaņā ar savu sūtību un harmonijā ar sevi pašu, bija beigusies. Pat attaisnošanas gadījumā (kas bija maz ticams, jo no viņa gribēja atbrīvoties) Sokrats vairs nespētu atgriezties pie līdzšinējā dzīves veida, t. i., līdz šim baudītās neierobežotās vārda un mācīšanas brīvības, nemaz nerunājot par to, ka attaisnošanu viņš varētu panākt tikai ar ļoti piesardzīgu, pat pazemīgu aizstāvēšanos, kad viņš tiesā nevarētu daudz ko pateikt, ko vēlāk pateica. Bet pēc pirmā balsojuma, kurā viņu atzina par vainīgu, Sokrats varēja glābt savu dzīvību, vienīgi ierosinot sev kā soda mēru trimdu, taču tā viņam, kā zinām, bija pilnīgi nepieņemama. To apzinoties, viņš jutās brīvs no jebkādiem aizstāvēšanās stratēģijas žņaugiem un tiesā varēja pateikt visu, ko domāja — arī par sevi. Tā, šaubu nav, izskaidrojama viņa rīcība un uzvedība prāvas laikā, arī viņa it kā augstprātīgi lielīgā valoda. Sokrats citādi

¹⁰ Tiesa, Sokrats nebija ideāls ģimenes galva. Nav īsti skaidrs, no kādiem līdzekļiem viņš spēja uzturēt ģimeni, jo par savām sarunām viņš, kā pats vairākkārt uzsver, naudu neņēma. Nav brīnums, ka viņam bija domstarpības ar nepelnīti anekdotēs pulgoto Ksantipi (tās vārds pat kļuvis par sugas vārdu), kurai bija jātiek galā ar prozaiskajām ikdienas problēmām, kamēr Sokrats, sekodams savam aicinājumam, veltīja dzīvi filozofijai.

rīkoties nespēja, un tāpēc šī prāva, pirmā zināmā politiskā prāva cilvēces vēsturē, nevarēja beigties citādi.

Ka Sokrata prāva no sāka gala uztverta kā politiska lieta, par to atrodama literāra liecība izcilā oratora Aishina (389—314), Dēmostena nesamierināmā pretinieka, runā «Pret Tīmarhu». Aishins, norādīdams uz Sokrata notiesāšanu kā uz atdarināšanas cienīgu precedentu, atgādina, ka «atēniešu tiesa piespriedusi nāvi sofistam Sokratam ..., jo noskaidrojās, ka viņš bijis skolotājs Kritijam, vienam no Trīsdesmit vīriem, kuri gāza demokrātiju» (Aishins, «Pret Tīmarhu», 173).

Pēc prāvas Sokratam «Faidonā» minēto apstākļu dēļ (58A—C) nācās veselu mēnesi gaidīt nāves sprieduma izpildi. Šajā laikā Sokrata draugi pūlējās viņu glābt. Par to bez Platona «Kritona» ir norādījumi gan «Faidonā» (99A), gan Ksenofonta «Apoloģijā» (23)¹¹, gan Diogena Lāertieša darbā, kur atšķirībā no Platona «Kritona» mudinātāja loma piešķirta Sokrata uzticamajam skolniekam Aishinam (III, 26). Līdz ar to «Kritons» atspoguļo, domājams, reālu situāciju.

Sokrats tam, ko atzinis par savu pienākumu, paliek uzticīgs līdz galam. «Kur esi nostājies ierindā, uzskatīdams šo vietu par labāko, vai kur tevi nostādījis komandieris, tur, manuprāt, tev jāpaliek, par spīti briesmām, neliekot vērā ne nāvi, ne ko citu, izņemot vienīgi negodu,» Sokrats saka tiesas priekšā (Platons, «Apoloģija», 28D). Un te nu ir tas gadījums, kad «vietu ierindā» viņam nav norādījis nekāds komandieris, bet viņš tajā nostājies pats, pēc savas brīvas izvēles: kaut arī likumi viņam devuši iespēju emigrēt, viņš to nav darījis, nedz izmantojis Atēnu pilsoņa tiesības ierosināt likumu grozījumus, ja tie viņam šķituši nepilnīgi, līdz

¹¹ «Kad vēlāk Sokrata draugi gribēja viņu slepus aizvest no cietuma, viņš tam nepiekrita un pat, likās, pazobojās par viņiem, vaicādams, vai tad viņi ārpus Atikas zinot kādu vietu, kas nebūtu pieejama nāvei.»

ar to uzņemdamies pienākumu dzīvot saskaņā ar tiem. Turklāt Sokratam, kā viņš atzīmē sarunā ar sofistu Hipiju, likumīgais ir idents ar taisnīgo (Ksenofons, «Atmiņas», IV, 4., 18).

Kad Kritons pūlas Sokratu pierunāt, lai izmanto draugu radīto izdevību bēgt, Sokrats liek tam iedomāties, ko viņam, ja viņš gribētu glābties bēgot, sacītu Likumi. Un tie runā ar Sokratu tā, kā viņš citkārt runā ar saviem sarunpartneriem, un pat apveltī Sokratu ar īsteni sokratisku ironiju. Attēlodami Sokrata iespējamo dzīvi emigrācijā, Likumi, ironijai pārtopot sarkasmā, apcer dažādas iespējas. Varbūt viņš pat nekautrēšoties arī tur risināt sarunas. «Bet kādas sarunas, Sokrat? Varbūt tādas pašas kā šeit — ka cilvēkiem nekas nav dārgāks par tikumu un taisnību, par kārtību un likumiem?» (53C) Un tie atgādina Sokratam, ka, ja viņš tagad nomiršot, viņam pāri būšot nodarījuši nevis viņi, Likumi, bet gan cilvēki (54B).

Sokrat — viņaprāt, netaisnas tiesas upuris — galu galā ir konsekvēntākais, īstenībā vienīgais likumu aizstāvis. Pret likumu noziegušies, kā uzskata Sokrats, gan apsūdzētāji, viņu saukdami pie tiesas, gan tiesneši, viņu netaisni notiesādāmi, gan viņa draugi, kas grib viņu glābt nelikumīgiem līdzekļiem, gan amatpersonas, kas ļauj sevi piekukuļot. «Kritona» komentētāji parasti pakavējas pie Sokrata šajā dialogā paustā viedokļa, ka nedrīkst atmaksāt par netaisnību ar netaisnību, nedz atdarīt ar ļaunu, ja pašam nodarīts kas ļauns (49A—C), — viedokļa, kas tuvs evaņģēlija ētiskajām normām. Komentētāji pareizi aizrāda, ka šāds viedoklis neatbilst ne grieķu mentalitātei vispār, ne paša Sokrata uzskatiem, kas daudzviet atspoguļojas Ksenofonta «Atmiņās» (II, 3., 14; 6., 35; IV, 2., 16). Taču viedokli, kas pavisam tuvs «Kritonā» atspoguļotajam, sastopam Platona dialogā «Gorgijs», 469B—C:

SOKRATS. Lielākais ļaunums pasaulē ir nodarīt netaisnību.

POLS. Vai patiešām lielākais? Vai tad ciest no netaisnības nav lielāks ļaunums?

SOKRATS. Nekādā gadījumā.

POLS. Tātad tu labprātāk gribētu ciest no netaisnības nekā to nodarīt?

SOKRATS. Es negribētu ne vienu, ne otru. Bet, ja rastos nepieciešamība vai nu nodarīt netaisnību, vai to paciest, es dotu priekšroku tās paciešanai.

Dažas dienas vēlāk Sokrats Atēnu cietumā tukšoja kausu ar velnarutka indi. Tas ir vienīgais ar Sokrata prāvu tieši saistītais fakts — tās fināls, par kuru uzzinām no Platona dialoga «Faidons». Vēl mums Platons šajā dialogā, pasaules literatūras rotā, dara zināmu, ka pie Sokrata viņa mūža pēdējā dienā un pēdējos mirkļos bijuši viņa tuvākie draugi, izņemot pašu Platonu, kas esot bijis slims, un kopā ar viņu risinājuši filozofiskas sarunas, pirmām kārtām — par dvēseles nemirstību. Taču tas viss jau atrodas ārpus mūsu uzmanības loka, kura šoreiz bija veltīta tikai pašai prāvai un tās priekšvēsturei.

Ā. FELDHŪNS

SATURS

TULKOTĀJA PRIEKŠVārDS

7

PLATONS

EUTIFRONS

13

SOKRATA AIZSTĀVĒŠANĀS (APOLOĢIJA)

39

KRITONS

79

FAIDONS

97

SOKRATA PRĀVA. Ā. FELDHŪNS

189

DER PROZESS DES SOKRATES

PLATON

EUTHYPHRON

SOKRATES' VERTEIDIGUNG (APOLOGIE)

KRITON

PHAIDON

Übertragung ins Lettische, Anmerkungen
und Nachwort: *Ābrams Feldhūns*

Verlag «Zinātne»

Riga 1997

SOKRATA PRĀVA

PLATONS

EUTIFRONS

SOKRATA AIZSTĀVĒŠANĀS (APOLOĢIJA)

KRITONS

FAIDONS

Redaktore *Ināra Stašulāne*

Mākslinieciskā redaktore *Ināra Jēgere*

Tehniskā redaktore *Gaļina Šļepkova*

Korektore *Brigita Vārpa*

Formāts 84x100/32. Ofseta papīrs.
Ofsetspiedums. 10,73 uzsk. iespiedl.;
8,15 izdevn. l. Izdevniecība «Zinātne»,
Akadēmijas laukumā 1, Rīgā, LV-1050.
Reģistrācijas apliecība Nr. 2-0250.
Iespiests Rīgas Paraugtipogrāfijā, Vienī-
bas gatvē 11, Rīgā, LV-1004.

Sokrata prāva: **Platons**. Eutifrons. Sokrata aizstāvē-
Pl 305 šanās (Apoloģija). Kritons. Faidons / No sengrie-
ķu val. tulk., koment. un pēcvārdu sarakst. Ā. Feld-
hūns. — Rīga: Zinātne, 1997. — 216 lpp.

ISBN 5-7966-1166-6.

Šajā izlasē iekļautie četri Platona (427—347 pr. Kr.) darbi saistīti ar Sokrata (470—399) prāvu — pirmo politisko prāvu cilvēces vēsturē. Lielais filozofs rāda savu mīļoto skolotāju viņa traģiskākajā un reizē dižākajā mūža posmā. Mēs sastopam Sokratu gan prāvas izmeklēšanas stadijā pie augstas Atēnu amatpersonas rezidences, gan tiesā, kur dzirdam viņa slaveno, pašcieņas pilno aizstāvēšanās runu — runu, kas neizbēgami noveda pie nāvessprieduma, gan cietumā viņa mūža pēdējā dienā, kuru viņš ar tuvākajiem draugiem aizvada sarunā par dvēseles nemirstību. Var droši apgalvot, ka Sokrata pēdējai dienai un pēdējiem mirkļiem veltītais dialogs «Faidons» ir pasaules daiļprozas rota.

Tulkojums plaši komentēts. Pēcvārdā uz pirmavotu pamata izklāstīta Sokrata prāvas priekšvēsture un sniegta ar prāvu saistīto notikumu analīze.

SOKRATA PRAVA
PLATONS

EUTIFRONS
SOKRATA AIZSTĀVĪŠANĀS (APOLOGĀJA)
KRITIKAS
TĀDĪONS

Redakcijas: Ināra Scaulīne
Mākslinieciskā daļa: Ināra Jūgere
Tehniskā redakcija: Gaiņa Štephāna
Korektors: Brigīta Vārpa

Formas 160/22. Izdevums 1997. gada 11. sējuma
Sokrats Prava Platons Eutifrōns Sokrata aizstāv-
-šanās (Apologija) Kritika Tādīons No senhe-
-ku val. tulkojis korektors un pārveidojis A. Feld-
-hūns — Rīga, Zinātņu akadēmijas izdevniecība, 1997. gada
ISBN 5-7566-1160-6

Šajā izdevumā iekļauti četri Platona (427—347 p. Kr.) darbi
sajūti ar Sokratu (470—399) prāvu — pirmo politisko prāvu
civilties vēsturē. Lielais lietošs tāda savu mīļoto skolotāju viņa
runājumā un reizē diezkaļā mūsdienu. Mēs sastopam Sokra-
tu gan prāvas izvērtēšanas stadijā pie augstas Arānu amatpersonas
nas rezidences, gan tieši, kur diktām viņa slaveno, paslāpju
pirmo aizstāvības runu — runu, kas notiekamā novēda pie
nāvēsprieduma, gan ceturmā viņa mūža pēdējā dienā, kurā viņš
ar tuvuļģiem drauguem sīkarda garumā par divstādas nemiņību
Var droši apgalvot, ka Sokrats pēdējai dienai un pēdējam mir-
kļim veidus dialoga «Tādīons» ir pasauktis daiļprāvs totā.
Tulkotājam bija komentārs. Pēcveidā uz pirmavotu pamata
izvērtējis Sokratu, analizējis ar prāvu saistīto

Grāmata izdota ar

SIA «PHARMA-SERVICE-RIGA»

UDK-p 1(091) 82.88 atbalstu

OBLIGĀTAIS EKSEMPLĀRS

2,20

Kontrolekse

LĀTVIJAS NĀCIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0300032185

~~97-3~~

L344